

SOMMAR- CIRKEL 2017

INNEHÅLL:

<i>J. Moufawad-Paul</i> Den kommunistiska nödvändigheten (Utdrag).....	4
<i>Georg Lukács</i> Historia och klassmedvetande (Utdrag).....	8
<i>Sven Linderot</i> Kommunistiska samtal.....	36
<i>Anuradha Ghandy</i> Filosofiska tendenser i den feministiska rörelsen (Utdrag).....	47
<i>Lise Vogel</i> Marxismen och kvinnoförtrycket (Utdrag).....	59
<i>Alexandra Kollontaj</i> Kvinnofrågans samhällsliga grunder.....	73
<i>Karl Marx</i> Fragment om kolonialism, ursprunglig ackumulation och den nationella frågan.....	90
<i>Workers Viewpoint Organization</i> Rasism, nationalism och rasteori: Relationer mellan materiell bas och ideologi.....	106
<i>Sven Lindqvist</i> Utrota varenda jävel (Utdrag).....	117

J. Moufawad-Paul

Den kommunistiska nödvändigheten (Utdrag)

2014

CODA

Givet att verkligheten ser ut som den gör, är det osannolikt att de frågor som ställts i denna studie kommer att lösas snart. Om det kommer ett nytt återvändande till nödvändighetens problematik, och en ny anti-revisionistisk epok av kamp ersätter dagens trötta movementism så finns det fortfarande en risk att bara nya misslyckanden kommer att dyka upp under loppet av att åstadkomma nya framgångar. Vi kan lyckas med att tillfälligt se bortom den kommunistiska horisonten i fjärran, endast för att katastrofalt slitas tillbaka till nutidens mardröm. Nödvändighetens betydelse kan igen bli bortglömd, kommunismen åter förpassas till misslyckandets sfär bara för att återigen återtas av ytterligare en ny vänster som är ännu mer på sin vakt när det gäller att tänka på kommunismen.

Vi borde fråga oss hur många upprepningar som ens är möjliga – möjlighetsfönstret där vi kan göra revolution stängs allt medan världen närmar sig den domedag som utlovas av kapitalets logik. Den historiska nödvändighetens faktum är mer intuitivt idag än det någonsin har varit. Vi kan inte vänta på den kommunistiska horisontens spontana ankomst när kapitalismen närmar sig sin egen horisont – miljökollaps, en ny istid, ödeläggandet av mänsklig existens som vi känner den – som utlovas av dess nödvändiga och dagliga aktiviteter. Vi har inte råd att mixtra med dess ramverk i hopp om att frågan om revolution kommer att lösas vid någon okänd tidpunkt i framtiden. Vi har inte råd att slösa vår tid på

rum och praktiker som grundas på fortvaron av ett system byggt på exploatering, varufiering och evigt krig.

Här i kapitalismens centrum är det ibland lätt att förvisa samtidens mardröm till tankens limboregioner. Även om vi må förstå kapitalismens logik i teorin, förhindrar gapet mellan teori och praktik oss ofta från att ägna oss åt aktivitet som drivs av den revolutionära nödvändighetens logik. Systemets motsättningar är mer uppenbara i periferierna; i centrumen tystas de av en ”kulturindustri” som består endast på grund av brutal exploatering och förtryck på andra ställen. Är det konstigt att det imperialistiska lägrets längsta krig – Kriget mot terrorismen – inte ens upplevs som ett krig av massorna som lever i kapitalismens centrum? Vissa av oss har vuxit upp till vuxen ålder med detta krig som ett tidigt barndomsminne och trots det, till skillnad från de som vuxit upp i regioner som Afghanistan, har vi kunnat leva utan att uppleva de mest direkta och brutala effekterna av vad George W. Bush en gång kallade, utan ironi, ”uppdraget som aldrig slutar”.

Från dess uppkomst har kapitalismen fört krig mot mänskligheten och jorden. Den kommunistiska nödvändigheten springer ur detta eviga krig: kapitalismens inneboende brutalitet producerar en uppfattning om att dess gränser måste överskridas, samtidigt som den producerar sina egna dödgrävare. Fast hur kan vi vara dess dödgrävare när vi vägrar att erkänna nödvändigheten av att göra kommunismen konkret, och skjuter upp dess ankomst till en avlägsen framtid? Ett svar på detta problem är att vi i kapitalismens centrum inte längre är de primära dödgrävarna.

Det permanenta krig som kapitalismen för mot hela befolkningar är ett krig som upplevs inombords av dem som bor i de globala periferierna. Lenin hävdade en gång att revolutioner tenderade att bryta ut vid ”de svagaste länkarna”, i de överexploaterade regionerna där kapitalismens motsättningar är tydliga. Därför borde det inte vara någon överraskning att kommunismen förblir en nödvändighet på dessa platser – det är i periferierna vi finner folkkrig. Och omvänt, opportunisterna i de globala centrumerna, dessa imperialistiska metropoler där stora delar av arbetarklassen har blivit pacificerad, motsättningar tystats ner och hela befolkningar hindrats från att förstå kommunismens nödvändighet. Kapitalismen är inte lika mycket av en mardröm här – den är ett delirium, en feberdröm.

Att rätt och slätt erkänna det rådande förhållandet är dock inte tillräckligt. Ofta omfamnar ett sådant erkännande samma opportunist som den hävdar sig kritisera. Ett erkännande av opportunist som själv är opportunist: vi kan inte göra revolution här, det finns inga sprickor där vi kan bygga en militant organisation som är kapabel att bekämpa kapitalismen i de globala centrumen, vi kan lika gärna vänta på det revolutionära arbetet av de kamrater i det globala syd att rädda världen åt oss – vi kommer att omfamna opportunisten genom att förklara det som ett oföränderligt faktum! Återigen placeras horisonten bortom vår räckvidd; att nå bortom dess gränser är andras uppgift.

Kommunismen är inte längre en historisk nödvändighet om vi misslyckas med att överskrida de gränser som kapitalismen satt och istället slungas in i den postapokalyptiska mardröm utlovad av den senares inneboende logik. Vid en sådan fruktansvärd händelse, om mänskligheten överlever bara för att finna sig själv i ännu en istid eller en förstörd ödemark, kommer den att möta andra nödvändigheter som påminner om dem som den mötte i det förkapitalistiska förflutna: att överleva som art, att bygga hållbara samhällen, att producera historiskt minne. Det kommer inte finnas någon evig kommunistisk hypotes när vår existens istället bestäms av mer direkta frågor om överlevnad.

Kommunismens nödvändighet är överhängande nu. För att få denna nödvändighet till stånd måste vi dock lära oss att acceptera vad som har etablerats genom varje tidigare omvälvande revolution som också försökt komma bortom de gränser kapitalismen satt. På ett sätt kan det vara så att kommunismen är den permanenta drömmen för alla som lever i en värld som stryps av kapitalismen, även om det är mardröm för de härskande klasserna. På ett annat sätt bör vi dock sluta tänka på kommunismen som blott en dröm, en fantastisk horisont, och istället förstå hur tidigare rörelser temporärt gjort den här drömmen verklig, de lyckades kortvarigt men märkbart eftersom de vände på drömmandets villkor: kapitalismen är mardrömmen, kommunismen är uppvaknandet. Vi skulle ofta föredra att drömma eftersom det är lättare; att vakna är aldrig trevligt, i synnerhet inte på den tidiga morgonen, när vi öppnar våra ögon och inser att vi måste gå till jobbet, städa våra hem, uppfostra våra barn och ta itu med en mängd konkreta ansvar – nödvändigheter – som vi kunde glömma när vi drömde.

Följaktligen bör kommunismen närmas som ett uppvaknande. När den skakar av sig kapitalismens mardröm kommer drömmaren också att bli skakad av de krävande uppgifter den behöver genomföra. Återigen, som Mao påminner oss om, revolution är ingen tejudning – inte heller är det en dröm, en utopi, en evig hypotes, en fjärran horisont. Det är istället en nödvändighet som blir allt mer omedelbar för varje år som kapitalismen framhärdar, en nödvändighet som kanske kommer försvinna om och när kapitalismens kval utplånar existensen.

I Borges berättelse *Pierre Menard Author of the Quixote* introduceras vi för en påhittad författare, Pierre Menard, som har gett sig själv uppgiften att reproducera Cervantes *Don Quixote*, inte ”en annan *Quixote* – vilket är enkelt – utan *Quixote självt*. I stället för att skriva samma historia fast i modern miljö, ett återuppfinnande av det legendariska Quixote-hjulet, hamnar Menard i att producera passager som är identiska med passager i Cervantes original. Men trots detta, informerar berättaren om att reproduktion är omöjlig trots ord för ord-kopierandet; de olika historiska sammanhang där samma passager skrivs ändrar meningen av både form och innehåll. Han drar slutsatsen att Menards version av *Quixote* är överlägsen, trots att den vid första anblick är en reproduktion av originalet.

På liknande sätt, när movementismen kräver en modern omskrivning av kommunismens berättelse, borde vi kräva en reproduktion som samtidigt inte är en reproduktion. Genom att återartikulera det förgångnas teoretiska vapen nu, genom att kreativt bekräfta universalitet i dagens specifika instanser kommer vi att minnas allt vi blev lärda att glömma. Och i detta ihågkommande, smärtsamt som det må vara, kommer vi att finna oss själva ståendes på nödvändighetens stränder.

Georg Lukács Historia och klass- medvetande (Utdrag) 1922

Metodologiska aspekter på organisationsfrågan

[...]

III

Om de mensjevistiska partierna är det organisatoriska uttrycket för denna ideologiska kris inom proletariatet, så är det kommunistiska partiet i sin tur den organisatoriska formen för den medvetna ansatsen till detta språng och därmed det första medvetna steget mot frihetens rike. Men liksom vi tidigare klarlade det allmänna begreppet frihetens rike och visade, att dess annalkande inte alls innebär ett plötsligt upphörande av den ekonomiska processens objektiva nödvändighet, måste vi nu också närmare betrakta det kommunistiska partiets relation till frihetens kommande rike. Framför allt måste vi konstatera, att frihet här inte betyder frihet för individen. Därmed inte sagt att det utvecklade kommunistiska samhället inte skulle känna till någon frihet för individen. Tvärtom, det kommer att vara det första samhälle i mänsklighetens historia, som tar detta krav på verkligt allvar och faktiskt uppfyller det. Men inte heller denna frihet kommer att vara den frihet, som den borgerliga klassens ideologer syftar på idag. För att tillkämpa sig de sociala förutsättningarna för den verkliga friheten måste slag utkämpas, i vilka inte endast det samtida samhället går under, utan också den människotyp som detta frambragt. "Det nutida släktet", säger Marx, "liknar judarna som Moses för genom öknen. Det ska inte endast erövra en ny värld, det måste gå under för att bereda plats för de människor som är mogna för en ny

värld." [16] Ty "friheten" för de nu levande människorna är friheten för en individ som isolerats av den reifierade och reifierande egendomen: en frihet mot andra (och lika isolerade) individer, en egoismens och självtillräcklighetens frihet, en frihet som tar solidaritet och samhörighet i betraktande som på sin höjd gagnlösa "normativa idéer" [17]. Att idag omedelbart vilja kalla denna frihet till liv innebär i praktiken att avstå från det faktiska förverkligandet av den reella friheten. Att obekymrad om andra människor njuta av denna 'frihet', som deras sociala situation eller inre beskaffenhet kan erbjuda enskilda individer, innebär alltså att i praktiken föreviga det nutida samhällets ofria struktur, så långt denna nu är beroende av vederbörande individ.

Att medvetet vilja frihetens rike kan alltså endast innebära att medvetet ta de steg, som verkligen leder till detta. Och i insikten om att individuell frihet i det nutida, borgerliga samhället endast kan vara ett korrupt och korrumpande privilegium, eftersom det osolidariskt baserats på andras ofrihet, betyder det just att avstå från den individuella friheten. Det betyder att medvetet underordna sig den samlade vilja, vars uppgift är att verkligen väcka den reella friheten till liv och som idag på allvar börjar ta de första, svåra, osäkra och tveksamma stegen i riktning mot denna frihet. Denna medvetna samlade vilja är det kommunistiska partiet. Och liksom varje moment av en dialektisk process innehåller också detta de egenskaper - visserligen endast början till dem, endast i primitiv, abstrakt och outvecklad form - vilka tillkommer det mål, som partiet har till uppgift att förverkliga: friheten i dess förening med solidariteten. Föreningen av dessa moment är disciplinen. Och inte endast därför, att partiet enbart till följd av en disciplin är i stånd att bli en aktiv samlad vilja, medan varje införande av det borgerliga frihetsbegreppet förhindrar uppkomsten av denna samlade vilja och förvandlar partiet till en lös anhopning av enskilda individer, som är oförmögen till handling, utan därför att just disciplinen också för de enskilda innebär det första steget till den frihet som idag är möjlig - naturligtvis ännu ganska primitiv, i överensstämmelse med den sociala utvecklingens stadium - och som ligger i riktning mot ett överskridande av samtiden.

Att varje kommunistiskt parti till sitt väsen representerar en högre typ av organisation, än varje borgerligt parti eller opportunistiskt arbetarparti visar sig genast genom de högre krav, som det ställer på sina enskilda medlemmar. Detta framstod i öppen dager redan vid tiden för

den första splittringen av den ryska socialdemokratin. Medan mensjevikerna (liksom varje till sitt väsen borgerligt parti) ansåg, att det var tillräckligt för medlemskap att helt enkelt anta partiprogrammet, var partimedlemskap för bolsjevikerna liktydigt med aktivt, personligt deltagande i det revolutionära arbetet. Denna princip för partistrukturen har inte förändrats under revolutionens lopp. Organisationsteserna från den III kongressen konstaterar följande: "Antagandet av ett kommunistiskt program är emellertid endast att tillkännage sin vilja att bli kommunist ... för ett allvarligt genomförande av programmet är alla medlemmars ständiga, vardagliga medarbete det första villkoret." Denna princip har naturligtvis hittills i många avseenden förblivit en ren princip. Men det förändrar ingenting i dess fundamentala betydelse. Ty liksom frihetens rike inte kan skänkas oss på en gång, som så att säga en gratia irresistibilis [oemotståndlig nåd], liksom det slutliga målet inte väntar oss någonstans bortom processen, utan i processens form finns immanent i varje enskilt moment av denna, så är också det kommunistiska partiet som form för proletarietets revolutionära medvetande något processartat. Rosa Luxemburg insåg helt riktigt, att "organisationen måste uppstå som produkt av kampen". Hon överskattade endast den organiska karaktären av denna process och underskattade betydelsen av dess medvetna, medvetet organisatoriska element. Men insikten om detta misstag får inte föra så långt, att man nu helt bortser från det processartade i organisationsformerna. Ty trots det faktum, att principerna för denna organisation från början medvetet föresvävade de icke-ryska partierna (eftersom de ryska erfarenheterna kunde utnyttjas), kan det processartade i deras uppkomst och tillväxt ändå inte övervinnas genom rent organisatoriska åtgärder. Riktiga organisatoriska åtgärder kan naturligtvis påskynda denna process på ett utomordentligt sätt och göra stora insatser för att upplysa medvetandet, och därför är de en oumbärlig förutsättning för organisationens uppkomst. Men den kommunistiska organisationen kan endast utarbetas under kampen, endast förverkligas genom att det riktiga och nödvändiga i just denna form av sammanhållning genom egen erfarenhet blir uppenbar för varje enskild medlem.

Det är alltså frågan om en växelverkan mellan spontanitet och medveten reglering. Detta är i och för sig inte alls något nytt i organisationsformernas utveckling. Tvärtom, det är det typiska uppkomstsättet för nya organisationsformer. Engels beskriver t.ex. hur vissa militära aktions-

former spontant uppkommit till följd av den objektiva nödvändigheten av att handla på ett ändamålsenligt sätt och på grund av soldaternas omedelbara instinkt, utan teoretisk förberedelse, till och med i strid mot den då förhärskande teoretiska uppfattningen och även i motsättning till de existerande militära organisationsformerna, och hur dessa nya former först efteråt fixerats organisatoriskt.[18] Det nya i det kommunistiska partiets formationsprocess består endast i den förändrade relationen mellan spontan handling och medvetet, teoretiskt förutseende; i den ständiga kampen mot det borgerliga, reifierade och blott 'kontemplativa' medvetandets post-festum-struktur samt i dess gradvisa försvinnande. Denna förändrade relation har sin grund i att den objektiva möjligheten av en insikt - som inte längre uppstår post festum - om den egna klassbelägenheten och motsvarande korrekta handlingar på detta stadium av utvecklingen redan finns hos proletarietets klassmedvetande. Men varje enskild arbetares väg till uppnåendet av det objektivt möjliga klassmedvetandet, till utformandet av den inre attityd vari klassmedvetandet hos honom tar sig uttryck, kan till följd av reifieringen av hans medvetande endast gå via en i efterhand klarnad uppfattning av hans omedelbara erfarenheter. För varje enskild bevarar alltså det psykologiska medvetandet sin post-festum-karaktär. Denna motsats mellan individuellt medvetande och klassmedvetande är inte någon tillfällighet. Ty i det kommunistiska partiet, som är en högre organisationsform än de andra partiorganisationerna, kommer - för första gången i historien - den aktiva och praktiska karaktären av klassmedvetandet till sin rätt, å ena sidan som en princip med omedelbart inflytande över varje individs enskilda handlingar och å andra sidan samtidigt som en faktor, vilken medvetet bidrar till att bestämma den historiska utvecklingen.

Aktivitetens dubbla innebörd, dess syftning både på den enskilde bäraren av det proletära klassmedvetandet och på historiens gång, d.v.s. den konkreta förmedlingen mellan människa och historia, är avgörande för den typ av organisationsform som här uppstår. För den gamla typen av partiorganisation - vare sig det gäller borgerliga partier eller opportunistiska arbetarpartier - kan den enskilde endast uppfattas som 'massa', anhängare, nummer. Max Weber ger en helt korrekt definition av denna organisationstyp:

"För alla är gemensamt att 'medlemmar' med en väsentligt mera passiv roll sällar sig till en kärna av personer, i vars händer den aktiva lednin-

gen ligger, medan den stora massan av föreningsmedlemmarna endast spelar en objektroll.”[19]

Denna objektroll upphävs inte utan fixeras och förevisas tvärtom av den formella demokrati och den 'frihet' som kan råda inom dessa organisationer. Det 'falska medvetandet', den objektiva omöjligheten av att genom medveten handling ingripa i historien avspeglas organisatoriskt i omöjligheten av att bilda aktiva, politiska enheter (partier), som skulle fylla uppgiften att mediera mellan den enskilde medlemmens handlingar och hela klassens aktivitet. Eftersom dessa klasser och partier inte är aktiva i objektiv, historisk mening, eftersom deras skenbara aktivitet endast är en reflex av att de fatalistiskt låter sig bäras av historiska krafter, som de inte förstått, måste alla företeelser som följer av separationen mellan medvetande och vara, mellan teori och praktik uppträda inom dessa klasser och partier. Det vill med andra ord säga, att de som helhetskomplex endast konfronteras med utvecklingens förlopp på ett rent kontemplativt sätt. Följaktligen förekommer ovillkorligen de båda uppfattningar om historiens gång, som alltid hör samman, alltid uppträder på samma gång och bägge är lika falska: den voluntaristiska överskattningen av individens (ledarens) aktiva betydelse och den fatalistiska underskattningen av klassens (massans) betydelse. Partiet delar sig i en aktiv och en passiv del, varvid den senare endast tillfälligtvis och då endast på den förras kommando ska sättas i rörelse. Den 'frihet', som kan finnas för medlemmarna i sådana partier, är följligen ingenting annat än en frihet att bedöma händelser som ödesbestämt äger rum och misstag vilka enskilda begått, en frihet som tillkommer åskådare vilka har större eller mindre delaktighet men aldrig är engagerade med hela sin personlighet, aldrig berörs i själva centrum för tillvaron. Ty medlemmarnas totala personlighet kan aldrig omfattas av sådana organisationer, och något sådant kan de inte ens eftersträva. Liksom 'civilisationens' alla sociala former vilar också dessa organisationer på den mest exakta och mekaniserade arbetsdelning, på byråkratisering, på noggrann avvägning av och distinktion mellan rättigheter och skyldigheter. Medlemmarna hänger endast genom abstrakt uppfattade moment av sin existens samman med organisationen, och dessa abstrakta samband objektiveras som distinkta rättigheter och skyldigheter.[20]

Ett verkligt aktivt deltagande i alla händelser och en verkligt praktisk hållning bland alla medlemmar i en organisation kan endast uppnås

genom att hela personligheten satsas. Det är endast om aktiviteten inom en gemenskap blir en central personlig angelägenhet för varje enskild individ som deltar, som distinktionen mellan rättighet och plikt - den organisatoriska uppenbarelsformen av människans separation från hennes egen socialisering, av hennes atomisering genom de sociala makter som behärskar henne - kan upphävas. Vid beskrivningen av gensförfattningen betonar Engels just denna skillnad mycket starkt: "I dem finns det ännu ingen skillnad mellan rättigheter och plikter." [21] Enligt Marx är emellertid det särskilda kännetecknet på ett rättsförhållande, att rätten "till sin natur endast kan bestå i användandet av samma måttstock", men de med nödvändighet olika individerna "är endast mätbara med samma måttstock, om man ser dem ur ett och samma perspektiv ... och inte ser någonting annat hos dem, om man bortser från allt annat." [22] Varje mänskligt förhållande som bryter med denna struktur, med denna abstraktion från människans totala personlighet, med det abstrakta perspektivet på henne, är alltså ett steg på vägen att bryta igenom denna reifikation av det mänskliga medvetandet. Men ett sådant steg förutsätter en verksam insats av hela personligheten. Därmed står det klart, att de former som friheten har inom de borgerliga organisationerna inte är någonting annat än ett 'falskt medvetande' om den faktiska ofriheten, d.v.s. en struktur hos medvetandet, som gör att människan på ett formellt fritt sätt betraktar sin plats i ett system av väsensfrämmande nödvändigheter och förväxlar den formella friheten i denna kontemplation med verklig frihet. Det är först i och med denna insikt, som det skenbart paradoxala i vårt tidigare påstående upphävs, nämligen att disciplinen inom det kommunistiska partiet, varje medlems ovillkorliga uppgående i rörelsens praktik med hela sin personlighet är den enda möjliga vägen att förverkliga den äkta friheten. Och detta gäller inte endast för helheten, som först i och med en sådan organisationsform förses med en hävstång för att tillkämpa sig de objektiva sociala förutsättningarna för denna frihet, utan också för den enskilde individen, för den enskilde partimedlemmen, som endast på denna väg kan närma sig frihetens förverkligande också för egen del. Disciplinfrågan är alltså å ena sidan ett fundamentalt praktiskt problem för partiet, ett oundgängligt villkor för att det verkligen ska fungera, men den är å andra sidan inte ett rent tekniskt eller praktiskt problem, utan ett av den revolutionära utvecklingens största och viktigaste intellektuella problem. Denna disciplin, som endast kan

uppstå som en medveten och fri handling av den revolutionära klassens mest medvetna del, dess förtrupp, kan inte förverkligas utan sina intellektuella förutsättningar. Utan åtminstone instinktiv kunskap om detta samband mellan total personlighet och partidisciplin, som ska gälla för varje enskild partimedlem, måste disciplinen förstås till ett reifierat och abstrakt system av rättigheter och plikter och partiet falla tillbaka i det borgerliga partiväsendets organisationstyp. Man förstår sålunda att organisationen å ena sidan - objektivt - visar den största känslighet för det revolutionära värdet eller bristen på detta i teoretiska uppfattningar och riktningar, och att den revolutionära organisationen å andra sidan - subjektivt - förutsätter en mycket hög grad av klassmedvetande.

IV

Lika viktigt som det nu är att i teorin klart inse detta förhållande mellan den kommunistiska partiorganisationen och dess enskilda medlemmar, lika ödesdigert vore det att stanna vid detta, d.v.s. att uppfatta organisationsfrågan ur ett formellt och etiskt perspektiv. Ty den enskildes förhållande till den samlade viljan, som han med hela sin personlighet underordnar sig, finner man som det här beskrivits - vid ett abstrakt betraktelsesätt - inte endast hos det kommunistiska partiet, utan det har snarare varit ett väsentligt drag hos många utopistiska sektbildningar. Många sekter har till och med kunnat låta denna formal-etiska aspekt på organisationsproblemet komma till synligare och tydligare uttryck än de kommunistiska partierna, och detta just därför att de uppfattat denna som den enda, eller åtminstone som den helt avgörande principen, och inte endast som ett moment av hela organisationsproblemet. Men i sin formal-etiska ensidighet upphäver denna organisationsprincip sig själv. Dess riktighet, som inte innebär ett uppnått, förverkligat vara utan endast den korrekta riktningen mot det mål som ska förverkligas, upphör att vara riktig i och med upplösningen av det korrekta förhållandet till den historiska processen som helhet. Vid utarbetandet av relationen mellan enskilda och organisation lades därför huvudvikten på partiets väsen som den konkreta förmedlingsprincipen mellan människa och historia. Ty endast genom att den samlade vilja som koncentrerats i partiet är en aktiv och medveten faktor i den historiska utvecklingen och följaktligen befinner sig i ständig, livlig växelverkan med den sociala omvälvningsprocessen, varigenom dess enskilda medlemmar också

kommer i levande växelverkan med denna process och dess bärare, den revolutionära klassen, kan de krav som från partiet ställs på de enskilda förlora sin formal-etiska karaktär. Vid behandlingen av frågan om hur den revolutionära disciplinen upprätthålles inom det kommunistiska partiet, ställde Lenin därför, förutom medlemmarnas hängivenhet, också partiets relation till massan och riktigheten av dess politiska ledning i förgrunden.[23]

Dessa tre moment får emellertid inte skiljas från varandra. Sektväsendets formal-etiska uppfattning leder till misslyckande just därför, att den inte förmår förstå dessa moments enhet, den levande växelverkan mellan partiorganisation och organiserad massa. Hur avvisande den än förhåller sig till det borgerliga samhället och hur djupt den än - subjektivt - kan vara övertygad om den avgrund som skiljer den från detta, så avslöjar ändå varje sekt att den på just den här punkten till sin historieuppfattnings väsen ännu står på borgerlig mark, att strukturen av dess eget medvetande följaktligen är nära släkt med det borgerliga. Denna släktskap kan ytterst föras tillbaka på en liknande uppfattning av dualismen mellan vara och medvetande, på oförmågan att uppfatta deras enhet som en dialektisk process, som historiens enda verkliga process. Ur detta perspektiv spelar det ingen roll om denna objektivt existerande dialektiska enhet uppfattas som förstelnat vara eller som lika förstelnat icke-vara; om man - på mytologiskt vis - villkorlöst tillskriver massorna en riktig insikt om revolutionär handling, eller om man företräder uppfattningen att den 'medvetna' minoriteten måste handla för den 'omedvetna' massan. Båda ytterligheterna - som här endast anfördes som exempel, eftersom även en skissartad behandling av sekternas typologi skulle föra långt utom ramen för detta arbete - liknar varandra och det borgerliga medvetandet i det avseendet, att de alla betraktar den verkliga historiska processen skild från utvecklingen av 'massans' medvetande. Om sekten handlar för den 'omedvetna' massan, i dess ställe, som dess ställföreträdare, så låter den den historiskt nödvändiga och därför dialektiska, organisatoriska separationen mellan partiet och massan förstelnat och bli permanent. Om den däremot fullständigt försöker gå upp i massornas spontana, instinktiva rörelse är den tvungen att helt enkelt jämställa proletarietets klassmedvetande med massornas momentana tankar, känslor, etc., och därigenom förlora varje måttstock för att objektivt kunna bedöma en handlings riktighet. Den har fallit offer för det

borgerliga dilemmat: antingen voluntarism eller fatalism. Den intar en ståndpunkt från vilken det blir omöjligt att bedöma vare sig de objektiva eller de subjektiva etapperna av den historiska utvecklingen. Den tvingas att antingen måttlöst överskatta organisationen eller lika måttlöst underskatta den. Den måste behandla organisationsproblemet isolerat från de allmänna, praktiska och historiska frågorna, skilt från de strategiska och taktiska problemen.

Ty kriteriet på och vägvisaren till ett riktigt förhållande mellan parti och klass kan man endast finna i proletariats klassmedvetande. Å ena sidan utgör klassmedvetandets reella, objektiva enhet grundvalen för det dialektiska sambandet mellan klass och parti, som ju organisatoriskt skilts åt. Å andra sidan leder bristen på enhetlighet - de olika grader av klarhet och djup i detta klassmedvetande som proletariats olika individer, grupper och skikt besitter - till nödvändigheten av den organisatoriska separationen mellan parti och klass. Bucharin har alltså helt rätt när han påpekar, att partibildningen vore överflödigt inom en i detta avseende homogen klass.[24] Frågan är bara om partiets organisatoriska självständighet, separationen av denna del från klassen som helhet, motsvarar objektiva skillnader inom själva klassens struktur, eller om partiet är skilt från klassen endast till följd av sitt utvecklade medvetande, till följd av sitt beroende av och inverkan på medvetandets utveckling bland medlemmarna. Det vore naturligtvis absurt att helt bortse från de objektiva ekonomiska skillnaderna inom proletariats. Men man får inte glömma att dessa skillnader inte alls beror på objektiva differenser, som ens liknar dem som objektivt ekonomiskt bestämmer skillnaden mellan själva klasserna. De kan inte ens passera som specialfall av denna typ av klasskillnader. När t.ex. Bucharin understryker att "en bonde som just börjat i en fabrik är någonting helt annat än en arbetare, som från barnben arbetat i fabriken", så är det visserligen en skillnad i 'varat', men den ligger på ett helt annat plan än den andra skillnaden - också anförd av Bucharin - mellan arbetaren i det moderna storföretaget och i den lilla verkstaden. Ty i det andra fallet rör det sig om en objektivt annorlunda ställning inom produktionsprocessen, medan det i första fallet endast är den individuella positionen (hur typisk den än är) inom produktionsprocessen som förändras. I det fallet är det alltså frågan om hur fort individen (eller samhällskiktet) är i stånd att i sitt medvetande anpassa sig till sin nya ställning inom produktionsprocessen, hur länge de psykol-

ogiska spåren av den gamla klassbelägenhet som han lämnat kommer att inverka hämmande på utvecklingen av hans klassmedvetande. I det andra fallet ställs däremot frågan, om de klassintressen, som objektivt ekonomiskt följer av så skilda situationer inom proletariats, är stora nog att frambringa en differentiering inom de objektiva klassintressena för klassen som helhet. Här gäller det alltså, om det objektiva, tillskrivna klassmedvetandet[25] självt måste tänkas vara differentierat, uppdelat. Där gäller det endast vilka - eventuellt typiska - livsöden som inverkar hämmande på detta objektiva klassmedvetandes framträngande.

Det är klart att endast det andra fallet teoretiskt sett är av verklig betydelse. Ty alltsedan Bernstein har opportunisten å ena sidan ständigt framställt de objektiva ekonomiska klyftorna inom proletariats som så djupa och å andra sidan betonat likheten i 'livssituationen' mellan enskilda proletära, halvproletära och småborgerliga skikt, etc., så starkt att klassens enhet och självständighet skulle gå förlorad i denna 'differentiering'. (SPD:s Görlitz-program är det senaste, klara och organisatoriska uttrycket för denna tendens.) Det är självklart att just bolsjevikerna skulle vara de sista att bortse från förekomsten av sådana differenser. Frågan är bara vilket slags vara och vilken funktion inom den sociala och historiska processens totalitet som tillkommer dem, samt i vilken utsträckning kunskapen om dessa differenser leder till (övervägande) taktiska och i vilken utsträckning till (övervägande) organisatoriska frågeställningar och åtgärder. Denna problematik tycks vid första anblicken endast gå ut på begreppsmässiga hårklyverier. Men man måste hålla i minnet, att en organisatorisk sammanslutning - i det kommunistiska partiets mening - just förutsätter medvetandets enhet och därför enhetlighet inom det sociala vara som ligger till grund för detta, medan ett taktiskt samgående är fullkomligt tänkbart och till och med kan bli nödvändigt, om de historiska omständigheterna framkallar rörelser inom skilda klasser, vars sociala vara är objektivt skilda, rörelser som trots att de betingas av olika orsaker ändå tidvis löper i samma riktning, sett ur revolutionens perspektiv. Men om det objektiva, sociala varat verkligen är annorlunda, så kan dessa identiska riktningar inte vara 'nödvändiga' i samma mening som när den klassmässiga grundvalen är densamma. Det vill med andra ord säga, att endast i det första fallet är den identiska riktningen lika med den sociala nödvändigheten, vars empiriska manifestation visserligen kan fördröjas genom olika omständigheter men i längden ändå

måste bryta igenom alla hinder, medan i det andra fallet endast en kombination av olika historiska omständigheter frambragt denna konvergens av rörelsernas riktningar. Det är en gynnsam omständighet som måste utnyttjas taktiskt, eftersom den annars kanske oåterkalleligt går förlorad. Naturligtvis är inte heller möjligheten av ett sådant samgående mellan proletariat och halvproletära skikt på något sätt en tillfällighet. Men det är endast i proletariats klassbelägenhet som det har en nödvändig orsak: eftersom proletariatet endast kan befria sig genom att förint klass-samhället, är det tvunget att också föra sin befrielsekamp för alla förtryckta och utsugna samhällslager. Men om dessa i de enskilda striderna kommer att stå på proletariats sida eller i motståndarens läger är med tanke på det oklara klassmedvetandet inom dessa skikt mer eller mindre en 'tillfällighet'. Det beror - som vi tidigare visat - till mycket stor del på en riktig taktik hos proletariats revolutionära parti. I det här fallet, där de agerande klassernas sociala vara är olika, där deras samband endast förmedlas genom proletariats världshistoriska uppgift, kan endast ett - på det begreppsmässiga planet alltid tillfälligt om också i praktiken varaktigt - taktiskt samgående med strängt bibehållen organisatorisk åtskillnad ligga i den revolutionära utvecklingens intresse. Ty uppkomsten av de halvproletära skiktens insikt om att deras befrielse är beroende av proletariats seger är en så långvarig process och hos dessa samhällsskikt underkastad så stora svängningar, att ett mer än taktiskt samgående skulle kunna äventyra revolutionens öde. Man förstår nu varför problemet måste ställas på sin spets: motsvaras stratifieringen inom själva proletariatet av en liknande (om också svagare) differentiering i det objektiva, sociala varat, i klassbelägenheten och följaktligen i det objektiva, tillskrivna klassmedvetandet? Eller uppstår denna stratifiering endast till följd av med vilken lätthet eller svårighet detta sanna klassmedvetande förmår tränga igenom de enskilda skikten, grupperna och individerna inom proletariatet? Frågan är alltså om de objektiva differenserna - som utan tvivel existerar - inom proletariats livssituation endast bestämmer de perspektiv, ur vilka de omedelbara intressena betraktas - som utan tvivel framstår som skilda - medan emellertid de egentliga intressena inte bara världshistoriskt sett utan också i det aktuella ögonblicket och på ett omedelbart sätt objektivt sammanfaller, även om inte varje arbetare i varje ögonblick har möjlighet att inse det, eller om dessa egentliga intressen går isär på grund av en objektiv skillnad i det sociala varat. Om

frågan formuleras så, kan det inte längre råda något tvivel om svaret. Kommunistiska Manifestets ord, som nästan ordagrant övertogs av den II kongressens teser om "det kommunistiska partiets roll i den proletära revolutionen" är endast begripliga och meningsfulla, om enhetligheten inom proletariats objektiva, ekonomiska existens bekräftas. De säger att det ... "kommunistiska partiet inte har några intressen, som avviker från den samlade arbetarklassens, att det skiljer sig från den samlade arbetarklassen därigenom att det har en överblick över hela arbetarklassens historiska bana, och därigenom att det strävar att under denna vägs alla vindlingar inte försvara enskilda grupper eller enskilda yrkens intressen, utan arbetarklassens intressen i dess helhet". Men då är de skillnader inom proletariatet, som leder till de olika arbetarpartierna, till uppkomsten av det kommunistiska partiet, inte några objektiva, ekonomiska differenser inom proletariatet, utan skillnader i utvecklingen av dess klassmedvetande. Enskilda arbetarskikt är lika lite omedelbart förutbestämda genom sin ekonomiska existens att bli kommunister, som den enskilde arbetaren föds till kommunist. Varje arbetare som är född i det kapitalistiska samhället och uppvuxen under dess inflytande måste göra mer eller mindre svåra erfarenheter, för att kunna uppnå ett riktigt medvetande om sin egen klassbelägenhet.

Det kommunistiska partiets kamp är en kamp om proletariats klassmedvetande. Partiets organisatoriska separation från klassen innebär i det här fallet inte att det kämpar för dess intressen och i stället för klassen (som t.ex. blanquisterna gjorde). Och även om partiet gör detta, vilket under revolutionens lopp ibland kan förekomma, så sker det i första hand inte i namnet av de objektiva målen för den aktuella kampen (som i längden i alla fall endast kan erövras och behållas av klassen själv), utan för att befärma klassmedvetandets utvecklingsprocess och påskynda den. Ty revolutionens process är - mätt med historiens mått - liktydig med det proletära klassmedvetandets utvecklingsprocess. Det kommunistiska partiets organisatoriska lösgörande från de breda massorna inom själva klassen beror på dess ojämna medvetenhetsnivå, men det tjänar på samma gång syftet att - på högsta möjliga nivå - befärma utjämningsprocessen av dessa skillnader. Det kommunistiska partiets organisatoriska självständighet är nödvändig, för att proletariatet omedelbart ska kunna uppträcka sitt eget klassmedvetande som historisk gestalt, för att det ställningstagande i varje händelse i det vardagliga livet, som den sam-

lade klassens intresse kräver, ska framträda klart och förståeligt för varje arbetare, för att den egna existensen som klass för hela klassen ska höjas till medvetenhet. Medan sekternas organisationsform artificiellt avskiljer det 'riktiga' klassmedvetandet (såvitt detta överhuvudtaget kan existera i en så abstrakt isolering) från klassens liv och utveckling, innebär opportunisternas organisationsform en utjämning av dessa skillnader i medvetenhet på lägsta möjliga nivå eller i bästa fall på genomsnittets nivå. Det säger sig självt, att alla klassens faktiska handlingar i stor utsträckning bestäms av detta genomsnitt. Men eftersom genomsnittet inte är statistiskt och statistiskt fixerbart utan självt en följd av den revolutionära processen, är det lika självklart att man genom att organisatoriskt stödja sig på det existerande genomsnittet måste hämma dess utveckling, till och med sänka dess nivå. Att däremot helt utnyttja den högsta möjlighet, som vid ett visst ögonblick är objektivt given, d.v.s. det medvetna avantgardets organisatoriska självständighet, är också det ett medel att på ett sätt som befrämjar revolutionen minska spänningen mellan denna objektiva möjlighet och den faktiska genomsnittliga medvetenhetsnivån.

Den organisatoriska självständigheten är meningslös och leder tillbaka till sekten, om den inte samtidigt innebär ett oavbrutet taktiskt hänsynstagande till medvetenhetsnivån hos de bredaste, mest efterblivna massorna. Här framträder betydelsen av en korrekt teori för lösningen av organisationsproblemet inom det kommunistiska partiet. Detta ska representera den proletära handlingens högsta, objektiva möjlighet. Men den oumbärliga förutsättningen för detta är en korrekt teoretisk insikt. En opportunistisk organisation visar mindre känslighet för konsekvenserna av en falsk teori än en kommunistisk organisation, eftersom den är en mer eller mindre lös sammanslutning av heterogena beståndsdelar med sikte på aktioner av enbart tillfällig art, eftersom dess aktioner snarare drivs fram av massornas omedvetna rörelser, som redan blivit omöjliga att hämma, än verkligen dirigeras av partiet, och eftersom partiets organisatoriska sammanhållning till sitt väsen är en hierarki, fixerad i en mekanisk arbetsdelning mellan ledare och funktionärer. (Det är en annan sak, att en oavbruten och felaktig tillämpning av felaktiga teorier ändå måste leda till partiets sammanbrott.) Just den eminent praktiska karaktären av den kommunistiska organisationen, dess väsen som kampparti, förutsätter å ena sidan en korrekt teori, eftersom konsekvenserna av en falsk teori mycket snart måste leda till misslyckande; och denna

organisationsform producerar och reproducerar å andra sidan en korrekt teoretisk insikt, genom att den på det organisatoriska planet medvetet ökar organisationsformens känslighet för följderna av en teoretisk hållning. Handlingsförmåga och förmåga till självkritik, till självkorrektion, och till teoretisk vidareutveckling står alltså i oupplöslig växelverkan. Inte heller teoretiskt handlar det kommunistiska partiet som ställföreträdare för proletariatet. Om dess klassmedvetande är processartat och flytande i förhållande till tanke och handling inom klassen som helhet, så måste detta återspeglas i den organisatoriska gestaltningen av detta klassmedvetande, i det kommunistiska partiet. Den enda skillnaden är att en högre medvetenhetsnivå här har objektiverats organisatoriskt: mot de mer eller mindre kaotiska växlingarna i utvecklingen av detta medvetande inom själva klassen, mot utbrott, (under vilka en mognad hos klassmedvetandet uppenbarar sig som långt överträffar allt teoretiskt förutseende) vilka följs av halvt letargiska tillstånd av orörlighet (under vilka allt kan uthärdas och endast den underjordiska utvecklingen går vidare) - mot detta ställs här ett medvetet betonande av det 'slutliga målets' relation till den nuvarande, aktuella och nödvändiga handlingen.[26] Det processartade och dialektiska i klassmedvetandet blir alltså i partiets teori en dialektik som man medvetet handskas med.

Denna oavbrutna dialektiska växelverkan mellan teori, parti och klass, denna teorins inriktning på klassens omedelbara behov betyder inte alls att partiet därmed skulle gå upp i proletariatets massa. Debatterna om enhetsfronten uppvisade hos nästan alla motståndare till denna taktik en bristande dialektisk uppfattning, en bristande förståelse för partiets verkliga funktion för medvetandets utvecklingsprocess inom proletariatet. Jag talar inte om de missförstånd, som uppfattade enhetsfronten som en omedelbar organisatorisk återförening med proletariatet. Men rädslan för att partiet skulle kunna förlora sin kommunistiska karaktär genom ett alltför stort närmande till de - skenbart - 'reformistiska' dagsparollerna, genom ett tillfälligt taktiskt samgående med opportunisterna, visar att förtroendet för den korrekta teorin, för proletariatets kunskap om sig självt som kunskap om sin objektiva situation på ett visst stadium av den historiska utvecklingen, och för 'slutmålets' dialektiska immanens i varje revolutionärt och riktigt uppfattad dagsparoll ännu inte blivit tillräckligt befäst inom vida kretsar bland kommunisterna, att de fortfarande ofta - på sekternas vis - anser sig behöva handla för proletariatet i stället för

att genom sin handling befrämja den reella utvecklingen av dess klassmedvetande. Ty denna anpassning av det kommunistiska partiets taktik till de moment i klassens liv, där just ett riktigt klassmedvetandet tycks träda fram - om också kanske i falsk form - innebär inte alls, att partiet nu skulle vara villigt att obetingat uppfylla massornas rent momentana önskan. Tvärtom, just därför att partiet strävar att uppnå den högsta punkten av det som är objektivt och revolutionärt möjligt - och massans momentana vilja är ofta den viktigaste delen och det viktigaste symptomet på detta - tvingas det ibland ta ställning mot massorna och visa dem den rätta vägen genom att gå emot deras aktuella önskan. Partiet måste räkna med att det riktiga i dess ställningstagande först post festum kommer att vara begripligt för massorna, efter många bittra erfarenheter. Men varken den ena eller andra möjligheten till samarbete med massorna får generaliseras till ett allmänt taktiskt mönster. Utvecklingen av det proletära klassmedvetandet (d.v.s. utvecklingen av den proletära revolutionen) och av det kommunistiska partiet är naturligtvis - världshistoriskt sett - en och samma process. I den vardagliga praktiken betingar de alltså varandra ömsesidigt på det mest intima sätt, men deras konkreta utveckling framstår trots detta inte som en och samma process, och de kan inte ens uppvisa en genomgående parallellitet. Ty det sätt varpå denna process förlöper, den form i vilken vissa objektiva ekonomiska förändringar bearbetas i proletarietets medvetande och framför allt det sätt varpå partiets och klassens växelverkan gestaltar sig inom denna utveckling, låter sig inte reduceras till schematiserade 'lagbundenheter'. Partiets framväxt, dess yttre såväl som inre konsolidering, äger naturligtvis inte rum i den sektartade isoleringens lufttomma rum, utan mitt i den historiska verkligheten, i oavbruten dialektisk växelverkan med den objektiva ekonomiska krisen och med de massor som revolutionerats genom denna. Det kan hända att utvecklingens gång - liksom t.ex. i Ryssland mellan de bägge revolutionerna - erbjuder partiet en möjlighet att arbeta sig fram till fullständig inre klarhet före de avgörande striderna. Men det kan också som i några länder i central- och Västeuropa inträffa, att krisen revolutionerar de breda massorna så långt och så snabbt, att de delvis även organisatoriskt blir kommunister, innan de ännu tillkämpat sig de inre medvetenhetsmässiga förutsättningarna för dessa organisationer, så att det därför uppstår kommunistiska masspartier, som först under stridernas gång kan bli verkligt kommunistiska partier. Hur långt denna

typologi för partibildningen än skulle kunna förgrenas, hur lätt den illusionen i vissa extrema fall än skulle kunna uppstå, att det kommunistiska partiet organiskt och 'lagbundet' växer fram ur den ekonomiska krisen, så förblir dock den medvetna, inre och organisatoriska sammanslutningen av det revolutionära avantgardet, d.v.s. den verkliga uppkomsten av ett reellt kommunistiskt parti, ett resultat av detta medvetna avantgardes egen fria och medvetna handling. Ingenting förändras i detta faktum, om - för att bara ta två ytterlighetsfall - ett relativt litet och inom sig konsoliderat parti i växelverkan med proletarietets breda lager utvecklas till ett stort massparti, eller om det av ett spontant uppkommet massparti - efter många inre kriser - blir ett kommunistiskt massparti. Ty den teoretiska kärnan i alla dessa händelseförlopp förblir ändå densamma, nämligen ett övervinnande av den ideologiska krisen och en erövring av det korrekta, proletära klassmedvetandet. Ur detta perspektiv vore det lika farligt för revolutionens utveckling, att överskatta den oundvikliga karaktären av denna process och anta att vilken taktik som helst skulle vara i stånd att få en rad aktioner, för att inte tala om revolutionens egen utveckling, att genom en tvångsmässig intensifiering överskrida sig själva och uppnå mera avlägsna mål, som det vore ödesdigert att tro, att den bästa aktion av det största och bäst organiserade kommunistiska parti skulle kunna åstadkomma mer än att på ett riktigt sätt leda proletariet i kampen för ett mål, som detta självt strävar mot, om också inte helt medvetet. Det vore naturligtvis lika felaktigt, att här uppfatta begreppet proletariet i statisk och statistisk mening: "begreppet massa förändras just under kampens förlopp", säger Lenin. Det kommunistiska partiet är en - i revolutionens intresse - självständig form av det proletära klassmedvetandet. Det gäller att teoretiskt korrekt uppfatta partiet i denna dubbla, dialektiska relation: både som form av detta medvetande och som form av detta medvetande, d.v.s. både i dess självständighet och i dess underordnade roll.

V

Denna noggranna, om också ständigt växlande och efter omständigheterna anpassade, distinktion mellan taktiskt och organisatoriskt samgående i relationen mellan parti och klass antar - som internt parti-problem - formen av de taktiska och organisatoriska frågornas enhet.

När det gäller partiets inre liv står naturligtvis nästan endast - och i ännu högre grad än när det gäller de frågor som tidigare behandlats - det ryska partiets erfarenheter till vårt förfogande som medvetna steg mot den kommunistiska organisationens förverkligande. Liksom de icke-ryska partierna under sin 'barnsjukdomsperiod' ofta visat en tendens till sektarisk uppfattning av partiet, så tenderar de under senare skeden många gånger att för partiets propagandistiska och organisatoriska inverkan på massorna, för sitt 'yttre' liv försumma sitt 'inre'. Även detta är självfallet en 'barnsjukdom', som delvis bestäms av de stora masspartiernas snabba uppkomst, av den nästan oavbrutna följd av viktiga beslut och aktioner och av nödvändigheten för partierna att leva 'utåtriktat'. Men att förstå den kausala kedja, som lett till ett misstag, är inte detsamma som att korrigera det. Och detta gäller i ännu högre grad eftersom just det korrekta sättet att handla 'utåt' på ett slående sätt visar hur meningslöst det är, att i partiets inre liv skilja mellan taktik och organisation och hur starkt denna inre enhet inverkar på det intima sambandet mellan partiets 'inåtriktade' och 'utåtriktade' liv (även om i praktiken denna distinktion tills vidare förefaller nästan oövervinnelig för varje kommunistiskt parti, eftersom den är ett arv från den miljö i vilken partiet uppstått). Därför måste var och en i sin omedelbara, vardagliga praktik erinra sig, att organisatorisk centralisering av partiet (med alla de disciplinproblem som följer av denna och utgör den andra sidan av saken) och förmåga till taktiska initiativ är begrepp som ömsesidigt betingar varandra. För att en taktik, som partiet vill tillämpa, ska kunna utvecklas bland massorna är det å ena sidan en förutsättning att den först utvecklas inom partiet. Det är inte endast i mekanisk, disciplinär mening, som det är nödvändigt att partiets enskilda delar befinner sig fast i händerna på centralen, att de fungerar utåt som verkliga länkar i en samlad vilja, utan det som krävs är just att partiet blir en så enhetlig formation, att varje förändring av kampens riktning leder till en omgruppering av alla krafter, att varje förändrad attityd får återverkningar ända ned till den enskilde partimedlemmen, att organisationens känslighet för riktningförändringar, för ökad stridsaktivitet och för återtåg, o.s.v., följaktligen stegras till det yttersta. Att detta inte innebär någon 'kadaverdisciplin' behöver förhoppningsvis inte ytterligare understrykas. Ty det är klart att just denna känslighet hos organisationen snabbast avslöjar det felaktiga i enskilda paroller just i deras praktiska tillämpning, och att det är just

denna som mest befrämjar möjligheten till en sund självkritik, som ökar handlingsförmågan.[27] Å andra sidan är det självklart, att partiets fasta organisatoriska sammanhållning inte endast skänker en objektiv aktionsförmåga, utan att den på samma gång skapar den inre atmosfär i partiet, som möjliggör ett kraftfullt ingripande i händelseutvecklingen och ett utnyttjande av de möjligheter som denna erbjuder. På så sätt måste en verkligt genomförd centralisering av alla partiets krafter redan på grund av sin inre dynamik driva partiet framåt till och initiativ och aktivitet, medan däremot känslan av en otillräcklig organisatorisk konsolidering ovillkorligen måste inverka hämmande och förlamande på de taktiska besluten och till och med på partiets teoretiska grundinställning. (Som exempel kan nämnas KPD vid tiden för Kappputschen.) "För ett kommunistiskt parti", säger III kongressens organisationstester, "finns det inget tillfälle, då partiorganisationen inte skulle kunna vara politiskt aktiv." Denna taktiska och organisatoriska permanens inte bara av den revolutionära kampberedskapen utan av själva den revolutionära aktiviteten kan endast förstås riktigt, om man helt förstått taktikens och organisationens enhet. Ty om taktiken skiljs från organisationen, om man inte i bägge ser samma utvecklingsprocess av det proletära klassmedvetandet, så är det oundvikligt att begreppet taktik faller offer för opportunismens och putschismens dilemma, att 'aktionen' antingen betyder en isolerad handling av den 'medvetna minoriteten' i syfte att gripa makten eller något 'reformistiskt', som endast anpassats efter massornas momentana önskningar, medan organisationen endast får den tekniska rollen att 'förbereda' actionen. (Serratis och hans anhängares uppfattning står på denna nivå, liksom Paul Levis ståndpunkt.) Det revolutionära lägets permanens innebär emellertid inte alls, att det i varje ögonblick vore möjligt för proletariatet att gripa makten. Det innebär endast att varje förändring av detta läge, varje rörelse bland massorna som orsakats av detta, till följd av ekonomins objektiva, totala situation bär en tendens inom sig, som skulle kunna vändas i revolutionär riktning och utnyttjas inom proletariatet för att vidareutveckla dess klassmedvetande. Men i detta sammanhang är den inre vidareutvecklingen av detta klassmedvetandes självständiga form - det kommunistiska partiet - en faktor av allra största betydelse. Det revolutionära i situationen yttrar sig i första hand och mest iögonfallande i de sociala formernas ständigt avtagande stabilitet, som orsakas av den ständigt avtagande stabiliteten i jämvikten

mellan de sociala krafter och makter, på vars samverkan det borgerliga samhället vilar. Det proletära klassmedvetandet kan alltså endast bli självständigt och ta form på ett sätt som är meningsfullt för proletariatet, om det verkligen i varje ögonblick för proletariatet förkroppsligar den revolutionära innebörden av just detta ögonblick. I ett objektivt revolutionärt läge är följaktligen den revolutionära marxismens riktighet något mycket mer, än en teoris rent 'allmänna' riktighet. Just därför att den blivit helt och hållet praktisk och aktuell, måste teorin bli vägledande för varje enskilt steg inom den vardagliga verksamheten. Men detta är endast möjligt, om teorin helt befrias från sin rent teoretiska karaktär, om den blir dialektisk, d.v.s. i praktiken upphäver varje motsättningen mellan det allmänna och det enskilda, mellan lagen och det enskilda fall som är 'underkastat' denna, eller med andra ord mellan lagen och dess tillämpning, och därmed på samma gång varje motsättning mellan teori och praktik. Medan opportunisternas taktik och organisation, som vilar på övergivandet av den dialektiska metoden, tillfredsställer 'realpolitiken' och dagskraven genom att uppge den teoretiska grundvalens fasthet, men å andra sidan just i sin vardagliga praktik faller offer för den förstelnande schematiken i sina reifierade organisationsformer och i sin taktiska rutin, måste det kommunistiska partiet i sig hålla levande och bevara just den dialektiska spänning, som ligger i ett fasthållande av 'slutmålet' även i den mest omsorgsfulla anpassning till stundens konkreta villkor. För varje enskild individ skulle detta förutsätta 'genialitet', vilket en revolutionär realpolitik aldrig kan räkna med. Men den är inte heller tvungen till det, eftersom just det medvetna utarbetandet av den kommunistiska organisationsprincipen är metoden för att inom det revolutionära avantgardet driva utbildningsprocessen i denna riktning, mot den praktiska dialektiken. Ty denna förening av taktik och organisation, d.v.s. nödvändigheten av att varje tillämpning av teorin och varje taktiskt steg genast används organisatoriskt, är den korrigeringsprincip vilken medvetet tillämpas mot den dogmatiska förstelning, som varje teori - vilken används av människor som vuxit upp i det kapitalistiska samhället och därför har ett reifierat medvetande - oupphörigen är utsatt för. Denna fara är desto större, eftersom samma kapitalistiska miljö, som framkallar denna schematisering av medvetandet, ständigt antar nya former under sitt nuvarande krisartade tillstånd och därför blir allt mera ouppnåelig för en schematisk uppfattning. Det som idag är riktigt kan alltså imor-

gon vara falskt. Det som vid en viss intensitet är hälsosamt kan vid lite högre eller lite lägre intensitet bli ödesdigert. "Men man behöver endast", säger Lenin beträffande vissa former av den kommunistiska dogmatismen, "ta ett litet steg till - synbarligen i samma riktning - och sanningen förvandlas till misstag." [28]

Ty kampen mot det reifierade medvetandets inverkan är själv en långvarig process, som kräver hårda strider och i vilken man varken får stanna vid en viss form av sådana påverkningar eller vid innehållet i vissa företeelser. Men det reifierade medvetandets herravälde över de människor som lever idag verkar just i dessa riktningar. Om reifikationen övervinns på en punkt, så uppstår ögonblickligen faran att just överskridandets medvetenhetsnivå stelnar till en ny - och lika reifierad - form. Om det för arbetarna som lever under kapitalismen gäller att övervinna den illusionen, att det borgerliga samhällets ekonomiska eller juridiska former skulle utgöra människans 'eviga', 'förnuftsmässiga', 'naturliga' miljö; om det följaktligen gäller att bryta den överdrivna respekt som de känner inför sin invanda sociala miljö, så kan det 'kommunistiska högmod', som Lenin kallade det och som uppstår efter och på grund av maktövertagandet, efter störtandet av bourgeoisien under den öppna klasskampen, bli lika farligt som den mensjevikiska försagdheten inför bourgeoisien tidigare varit. Det är just därför att kommunisternas riktigt uppfattade historiska materialism - i skärande kontrast till de opportunistiska teorierna - utgår från att den sociala utvecklingen oupphörigen frambringa nya ting, nya i kvalitativ mening [29], som varje kommunistisk organisation måste vara inriktad på att såvitt det är möjligt höja sin egen känslighet för varje ny företeelseform, sin förmåga att lära av utvecklingens alla moment. Den måste förhindra att de vapen, som man igår vann segern med, genom att förstelnas blir ett hinder för den fortsatta kampen idag. "Vi måste lära av kommissen", säger Lenin i sitt just citerade tal om kommunisternas uppgifter inom den Nya Ekonomiska politiken.

Smidighet, förmåga till förändring och anpassning av taktiken och strängt sammanhållen organisation är alltså endast två sidor av en och samma sak. Men denna djupaste innebörd av den kommunistiska organisationsformen uppfattas sällan - ens i kommunistiska kretsar - i hela sin räckvidd. Och detta trots att inte endast möjligheten att handla riktigt beror på en riktigt utnyttjande av denna organisationsform, utan också

den inre utvecklingsförmågan hos det kommunistiska partiet. Lenin upprepar envist avvisandet av varje utopistisk uppfattning beträffande det människomaterial med vilket revolutionen måste genomföras och ledas till seger: det består ovillkorligen av människor, som uppfostrats i det kapitalistiska samhället och fördärvats av detta. Men att man avvisar utopistiska förhoppningar och illusioner betyder inte alls, att man skulle kunna nöja sig med att fatalistiskt acceptera detta faktum. Eftersom alla förväntningar på en inre omvandling av människorna skulle vara en utopistisk illusion så länge kapitalismen består, måste man endast söka och finna organisatoriska åtgärder och garantier, som tjänar syftet att motarbeta de skadliga följderna av denna omständighet, att genast korrigera dem när de oundvikligen uppträder och eliminera de missbildningar som uppkommer på detta sätt. Den teoretiska dogmatismen är ju endast ett specialfall av de förstelningensfenomen, som varje människa och varje organisation oavbrutet är utsatt för i den kapitalistiska miljön. Den kapitalistiska reifikation av medvetandet[30] frambringa på samma gång en överindividualisering och ett mekaniskt försakligande av människorna. Arbetsdelningen, som inte vilar på människans egenart, låter å ena sidan människorna schematiskt förstelna i sin verksamhet och gör dem till enbart vanemänniskor, till robotar inom sina sysselsättningsområden. Men å andra sidan driver den samtidigt deras individuella medvetande, som blivit tomt och abstrakt på grund av omöjligheten av att finna tillfredsställelse och utlopp för personligheten i själva verksamheten, till en brutal, sniken och äregirig egoism. Dessa tendenser måste fortsätta att verka också inom det kommunistiska partiet, som ju aldrig uppträtt med anspråk på att genom ett mirakel förvandla de människor som tillhör det i deras inre. Och detta desto mer eftersom nödvändigheten av att handla ändamålsenligt påtvingar även det kommunistiska partiet en långtgående faktisk arbetsdelning, som ovillkorligen i sig gömmer dessa faror för förstelning, byråkrati, korruption, o.s.v.

Det inre livet i partiet är en ständig kamp mot detta kapitalistiska arv. Det avgörande stridsmedlet på det organisatoriska planet kan endast vara att dra in medlemmarna i partiverksamheten med hela deras personlighet. Det är endast om funktionen inom partiet inte är en tjänst - som ju eventuellt utövas med total hängivenhet och samvetsgrannhet men ändå endast som en tjänst - utan om alla medlemmars aktivitet berör alla möjliga slags partiarbete, och om denna verksamhet dessutom

varieras allt efter de faktiska möjligheterna, som partimedlemmarna med hela sin personlighet kommer i ett levande förhållande till partilivet som helhet och till revolutionen samt upphör att vara enbart specialister, som nödvändigtvis är underkastade faran för en inre förstelning.[31] Även här kommer taktikens och organisationens oupplösliga enhet till uttryck. Varje hierarki av funktionärer inom partiet, som är oundviklig på kampstadiet, måste vila på lämpligheten av en viss typ av begåvning för de faktiska uppgifter som en viss fas av kampen medför. Om revolutionens utveckling går förbi denna fas, skulle det vara helt otillräckligt för en verklig omställning till den handling som nu är den riktiga att endast ändra taktik eller organisationsform (t.ex. genom att övergå från illegalitet till legalitet). En förändring av partiets funktionärshierarki måste samtidigt äga rum, och personurvalet noga anpassas till den nya stridsformen.[32] Detta kan naturligtvis inte genomföras utan 'misstag' eller utan kriser. Det kommunistiska partiet vore en fantastisk och utopisk lycksalighetens ö i kapitalismens hav, om dess utveckling inte ständigt vore utsatt för denna fara. Det avgörande nya i dess organisation är endast att partiet kämpar mot denna inre fara i en medveten och alltmera medveten form.

Om varje partimedlem på detta sätt går upp i partiets liv med hela sin personlighet, med hela sin existens, så sker det enligt samma princip för centralisering och disciplin, som garanterar att en levande växelverkan mellan medlemmarnas och partiledningens vilja upprätthålls och att medlemmarnas vilja och önskan, deras initiativ och deras kritik mot ledningen kommer till sin rätt. Just därför att varje beslut som partiet fattar måste komma till uttryck i alla partimedlemmarnas handlingar, att varje paroll måste leda till handlingar från de enskilda medlemmarnas sida, i vilka dessa sätter hela sin fysiska och moraliska existens på spel, just därför är de inte endast i stånd till utan rent av tvungna att genast ingripa med sin kritik och ögonblickligen göra sina erfarenheter och betänkligheter gällande. Om partiet enbart består av en funktionärshierarki, som är isolerad från massan av vanliga medlemmar, om det i det dagliga livet endast tillkommer medlemmarna rollen som åskådare av hierarkins handlingar, och om partiets handlingar som helhet endast är av tillfällig art, så uppstår hos medlemmarna en viss likgiltighet inför partiets vardagliga verksamhet, blandat med blint förtroende och apati. Deras kritik kan i bästa fall vara en kritik post festum (på kongresser, o.s.v.), som

sällan utövar ett bestämmande inflytande på aktionernas verkliga inriktning i framtiden. Däremot är det aktiva deltagandet av alla medlemmar i partiets vardagsliv och nödvändigheten av att med hela sin personlighet engagera sig för alla partiets aktioner det enda medlet, att tvinga partiledningen att verkligen göra sina beslut förståeliga för medlemmarna och övertyga dem om deras riktighet, eftersom dessa annars omöjligen skulle kunna genomföras riktigt. (Ju mera genomorganiserat partiet är och ju viktigare funktioner som anförtrots varje medlem - t.ex. som medlem av en fackföreningsfraktion - desto starkare är denna nödvändighet.) Å andra sidan måste dessa diskussioner leda till just denna levande växelverkan mellan hela partiets och centralens vilja redan före aktionen men också under den, de måste inverka modifierande, korrigerande, etc., på den faktiska övergången från beslut till handling. (Även här är denna växelverkan desto livligare, ju längre centraliseringen och disciplinen drivits.) Ju djupare dessa tendenser tränger igenom, desto fullständigare försvinner den skarpa och abrupta kontrasten mellan ledare och massa, som övertagits från de borgerliga partiernas struktur, och förändringen av funktionärshierarkin bidrar också starkt till detta. Och den - för tillfället - ännu oundvikliga post festum kritiken förvandlas alltmer till ett utbyte av konkreta och allmänna, taktiska och organisatoriska erfarenheter, som då också är allt tydligare riktade mot framtiden. Friheten är just - vilket redan den klassiska tyska filosofin insåg - något praktiskt, en aktivitet. Och endast genom att det kommunistiska partiet blir en värld av verksamhet för var och en av sina medlemmar, kan det verkligen övervinna den borgerliga människans åskådarroll inför nödvändigheten av ett skeende, som hon inte förstått, samt dess ideologiska form, den borgerliga demokratis formella frihet. Rättigheternas separation från plikterna är möjlig endast genom de aktiva ledarnas separation från den passiva massan, genom ledarnas ställföreträdande handlingar för massan, d.v.s. genom en fatalistisk och kontemplativ hållning från massornas sida. Den sanna demokratin och upphävandet av separationen mellan rättigheter och plikter är emellertid ingen formell frihet, utan en intimt sammanhängande och solidarisk aktivitet bland länkarna i en samlad vilja. Frågan om 'utrensning' inom partiet, som förtalats och nedsvärats så mycket, är endast den negativa sidan av samma problem. Även här - liksom i alla frågor - var det nödvändigt att ta steget från utopi till verklighet. Så har t.ex. det krav, som formulerades i II kongressens

21 villkor och enligt vilket varje legalt parti då och då skulle genomföra sådana utrensningar, visat sig vara ett utopiskt krav, som är oförenligt med den utvecklingsfas då masspartier uppstår i Västeuropa. (III kongressen yttrade sig också mycket mera återhållsamt i denna fråga.) Men att formulera det var trots allt inget 'fel'. Ty detta krav betecknar klart och tydligt den riktning, som den inre utvecklingen av det kommunistiska partiet måste ta, även om de historiska omständigheterna kommer att bestämma formen för förverkligandet av denna princip. Just därför att organisationsproblemet är det djupaste och mest intellektuella problemet inom den revolutionära utvecklingen, var det ovillkorligen nödvändigt att föra in sådana problem i det revolutionära avantgardets medvetande, även om de för ögonblicket inte kunde lösas i praktiken. Utvecklingen av det ryska partiet visar emellertid på ett storartat sätt den praktiska betydelsen av denna fråga, inte bara för partiets eget inre liv utan också för dess förhållande till de breda arbetarmassorna - även detta följer ju av taktikens och organisationens oupplösliga enhet. I Ryssland har utrensningen inom partiet skett under mycket olika former alltefter utvecklingens olika etapper. Under den senaste som genomfördes förra hösten införde man ofta den ytterst intressanta och betydelsefulla principen att utnyttja de partilösa arbetarnas och böndernas erfarenheter och omdöme och dra in dessa massor i arbetet på utrensningen inom partiet. Det betyder inte, att partiet härnäst blint skulle acceptera varje omdöme som dessa massor fällde, men ändå att man tog stor hänsyn till deras påstötningar och förkastelser vid utmönstringen av de korrupta, byråkratiserade element, som blivit främmande för massorna och revolutionärt otillförlitliga.[33]

Denna inre och mycket intima partiangelägenhet visar alltså på ett avancerat stadium av det kommunistiska partiet det inre och mycket intima sambandet mellan parti och klass. Den visar i vilken utsträckning den mycket skarpa organisatoriska separationen mellan det medvetna avantgardet och de breda massorna endast är ett moment av hela klassens enhetliga men dialektiska utvecklingsprocess, av klassmedvetandets utveckling. Men den visar på samma gång, att ju klarare och mera effektivt denna process förmedlar ögonblickets nödvändigheter genom deras historiska betydelse, desto klarare och mera effektivt griper den den enskilde partimedlemmen i hans individuella verksamhet, utnyttjar honom, utvecklar honom och dömer honom. Liksom partiet som helhet

genom sin aktivitet, som syftar till revolutionär enhet och sammanhållning för att kunna skapa den proletära klassens sanna enhet, upphäver de reifierade distinktionerna enligt nationer, yrken, etc., samt enligt livets uppenbarelseformer (t.ex. ekonomi och politik), på samma sätt river partiet i sitt förhållande till den enskilde medlemmen bort de slöjor, som i det kapitalistiska samhället omtöcknar individens medvetande, och detta är möjligt just på grund av dess strängt sammanhållna organisation, på grund av den järnhårda disciplin som följer av denna, samt på grund av kravet på en satsning av hela personligheten. Att detta är en långvarig process, och att vi endast befinner oss i dess begynnelse, kan och får inte hindra oss från att sträva att med den klarhet som idag är möjlig uppfatta den princip, som här kommer till uttryck - frihetens annalkande rike som ett krav från den klassmedvetne arbetarens sida. Just därför att uppkomsten av det kommunistiska partiet endast kan vara ett medvetet utfört verk av den klassmedvetne arbetaren, är i det här fallet varje steg mot riktig kunskap på samma gång ett steg mot detta rikets förverkligande.

September 1922

Noter:

[1] Elend der Philosophie, 109.

[2] Massenstreik, 47.

[3] Ibid., 49. Beträffande denna fråga liksom beträffande andra, som senare ska diskuteras, jfr Josef Révais mycket intressanta artikel Kommunistische Selbstkritik und der Fall Levi, (Kommunismus, II, nr 15-16) För en utförlig diskussion av hans tankar saknas här naturligtvis plats.

[4] Beträffande följderna av denna situation jfr Lenins kritik av Juniuspamfletten och den tyska, polska samt holländska vänsterfalangens ståndpunkt under världskriget (Gegen den Strom). Men i sin skiss av revolutionens förlopp behandlar Spartakus-programmet fortfarande proletariatets uppgifter på ett till största delen utopistiskt och oförmedlat sätt. Bericht über den Gründungsparteitag der KPD, 51.

[5] Som mönster för en metodologiskt riktig och på organisatoriska frågor inriktad kritik se Lenins tal vid RKP:s XI kongress, där han uppfattar kommunisternas, även de mest beprövade, oförmåga i ekonomiska frågor som central och låter de enskilda misstagen framstå som symptom. Att detta inte förändrar något i skärpan av den kritik, som riktas mot den enskilde, är självklart.

[6] Jfr föregående essä.

[7] Beträffande detta jfr Rosa Luxemburgs polemik mot Davids Mainzresolution (Massenstreik, 59) liksom hennes kommentarer i programtalet till legalismens 'bibel', d.v.s. Engels förord till Klassenkämpfe in Frankreich (Bericht über den Gründungsparteitag der KPD, 22 ff.).

[8] Denna uppfattning är inte enbart en följd av revolutionens s.k. långsamma utveckling. Redan vid I kongressen uttryckte Lenin farhågan "att striderna kommer att bli så våldsamma, att arbetarmassornas medvetande inte kan hålla jämna steg med denna utveckling". Även Spartakus-programmets uppfattning, enligt vilken det kommunistiska partiet vägrar överta makten endast därför, att den borgerliga och socialdemokratiska 'demokratin' gjort bankrutt, bygger på föreställningen att det borgerliga samhällets objektiva sammanbrott kan äga rum tidigare än det revolutionära klassmedvetandets konsolidering i proletariatet. Bericht über den Gründungsparteitag der KPD, 56.

[9] En bra sammanställning av deras uttalanden finner man i Gegen den Strom, 516-17.

[10] Jfr essän Klassmedvetandet.

[11] Gegen den Strom, 412.

[12] Därmed vill vi inte påstå, att denna fråga skulle vara slutgiltigt avgjord för Rysslands del. Det är snarare så att den kvarstår så länge kampen mot kapitalismen varar. Den antar bara andra (och efter vad man kan förutse svagare) former i Ryssland än i Europa, i överensstämmelse med det svagare inflytande, som kapitalismens tanke- och känslöformer där utövat på proletariatet. Beträffande själva problemet jfr Lenin, Der Radikalismus, 92-93.

[13] Anti-Dühring, 306.

[14] Jfr Den historiska materialismens förändrade funktion.

[15] Terrorismus und Kommunismus, 82. Enligt min mening är det inte alls en tillfällighet - annat än i filologisk mening - att Trotskijs polemik mot Kautsky på det politiska området upprepar Hegels huvudsakliga argument mot Kants kunskapsteori. Kautsky har för övrigt senare förklarat, att kapitalismens lagbundenhet är obetingat giltig för

framtiden, även om det skulle vara omöjligt att veta någonting konkret om utvecklings-tendenserna. Jfr Die proletarische Revolution und ihr Programm.

[16] Klassenkämpfe, 85.

[17] Jfr etikens metodologi hos Kant och Fichte. I den faktiska framställningen är denna individualism avsevärt försvagad. Men t.ex. Fichte betonar, att formeln "begränsa din frihet så, att den andra vid din sida också kan vara fri", vilken står ganska nära Kant, inte har en absolut utan endast "hypotetisk giltighet" (i hans system). Grundlage des Natur-rechts, § 7, IV, Werke (den nya utgåvan), II, 93.

[18] Anti-Dühring, 174 ff, speciellt 176.

[19] Wirtschaft und Gesellschaft, 169.

[20] En god beskrivning av dessa organisationsformer finner man i III kongressens Thesen zur Organisation (II, 6). De jämförs där träffande med den borgerliga statens organisation.

[21] Ursprung der Familie, 164.

[22] Kritik des Gothaer Programmes (Korschs utgåva), 26-27.

[23] Der Radikalismus, 6-7.

[24] Klasse, Partei, Führer (Die Internationale, Berlin 1922, IV, 22).

[25] Beträffande detta begrepp jfr ovan Klassmedvetande.

[26] Beträffande förhållandet mellan slutmål och ögonblicklig handling jfr Vad är ortodox marxism?

[27] "Det som gäller för enskilda personer kan - med motsvarande ändringar - tillämpas på politiken och partierna. Klok är inte den som aldrig gör några fel, sådana människor finns inte och kan inte heller finnas. Klok är den som inte gör särskilt allvarliga fel och snabbt och lätt förstår att rätta till dem." Lenin, Der Radikalismus, 17.

[28] Ibid., 80.

[29] Redan ackumulationsdebatterna rör sig kring detta och ännu tydligare diskussionerna om kriget och imperialismen. Jfr Sinovjev kontra Kautsky (Gegen den Strom, 321). Särskilt tydligt kommer det till uttryck i Lenins tal vid RKP:s XI kongress om statskapitalismen: "En statlig kapitalism i den form, som vi har hos oss, finns inte analyserad av någon teori eller i någon litteratur av den enkla anledningen, att alla brukliga föreställningar, som är förknippade med dessa ord, är anpassade efter den borgerliga regimen och den kapitalistiska samhällsordningen. Men vi har en samhällsordning, som lämnat kapitalismens hjulspår och ännu inte kommit in i nya banor, för den här staten styrs inte av bourgeoisien utan av proletariatet. Och det beror på oss, på det kommunistiska partiet och arbetarklassen, av vilket slag denna statliga kapitalism kommer att vara."

[30] Beträffande detta jfr essän Reifikationen och proletariatets medvetande.

[31] Man bör läsa det mycket intressanta avsnittet om partipressen i III kongressens organisationstesen. I punkt 48 uttrycks detta krav helt klart. Men hela organisationstekniken är uppbyggd på denna princip, t.ex. parlamentsfraktionens förhållande till centralkommittén, växlingen mellan legalt och illegalt arbete, etc.

[32] Beträffande detta jfr Lenins tal vid Allryska metallarbetarekongressen (6. 3. 1922) och vid RKP:s XI kongress rörande de partiorganisatoriska konsekvenserna av den Nya Ekonomiska Politiken.

[33] Jfr Lenins artikel i Pravda, 21. 9. 1921. Att denna organisatoriska åtgärd på samma gång är en briljant taktisk åtgärd för att öka det kommunistiska partiets auktoritet och

konsolidera dess förhållande till de arbetande klasserna, inser man utan vidare.

Kommentarer:

[A] anslutningsvillkoren - Lukács syftar troligen på debatten under Kominterns andra kongress 1920 rörande de 21 villkoren för anslutning till Internationalet. Men det var också en liknande fråga som definitivt splittrade den ryska socialdemokratin i bolsjeviker och mensjeviker 1903.

[B] II och III kongresserna - Kominterns kongresser 1920 och 1921.

[C] enhetsfronten - Kominterns nya linje som fastslogs på dess tredje kongress. Ytterligare splittring skulle undvikas och visst samarbete med socialdemokratin uppmuntras för att kommunistiska masspartier skulle kunna skapas.

[D] Vendée - Vendée-upproret, en kontrarevolutionär resning i Frankrike 1793-96. Et autem et quam, sus nonsequi odis maximus doluptatem rem qui core, tendus quae esunt scimus, temqui sunt estin eat lant prerisciis illa nonesed modis re, atus dolecer chilliati dolorerspic teniatibus venet eum audit et ilibus arumquost vellabo. Modit as estemolecti core coreiur

Sven Linderot

Kommunistiska samtal

1924

1. Om den demokratiska centralismen och partidisciplinen

— Medför inte centralismen och partidisciplinen i de kommunistiska partierna en fara för byråkratisering av ledningen och ett hinder för partimedlemmarnas initiativ och självverksamhet?

— Om centralismen vore något ovan ifrån kommande, vilket påtvingades medlemmarna av ledarna och endast upprätthölls genom ledarbyråkratins makt, så skulle den innebära en sådan fara. Men centralismen i de kommunistiska partierna är en demokratisk centralism. Med detta förstås en sammansmältning av proletär demokrati och centralismen till ett begrepp.

Förutsättningen för detta slags centralism ligger i partimedlemmarnas initiativ och självverksamhet, i en ständig, gemensam kamp för gemensamma intressen. Den demokratiska centralismen skapas icke ovanifrån utan underifrån genom medlemmarnas medvetna verksamhet. Den är ingen teoretisk dogm, vilken nedskrivits i statuterna, och värdas såsom troslära utan den är en praktisk arbetsform, vilken avser att koncentrera hela den kommunistiska verksamheten så att partiorganisationerna blir så slagfärdiga och stridsdugliga som möjligt. För att undgå faran av att centralismen blir formell och mekanisk i stället för demokratisk fordras framförallt att mellan massorna och ledningen utvecklas intensiva ömsesidiga förbindelser.

— Vad menas med formell och mekanisk centralism? — Det är en centralisering av makt i händerna på en byråkratisk ledning, vilken ”leder” massorna genom att behärska dem och därigenom upphäver deras initiativ och självverksamhet. Låt oss konstruera ett par exempel på hur centralism kan utövas för att närmare klargöra saken.

Kommunisterna i de reformistiska fackföreningarna finner att ledningen ohjälpligt låst sig fast i borgerlig ”samförståndspolitik”. De har svikit arbetarklassens revolutionära kamp. Alla försök från den kommunistiska minoritetens sida att driva bort de odugliga ledarna går i stöpet på grund av medlemsmassornas efterblivenhet. Ledarna igångsätter förföljelser mot kommunisterna och söker jaga dem ut ur fackorganisationen. Inför detta reses från kommunisternas sida krav på att de revolutionära skall vända ryggen åt de reformistiska organisationerna. Det föreslås bildande av revolutionära särorganisationer.

Partiledningen undersöker situationen och ålägger medlemmarna att stanna i de reformistiska organisationerna för att inom desamma genomföra massornas revolutionering och organisationens omläggning till revolutionärt klassorgan.

Vad är det som avgör huruvida partiledningens åläggande i ett dylikt fall kommer att efterföljas?

— Om man har ett centralistiskt parti med disciplinerade medlemmar så fullföljes naturligtvis partiledningens direktiv.

— Nej. Så enkelt är det inte. Om den stora massan av medlemmarna finner partiledningens åtgärder oförnuftiga och stridande mot god revolutionär taktik, så kan det lätt inträffa att medlemmarna rebellerar och öppnar strid inom partiet mot ledningen.

I en sådan situation kan man tänka sig två olika sätt på vilka partiledningen söker lösa konflikten. Det ena är: Partiledningen avtrycker i ett cirkulär stadgans bestämmelse om medlemmarnas skyldighet att underordna sig ledningens beslut och dekretarar med hänvisning till stadgarna att oppositionen i denna fråga måste upphöra sedan högsta ledningen sagt sitt ord.

Det andra är:

Då ledningen uppmärksammar den kraftiga oppositionen som framkallats av dess direktiv verkställer den en noggrann förnyad prövning av alla de faktorer som varit grundläggande för beslutet, nya informationer inhämtas. Genom sakliga överläggningar med så många som möjligt

av de opponerande medlemmarna söker ledningen komma underfund med om möjligen dess ståndpunkt varit felaktig. Skulle det vid en dylik omprövning framgå att ledningens ståndpunkt är den sakligt starkaste och bäst överensstämmer med det verkliga läget söker den icke främst genom hänvisning till stadgarna bringa oppositionen till en ändrad uppfattning utan den hänvisar till beslutets sakliga berättigande och det ur kommunistisk synpunkt riktiga i att det efterföljes. När medlemmarna får klart för sig att oppositionens ståndpunkt varit sakligt oriktig upphör oppositionen av sig självt.

Vilket av dessa två tillvägagångssätt är det riktiga? Utan betänkande svarar varje kommunist: Det senare.

Om ledningen hade gått tillväga på det förra sättet hade den brutit mot den demokratiska centralismens arbetsformer och i stället i partiarbetet infört en byråkratisk centralism, vilken endast formellt (enligt stadgarna) var demokratisk.

— Exemplet ger osökt anledning att tänka på en annan viktig sak — partiledningens auktoritet. I ett centralistiskt parti är det synnerligen viktigt att ha en ledning som besitter nödvändig auktoritet om partidisciplinen skall kunna upprätthållas.

Låt oss nu förutsätta att ifråga om ovannämnda fall vid en objektiv prövning det visat sig, att oppositionen hade rätt. Partiledningen har givit direktiv. Ett återtagande av dessa och ett erkännande av att desamma icke var grundade på noggrann kännedom om det verkliga läget, skulle ju undergräva den auktoritet som ledningen för ett kommunistiskt parti måste ha gentemot medlemmarna. Partidisciplinen skulle upplösas.

— Detta resonemang är fullständigt fel. En partiledning som endast kan upprätthålla sin auktoritet genom att motsätta sig sakligt berättigade korrigeringar eller undertrycka kritiken med maktspråk har i verkligheten redan förlorat auktoriteten. Ingenting är i så hög grad ägnat att undergräva auktoriteten som ett tjurskalligt fasthållande vid en oriktig ståndpunkt, eller ett genomdrivande av ledningens beslut endast därför att stadgarna ger densamma befogenhet därtill.

— Men partidisciplinen?

— I ett kommunistiskt parti måste denna strängt upprätthållas. Det säkraste sättet att upplösa partidisciplinen vore att bortse ifrån att denna främst är frivillig självdisciplin. Kadaverdisciplinen har inget gemensamt med det underordnande under beslutande partiinstanser som den

demokratiska centralismens arbetsformer fordrar av medlemmarna. Om de beslutande partiinstanserna istället för en saklig argumentering, hänvisar till "stadgeenlig rätt" undergräver de den grundval på vilken disciplinen i ett kommunistiskt parti måste byggas; på demokratiskt samarbete och ömsesidigt förtroende.

Vi måste göra klart för oss att centralisationen i ett kommunistiskt parti måste "av medlemmarna uppfattas som en sakligt motiverad förstärkning av deras gemensamma verksamhet och kampkraft. I annat fall kommer massorna att i den blott se en partiets byråkratisering, som då orsakar en opposition mot all centralisation, mot all ledning, mot all sträng disciplin". En partiledning i ett kommunistiskt parti får aldrig öppna en kamp om herraväldet i partiet, d. v. s.

endast för att visa vem det är som bestämmer "var skåpet skall stå". Det är parti-skadligt i allra högsta grad och oförenligt med den demokratiska centralismens principer Underordnade partiorgan skall ej rekommenderas hit eller dit av ledningen eller "kallas till ordningen" utan att medlemmarna har den ringaste aning om huruvida eller på vilket sätt den kommunistiska rörelsen främjas genom ledningens åtgärder. Detta är en karikatyr på demokratisk centralism, som i längden verkar nedbrytande på hela den revolutionära rörelsen.

Om vi rätt förstår den revolutionära centralismens arbetsformer så förstår vi också den kommunistiska arbetsdisciplinens nödvändighet och djupa betydelse. Därom ska vi orda något i nästa samtal.

2. Om kommunisternas arbetsplikt

"Det kommunistiska partiet skall vara den revolutionära marxismens arbetsskola. Genom det dagliga gemensamma arbetet i partiorganisationerna knytes de organisatoriska förbindelserna mellan de olika delarna och mellan de enskilda medlemmarna.

I de legala kommunistiska partierna saknas ännu i dag de flesta medlemmarnas regelbundna deltagande i det dagliga partiarbetet. Det är dessa partiernas största fel, grunden till en ständig osäkerhet i deras utveckling."

Citatet är taget ur de riktlinjer för de kommunistiska partiernas uppbyggande och organisationsarbete som antogs på Kominterns tredje världskongress 1921. Kritiken mot de legala kommunistiska partierna har tyvärr "ännu i dag", tre år senare sin giltighet i alltför hög grad.

Ännu har vi exempelvis i vårt svenska parti en hel del medlemmar som inte deltagit regelbundet i dagligt partiarbete. Man har godkänt teserna rent ideologiskt och därmed ansett allan rättfärdighet uppfylld. Praktiskt arbete för genomförande av Internationalens riktlinjer anses ännu av många medlemmar i vårt parti som någonting vilket man kan gripa sig an med i framtiden; "När det blir revolution" — eller strax innan. Därför har också kommunisternas arbetsplikt i många fall stannat på papperet, som någonting vilket man anser att "ryssarna" kan syssla med. Eftersom deras parti står i spetsen för en arbetar- och bonderepublik. Och dock är medlemmarnas aktivitet, deras utförande av dagligt partiarbete, en grundläggande förutsättning för att partiet skall bli kommunistiskt.

— Det viktigaste är väl ändå att partiet har ett klart kommunistiskt program?

— Det kan så synas. Och för att inte diskutera om ord kan vi ju vara överens om att detta också är grundläggande. Tänker vi närmare på saken så förstår vi dock säkerligen en och var, att ett arbetarparti aldrig kan tänkas genomföra en socialistisk revolution om det inte äger andra förutsättningar än att det antagit ett klart kommunistiskt program. "Ett allvarligt genomförande av detta program fordrar som första villkor, att alla medlemmar kallas till ständigt dagligt arbete". Kan detta inte ske så har partiet inte behov av något program alls, ty det blir då endast en tom dekoration, en potemkinkuliss, som vilseleder proletariatet i stället för att leda det i revolutionär kamp. Den kommunistiska arbetsplikten är alltså icke en sak som man både kan ha och mista i partiet. Om medlemsmassorna icke är aktiva i partiet så betyder detta icke blott att partiet blir mindre aktions-dugligt, det betyder i verkligheten att partiet icke är kommunistiskt. Det må sedan ha hur många kommunistiska program som helst.

Om vi skulle göra det djärva tankeexperimentet och antaga att socialdemokratiska partiet på sin stundande kongress antog ett kommunistiskt program, vore inte partiet därmed kommunistiskt?

— Långt därifrån. Ett parti där 1.000-tals medlemmar inte ens vet att de tillhör partiet, där t. o. m. partiavgiften betalas av fackföreningskassören vid kollektivanslutning, där endast några få är aktiva, under det att den stora massan är passiv, ett dylikt parti kan aldrig vara kommunistiskt.

Den person som söker inträde i ett kommunistiskt parti måste också vara klar över att medlems- boken i och för sig inte fastställer något annat

än viljan att vara kommunist. Sedan är det i handling, i praktiskt arbete för partiet och revolutionen man ådagalägger att man är kommunist.

— Det finns dock en hel del partimedlemmar som faktiskt inte har tid till dagligt partiarbete. De är till exempel strängt upptagna i kommunala nämnder och institutioner, i nykterhetsorganisationer och på andra allmänna områden. Om de betalar avgiften och går på möten då de har tid så kan man väl inte mer begära.

— Kommunisterna som inte har tid att vara kommunisterna. Det är sant att vi nog har sådana medlemmar. Det gäller i dessa fall att partiorganisationerna ser till att de medlemmar som är upptagna i allmänna värv på resp. områden arbetar i partiets intresse och att deras kraft står till partiets förfogande.

Man har på flera håll fattat "utförande av partiarbete" i alltför inskränkt bemärkelse, och förbisett att i detta begrepp innefattas medlemmarnas verksamhet på snart sagt alla områden. I ovan citerade riktlinjer sammanfattas detta klart i följande sats:

"Den kommunistiska organisationens konst består i att utnyttja allt och alla i proletariatets klasskamp, att ändamålsenligt fördela partiarbetet mellan alla partimedlemmar och att genom medlemmarna ständigt dra nya breda massor av proletariatet in i den revolutionära rörelsen, samtidigt som man håller ledningen av hela rörelsen fast i händerna, icke tack vare makten utan tack vare auktoriteten, alltså tack vare energin, den större erfarenheten, den större mångsidigheten, den större dugligheten."

3. Om grupparbete och arbetslag

Vi talade förra gången om kommunisternas arbetsplikt och fastslog att dess genomförande var en nödvändig betingelse för ett parti som vill vara kommunistiskt.

Klart är att detta inte i ett massparti kan genomföras i ett slag utan vidare. Och det kan över huvud inte genomföras om inte lämpliga organisatoriska metoder kommer till användning.

— Metoderna för arbetspliktens genomförande är ju partimedlemmarnas indelning i grupper och arbetslag. Och detta är långt ifrån nytt. Det har praktiserats i svenska partiet sedan årtal.

— Det är nog delvis sant. Men det vore bättre att istället för "praktiserats" säga "teoretiserats", ty det praktiska resultatet är långt ifrån tillfredsställande.

— Partistatistiken visade dock för åratall tillbaka ett vitt utgrenat nät av celler och arbetslag och skulle man döma efter denna så vore partiet i detta hänseende ett av de bästa i Internationalen.

— Denna statistik har säkerligen sitt största värde som bevis för hur felaktigt man gått till verket, då det gäller att i vårt parti genomföra arbetsplikten och organiserandet av arbetet i grupper och arbetslag. Ingenting är lättare än att göra upp ett vackert schema och det är lätt att skriva upp på ett papper att man har indelat medlemmarna i så och så många grupper inom de eller de verksamhetsområdena. Men det är svårare att föra detta från papperet ut i levande livet. Det går inte genom att ledningen då och då i ett cirkulär uppfordrar medlemmarna till dagligt partiarbete.

I vårt parti har man i åratall översvämmat organisationerna med cirkulär och åläggande att bilda grupper och arbetslag i otaliga organisationer och institutioner. Små kommuner på landsbygden, men även större kommuner på industriplatserna har blivit förvirrade inför alla de arbetsuppgifter de ställts inför. Styrelserna läser cirkulären, finner allt vara ganska bra, och lägger dem till handlingarna, så har det faktiskt i regel gått till. Styrelserna har nämligen ansett det lönlöst genomföra alla ”nyheter”. Och man har fortsatt i de gamla hjulspåren. Det är ju bättre att man åtminstone får in avgifterna, än att driva bort medlemmarna genom att fordra för mycket av arbete och uppoffringar för partiet, och därigenom hindrar att det blir ett verkligt massparti.

Detta styrelsens sätt att se på saken har i viss mån varit befogat. Och att det hittills i många fall gått till på ovannämnda sätt beror på att vi inte börjat på rätt sätt. ”Den som gapar efter mycket mister ofta hela stycket”. Det har åtskilliga kommunestyrelser i vårt parti fått lära i denna sak. Vi måste inskränka cirkulärskriveriet och utveckla det praktiska arbetet.

Vi måste med andra ord börja i smått och utveckla arbetet endast i samma takt som vi kan praktisera oss fram till verkliga resultat. Om vi har 50 medlemmar i en kommun, då bör kommunstyrelsen inte kasta yxan i sjön och besluta att allt får bli vid det gamla om den inte på en gång kan få in alla 50 i regelbundet arbete i grupper och arbetslag. Styrelsen bör i stället börja med 5 eller 10 medlemmar, därefter 15-20 o. s. v. för att så småningom få alla med i aktivt arbete. Och, märk väl, man bör därvid se till att medlemmarna avdelas partiarbete på de områden som ligger närmast till hands, som är viktigast och för vilka de passar.

I konsekvens därmed måste även antalet grupper och arbetslag en-

dast så småningom utvecklas. Det är ovistigt att sätta igång med en hel rad grupper på alla möjliga områden, av vilka ingen enda utför ordnat arbete. Kommunstyrelsen måste gå tillväga på det sättet att den först organiserar ett arbetslag eller en grupp för det närmast liggande, viktigaste verksamhetsområdet, exempelvis för verksamheten i fackorganisationen. Gruppen ges noggrant bestämda direkta arbetsuppgifter, vilka icke får vara verklighetsfrämmande eller ogenomförbara. Arbetsuppgifterna måste vara sådana att varje medlem i gruppen intresserar sig för deras genomförande i det att de anser dem nyttiga och möjliga att utföra. Kommunstyrelsen ser till att allteftersom arbetet kommer igång, gruppleddaren rapporterar om detsamma och vidarebefordrar sedan i sin tur rapporten till partiledningen. Först när man på ett område på detta sätt får en verkligt arbetande och rapportrande grupp, griper man sig an med nästa grupp för nästa område o. s. v. Sålunda samlas erfarenheterna undan för undan. Misstag och fel blir lärdomar för det fortsatta arbetet och det dagliga partiarbetet växer organisatoriskt fram till att så småningom omfatta alla partimedlemmar och alla de områden där något finns att vinna för arbetarklassens sak.

— Man kan inte tänka sig att de små resultat som hittills uppnåtts beror på att dessa arbetsformer i partiet inte passar för vårt lands arbete?

— Endast de som inte närmare satt sig in i saken kan påstå något dylikt. Det är tvärtom så att de passar alldeles utmärkt, vilket erfarenheterna redan visat på många platser. Men man måste börja i rätt ända. Nerifrån och uppåt skall vi i ett träget och ihärdigt arbete foga sten till sten i partiets organisatoriska byggnad, om vi går tillväga på rätt sätt. Ingen byggmästare räknar på att kunna taklägga huset och putsa fönstren samtidigt som grunden gjutes.

För de allra flesta kommuner även för de som redan nått vissa resultat i organiserandet av grupparbetet och i viss grad genomfört arbetsplikten torde det vara praktiskt att ge en kamrat som har god fallenhet för organisatoriskt arbete, i uppdrag att genast sätta sig in i partistadgarna, men framförallt att sätta sig in i de av Internationalens tredje kongress antagna riktlinjerna för de kommunistiska partiernas uppbyggnad och organisationsarbete. Därefter, då han verkligen förstår dessa saker och deras grundläggande betydelse för partiet skall denne bli instruktör för en grupp av de mera intresserade partikamraterna och först då det blivit

klart hur meningen är att dessa organisationsformer skall genomföras, griper man sig an med att genomföra dem i praktiken, då först blir det resultat. Distriktsledningarna måste gå tillväga på samma sätt, de måste vara mäktiga att instruera organisationerna om de lämpligaste arbetsmetoderna och partiets organisatör skall vara den främste organisatören ifråga om det praktiska arbetets ordnande, så att det inte endast blir pappersdeklarationer när vi rapporterar om grupparbetet utan att det blir sanna och verkliga rapporter om partiets organisatoriska liv, sådant det gestaltas av de aktivt arbetande medlemmarna.

4. Om information och rapportering

Någon har sagt om de franska arbetarna att det är lättare att förmå dem gå i döden på barrikaderna än att förmå dem att betala medlemsavgiften till organisationerna. Vi skulle kunna säga någonting liknande om de svenska arbetarna, men inte om avgifterna utan om möjligheten att få dem att rapportera inom organisationerna. Även i Kommunistiska partiet råder fullständigt otillfredsställande förhållanden i detta hänseende. En nödortfölig statistisk rapport får kommunstyrelserna varje kvartal enligt det officiella formuläret, huvudsakligen avhandlande medlemsantal och ekonomi och därutöver ingenting. Partikassören kan nog bekräfta att det kostar dyra postpengar för påstötningar för att ens kunna få in dessa rapporter inom rimlig tid. Vi har faktiskt inte hunnit komma ett tuffjät förbi de socialdemokratiska organisationerna i konsten att organisera information och rapportering partioorganisationerna emellan.

För ett kommunistiskt parti är det omöjligt att finna den riktiga taktiken i de sociala stridernas skiftande situationer därest icke medlemmarna lärt sig att ge tillförlitliga rapporter om allt och alla som är av betydelse för kampen. Hela den revolutionära strategin är avhängig av detta. Tänk oss en armé i krig, vars generalstab inte vet stort mer om arméns stridsduglighet än antalet soldater enligt rullorna och ifråga om fiendens styrka, positioner och dispositioner endast vad den kan gissa sig till. Den armén kunde man tycka synd om.

Kommunistiska partiet är avantgardet i den proletära armén som för krig mot det kapitalistiska samhället. Dess generalstab, partiledningen, blir vacklande, osäker, inkompetent, kan inte uppfylla den revolutionära strategins enklaste krav om den inte har noggrann kännedom om allt

som rör de egna trupperna samt så långt det är möjligt det som rör motståndarna, deras kraftresurser och stridsberedskap.

[...]

Det utbryter strejk på en arbetsplats. Strejken är av lokal natur och den kommunistiska gruppen underlåter att rapportera till distriktet eller till partiets fackliga utskott, förmenande att densamma har ringa betydelse utanför orten. Detta är fel. Ty med det känsliga maskineri, som den nuvarande produktionsorganisationen är, har en arbetskonflikt ytterst sällan endast lokal betydelse. Den kan ha inverkan på många och mycket och det kan vara nog så viktigt att vederbörande partiinstans får reda på förhållandena, vad som orsakat strejken, stämningarna bland arbetarna, utsikterna till seger o.s.v.

De fackliga striderna i våra dagar omfattar ofta hela industrier eller de mest betydande delarna därav. För att partiledningen skall kunna bedöma läget fordras att de kommunistiska grupperna på respektive platser rapporterar om förhållandena.

– Stridsledningen är dock närmast en angelägenhet för vederbörande fackliga centralorganisationer.

– Självklart. Men i vårt land är de flesta fackliga ledare reformistiska ”samförståndspolitiker”, vars görande och låtande socialdemokratiska partiet ytterst avgör icke formellt men reellt. Och kommunisterna måste kunna avslöja deras undfallenhet för det borgerliga samhällets intressen samt själva visa sig som de skickligaste taktikerna, de klokaste ledarna, de bästa kämparna i ledet, i de sociala striderna. Och framförallt måste vi skapa en enhetlig taktik och ett samlat uppträdande av alla partimedlemmar, som är indragna i konflikt. När konflikten omfattar hela landet kan detta icke ske utan att partiet har en ändamålsenlig apparat. Och denna kan inte fungera utan att medlemmarna och grupperna rapporterar och informerar ordentligt. Centralledningen i sin tur måste känna till de allmänna förhållandena som medlemmarna ute på arbetsplatserna inte har möjlighet att sätta sig in i (arbetsmarknadens allmänna läge, världsmarknaden, konjunkturerna, kriserna o.s.v.). Om dessa förhållanden och deras betydelse måste berörda medlemmar genom de underordnande organen (distriktsledningarna, gruppleddningarna) i görligaste mån informeras. Informationer nerifrån bygger grunden för och kompletteras av informationer uppifrån. Ömsesidigheten är alltså ytterst viktigt om vi skall kunna nå de resultat om vilka vi ordat här ovan.

— Det är ju ett oerhört omfattande arbete som härigenom skulle påläggas partiorganisationerna. Styrelserna kommer att drunkna i formulär och rapportblanketter. Varje större lokalorganisation måste anställa en funktionär och partientralen kommer att bli ett imponerande ämbetsverk. För resten verkar det där om revolutionär strategi nästan barrikadromantik.

— Idel missuppfattningar. För det första:

Vad det omfattande arbetet angår får vi ej glömma att vi strävar efter partiarbetets lämpliga fördelning på alla partimedlemmar. Arbetsplikten medför rapportplikt. Rapportering och information skall växa fram organiskt i samma takt som organisationen av grupparbetet och den kommunistiska arbetsplikten genomföres.

För det andra:

”Formulär och blanketter” intar ett alltför stort rum i vårt medvetande då det gäller rapportering inom partiet. De flesta medlemmar tror att man inte kan meddela högre partiinstanser någonting förrän man fått en blankett att fylla i. Vi måste komma ifrån dessa missuppfattningar. I grundorganisationerna kan rapporteringen i de flesta fall ske muntligt. Då en sak är av den art att den bör vidarebefordras till högre partiinstanser kan kommunens korresponderande eller annan lämplig person kort och enkelt i brev meddela kärnpunkterna i vad det handlar om. I regel vare sig kan eller behöver detta ske enligt formulär och vid kvartalskifte, och det spelar ringa roll om det blir en del stavfel i skrivelsen bara sakuppgifterna är korrekta.

För det tredje:

Talet om revolutionär strategi är ingen barrikadromantik. I detta begrepp, rätt fattat, utgör ledandet av barrikadstrider endast en liten detalj. Klasskriget i sin helhet är ju betydligt mera omfattande, och det fordras en högt utvecklad strategi. En av de viktigaste förutsättningarna för dess skapande är dock, som sagt en god ömsesidig information och rapportering. Och ont vi inte gör saken svårare än vad den är så ska vi finna att vi i detta såväl som i andra organisatoriska frågor kan komma till goda resultat utan ”blanketter och ämbetsverk”.

Anuradha Gandhi Filosofiska tendenser i den feministiska rörelsen (Utdrag) 2006

En av de mest anmärkningsvärda utvecklingarna internationellt i den kapitalistiska eran har varit framväxten av kvinnorörelsen. För första gången i mänsklighetens historia gick kvinnor ut som ett kollektiv, och krävde sina rättigheter, sin plats under solen. Kvinnors frigörelse från århundraden av förtryck blev en aktuell och brådskande fråga. Rörelsen lade fram teoretiska analyser och lösningar på frågan om kvinnoförtrycket. Kvinnorörelsen har utmanat det nuvarande, patriarkala, exploaterande samhället både genom sin verksamhet och sina teorier.

Det är inte så att tidigare kvinnor inte insåg sitt förtryck. Det gjorde de. De uttryckte detta förtryck på olika sätt – genom folksånger, uttrycksfulla idiom och dikter, målningar och andra former av konst de hade tillgång till. De rasade också mot den orättvisa de fick utstå. De tolkade och omtolkade myter och epos för att uttrycka deras perspektiv. De olika versionerna av Ramayana och Mahabhrat till exempel, som fortfarande sprids genom sånger bland kvinnor på landsbygden i många delar av Indien, är klara bevis på detta. Några enastående kvinnor steg fram i den feodala perioden, sökte vägar med de medel då tillgängliga och blev symboler för motstånd emot den patriarkala ordningen. Meerabi, det kvinnliga helgonet, är bara ett exempel bland många som lämnade ett kvarlevande avtryck på samhället. Detta är sant för alla samhällen i världen. Detta var en motkultur, som reflekterade en medvetenhet om förtrycket. Men det var begränsat av omständigheterna och kunde inte

hitta en väg ut, en väg att få slut på förtrycket. I de flesta fall sökte det lösningar i religionen, eller i en personlig gud.

Kapitalismens utveckling skapade oerhörda förändringar i samhällets förhållanden och sättet att tänka. Demokrati som koncept betydde att människor blev betydelsefulla. Liberalism som en samhälls- och politisk filosofi ledde förändringarna i dess tidiga fas; kvinnor från de progressiva samhällsklasserna trädde fram som ett kollektiv. Därmed skapades, för första gången i historien, en kvinnornas egen rörelse, som krävde sin rätt och frigörelse av samhället. Denna rörelse har, likt andra samhällsrörelser, haft sina uppgångar och nedgångar. Kapitalismens inverkan, hur hopklämd och förvrängd den än var i kolonier såsom Indien, hade sin påverkan på progressiva män och kvinnor.

En kvinnors egen rörelse trädde i Indien fram under den första delen av det tjugonde århundradet. Den var en del av den internationella utvecklingen, men även grundad i det indiska samhällets motsättningar. Teorierna som lades fram i de kapitalistiska länderna kom till Indien och anpassades till de indiska förhållanden. Samma sak hände ännu tydligare med den samtida kvinnorörelsen som uppstod i det sena 60-talet i väst. Den samtida kvinnorörelsen har utmanat samhället mycket mer då begränsningarna av kapitalismen i dess imperialistiska fas nu är klara och tydliga. Det har tagit mycket kamp att vinna en formell legitimitet för kravet om jämlikhet. Och till och med efter det var jämlikheten inte förverkligad, inte bara i de efterblivna länderna, men även i de länder med utvecklad kapitalism såsom USA och Frankrike.

Kvinnorörelsen sökte nu efter rötterna till förtrycket i samhällssystemet självt. Kvinnorörelsen analyserade de patriarkala systemet och sökte patriarkatets ursprung i historien. De brottades med samhällsvetenskapen och visade de manliga vinklarna som fanns inherent i den. De avslöjade hur ett patriarkalt sätt att tänka färgade alla analyser som handlade om kvinnors roll i historien och i det samtida samhället. Kvinnor har en historia, kvinnor är i historien så de. (Gerda Lerner) Från studier i historien hämtade de bidragen kvinnor gjort till de mänskliga samhällets utveckling, och till stora rörelser och kamper. De avslöjade också kapitalismens könade arbetsdelning, som förvisar majoriteten av kvinnorna till de lågutbildade och lägst betalda kategorierna. De avslöjade hur kapitalistklassen ekonomiskt har tjänat på patriarkatet. De avslöjade den patriarkala partiskheten hos staten, med dess lagar och regleringar.

Feministerna analyserade symboler och traditioner givna i samhället, och visade hur de bevarade det patriarkala systemet. Feministerna lade vikt vid den muntliga traditionen och lyckades föra fram kvinnornas röst, som genom historien blivit tystats ner. Rörelsen tvingade män och kvinnor att ha en kritisk blick mot deras egna attityder och tankar, deras handlingar och ord om kvinnor. Rörelsen utmanade en mängd olika patriarkala, misogynna attityder som befläckade även den progressiva och revolutionära rörelserna, och som påverkade kvinnors deltagande i dem. Trots de teoretiska förvirringarna och svagheterna har den feministiska rörelsen bidragit betydligt till vår förståelse av kvinnofrågan i vår tid. Den internationella rörelsen för demokrati och socialism har berikats av kvinnorörelsen.

Ett av de viktiga karaktärsdragen för den samtida kvinnorörelsen har varit försöken att teoretisera om kvinnors förhållanden. De har gått in i filosofins fält för att få en filosofisk grund för sin analys och angreppsvinkel. Kvinnor sökte befrielsefilosofier och brottades med de olika filosofiska trenderna som de kände skulle kunna ge en vision för kvinnors kamp. Olika filosofiska trender såsom Existentialism, Marxism, Anarkism, Liberalism studerades och antogs av aktiva kvinnorörelser i USA och sedan i England. På grund utav detta är feministerna en eklektisk grupp som inkluderar en mängd olika angreppsvinklar, perspektiv och ramverk, beroende på vilken filosofisk trend de antar. Men de delar ett engagemang i att ge en röst åt kvinnors erfarenheter och att få slut på kvinnor underordning. Givet västs hegemoni har dessa trender haft en stark inverkan på kvinnorörelsen i Indien också. Därav måste en seriös studie av kvinnorörelsen inkludera en förståelse för de olika teoretiska trenderna inom rörelsen.

Feminister har influerats av filosofer så vitt skilda som Locke, Kant, Hegel, Marx, Derrida, Nietzsche, Freud. Men de flesta av dem har kommit till slutsatsen att den traditionella filosofin är manligt vinklad, dess större koncept och teorier, dess egna självinsikt visar "en distinkt maskulint sätt att se på världen." (Alison Jagger). Därav har de försökt förvandla traditionell filosofi. Med detta i åtanke har vi tagit på oss att presentera några av de huvudsakliga filosofiska trenderna bland feministerna. En viktig sak att tänka på är att dessa olika trender är inte fasta och separata. Vissa feministerna har motsagt dessa kategorier. Vissa har ändrat sitt synsätt över tid, vissa kan ses ha en blandning av två eller mer tren-

der. Men för en förståelse kan dessa breda trender vara användbara. Innan vi diskuterar teorierna kommer vi börjar med en kort redogörelse för utvecklingen av kvinnorörelsen i väst, speciellt i USA. Det är nödvändigt för att förstå sfären i vilken den teoretiska utvecklingen hos feminister växte fram.

Översiktligt om kvinnorörelsen i väst

Kvinnorörelsen i väst är uppdelad i två faser. Den första fasen började i mitten av det nittonde århundradet och slutade runt 1920-talet. Medans den andra fasen började på 1960-talet. Den första fasen är känd som suffragetterörelsen, eller kvinnors rörelse för sina politiska rättigheter, alltså rätten att rösta. Kvinnorörelsen uppstod i en miljö med växande kapitalism och spridningen av en demokratisk ideologi. Den uppstod i en miljö med andra samhällsrörelser som växte fram under samma tid. I USA var rörelsen för att frigöra svarta slavar och rörelsen för att organisera det ständigt växande proletariatet en viktig del av den samhällspolitiska oron i det nittonde århundradet.

Runt 1830 och 40-talet fanns bland abolitionisterna (de som kämpade för slaveriets upphävande) några lärda kvinnor som trotsade samhälleligt motstånd för att kämpa för att befria de svarta från slaveri. Lucretia Mott, Elizabeth Cady Stanton, Susan Anthony, Angeline Grimké var bland de kvinnor som var aktiva i antislaverirörelsen, för att senare bli aktiva i kampen för kvinnors politiska rättigheter.

Men motstånd inom antislaveriorganisationer mot att kvinnor representerade dem och mot kvinnors ledarskap i rörelsen tvingade kvinnor att tänka på sin egna status i samhället och sina egna rättigheter. I USA började kvinnor i olika stater att samlas för att kräva sin rätt till gemensam utbildning med män, till gifta kvinnors rätt till egendom och skilsmässa.

Konferensen i Seneca Falls organiserad av Stanton, Anthony och andra 1848 visade sig vara en milstolpe i historien för den första fasen av kvinnorörelsen i USA. De antog en ”Declaration of Sentiments” utformad efter ”the Declaration of Independence”, i vilken de krävde lika rätt i förhållande till äktenskap, egendom, löner och rösträtt. I tjuo år framåt efter konferensen hölls konferenser på statsnivå, och det bedrevs propagandakampanjer med föreläsningsturnéer, flygblad och namnlistor. 1868 gjordes en ändringsförslag till konstitutionen (14th amendment)

som ville ge rösträtt till svarta men inte till kvinnor. Stanton och Anthony kampanjade mot detta förslag men misslyckades med att förhindra det. En splittring mellan kvinnorna och abolitionisterna skedde. Samtidigt växte också arbetarrörelsen, men det etablerade fackföreningsledarskapet var inte intresserat av att organisera kvinnliga arbetare. Endast IWW stödde försök att organisera kvinnliga arbetare som jobbade långa dagar för extremt låga löner. Tusentals kvinnor var arbetare i klädindustrin. Anarkister, socialister, marxister, varav vissa var kvinnor, arbetade bland arbetarna och organiserade dem. Bland dessa fanns Emma Goldman, Ella Reeve Bloor, Mother Jones, Sojourner Truth. På 1880-talet stod militanta kamper och repression på dagordningen. De flesta av suffragetterledarna visade inget intresse för exploateringen av arbetare och stödde inte deras rörelse. I slutet av det århundradet och i början av det tjugonde utvecklades snabbt en arbetarklasskvinnorörelse. Höjdpunkten av detta var en strejk, 1909, där nästan 40.000 kvinnliga arbetare i klädindustrin deltog. De socialistiska kvinnorna var väldigt aktiva i Europa och ledande kommunistiska kvinnor så som Eleanor Marx, Clara Zetkin, Alexandra Kollontai, Vera Zasulich var vid frontlinjen i kampen för att organisera arbetande kvinnor. Tusentals arbetande kvinnor var organiserade och kvinnotidningar och magasin publicerades. Det var vid den Andra internationella arbetarkvinnokonferensen i Köpenhamn som Clara Zetkin, den tyska kommunisten och välkände ledare för den internationella kvinnorörelsen, efter att ha blivit inspirerad av arbetarkvinnornas rörelse i Amerika, föreslog en resolution om att fira 8 mars som kvinnodagen på internationell nivå.

I slutet av århundradet hade kvinnors situation i USA genomgått stora förändringar. Även om de inte hade rätten att rösta hade de vunnit många segrar på områden som utbildning, egendomsrättigheter och anställning. Därav vann kravet om att få rösta en viss respekt. Rörelsen gjorde en konservativ svängning, och separerade frågan om att vinna rösträtt från alla andra sociala och politiska frågor. Deras huvudsakliga taktik var namnlistor och lobbyverksamhet med senatorerna etc. Rörelsen blev aktiv igen 1914 med Alice Pauls inträde, hon introducerade militanta taktiker från de brittiska suffragetterna, såsom strejk demonstrationer, hungerstrejker, sittstrejker etc. På grund utav deras aktiva kamp och militanta taktiker vann kvinnorna rösträtten i Amerika 1920.

Kvinnokampen i Storbritannien började senare än den amerikanska

rörelsen, men den valde en mer militant väg i början av de tjugonde århundradet, Emmeline Pankhurst, hennes döttrar och deras anhängare valde militanta taktiker för att dra uppmärksamhet åt sina krav, och blev också arresterade flera gånger för att få föra fram dem. De startade Women's Social And Political Union (WPSU) 1903, då de blev besvikna på de äldre organisationernas arbetsmetoder. WPSU gick i spetsen för att propagera för rösträtt. Men de kompromissade med den brittiska regeringen när första världskriget bröt ut 1914. Både i USA och i England var ledarna för rörelsen vita och medelklass och de begränsade sina krav till medelklasskvinnornas krav. Det var socialistiska och kommunistiska kvinnor som avfärdade att kravet om rösträtt skulle inskränkas till endast de med egendom, de breddade kravet att så det inkluderade rösträtt åt alla kvinnor, inklusive arbetarklassens kvinnor. De organiserade separata massmobiliseringar till stöd åt kravet om kvinnors rösträtt.

Kvinnorörelsen fortsatte inte under depressionsperioden, under fascismens uppgång eller världskriget. I efterkrigstiden kom en högkonjunktur i den amerikanska ekonomin och medelklassen växte. Under krigsåren hade kvinnor tagit alla möjliga sorters jobb för att ekonomin skulle gå runt, men efteråt blev de uppmanade att lämna dem för att bli bra hemmafruar och mödrar. Den här bubblan av välstånd och behag pågick till till 1960-talet. Efter kom en period av social oro i samband med att den svarta medborgarrättsrörelsen vann mark, och senare i samband med anti-krigsrörelsen (mot Vietnamkriget).

Det var en period med mycket uppror. Kulturrevolutionen som hade börjat i Kina hade också sin inverkan. Studenterna blev mer politiskt aktiva och i denna period av social och politisk oro uppstod kvinnorörelsen ännu en gång, denna gång först bland universitetsstudenterna och fakulteterna.

Kvinnor insåg att de mötte diskriminering vid anställningar, i lönen och i allmänhet i sättet de blev bemötta i samhället. Konsumtionsideologin blev också attackerad. Simone de Beauvoir skrev *Det andra könet* 1949, men det var nu dess inverkan slog till. Betty Friedan skrev *Den feminina mystiken* 1963, och boken blev extremt populär. Hon tog initiativ till National Organization for Women (NOW) 1966 för att kämpa mot diskrimineringen kvinnor mötte, och för ett tillägg i konstitutionen som slog fast in allas lika rättigheter.

Den autonoma kvinnorörelsen (radikalfeminist rörelsen) kom från den vänsterlutande studentrörelsen. Svarta studenter i Student Non-violent Coordinating Committee (SNCC) (som kämpade för svartas medborgarrättigheter) kastade ut vita, manliga och kvinnliga, studenter på sin Chicagokonferens 1968, med argumentet att endast svarta skulle kämpa för svartas befrielse. På liknande sätt växte idén att kvinnobefrielsen var kvinnors kamp fram och fick mark. Med bakgrund av detta krävde kvinnliga medlemmar i Students for a Democratic Society (SDS) att kvinnobefrielse skulle vara en del av det nationella styrelsen på deras juni konferens 1968. Men de blev utbuade och nerröstade. Många av de kvinnorna lämnade och formade sedan WRAP (Women's Radical Action Project) i Chicago. Kvinnor inom New University Conference (NUC – En organisation på nationell nivå som samlade universitetsarbetare, studenter och fakulteter som ville ha ett socialistiskt Amerika) skapade en Kvinnogrupp inom organisationen. Marlene Dixon och Naomi Weisstein från Chicago var ledande i detta. Shulamith Firestone och Pamela Allen startade liknande projekt i New York och skapade New York Radical Women (NYRW). Alla dessa avfärdade den liberala idén att förändringar i lagen eller tillägg om allas lika rätt i konstitutionen skulle lösa frågan om kvinnoförtrycket, och de menade att hela strukturen i samhället behövde förändras. Därav såg de sig själva som radikala. De kom att få åsikten att blandade grupper och partier (med män och kvinnor), så som Socialist party, SDS och den ”nya vänstern”, ej skulle kunna föra kampen för kvinnors befrielse framåt, och att det behövdes en kvinnorörelse som var fristående från partierna. NYRWs första utåtriktade aktion var en protest mot Miss America skönhetsstävlingarna, detta satte den nyfödda kvinnorörelsen i det nationella rampljuset.

Ett år senare splittrades NYRW, i Redstockings (Rödstrumporna) och WITCH (Women's International Terrorist Conspiracy from Hell). Rödstrumporna la fram sitt manifest 1969, detta var första gången radikal feminismens ståndpunkter blev presenterade klart och tydligt. ”..Vi identifierar män som aktören i vårt förtryck, mansherraväldet är den äldsta, mest fundamentala förtrycket. All annan form av exploatering och förtryck (rasism, kapitalism, imperialism etc.) är en förlängning av mansherraväldet: män härskar över kvinnor, ett fåtal män härskar över de andra...” Systerskap är kraftfullt och, det personliga är politisk blev deras slogans som fick stor popularitet. Samtidigt i december 1968 gav

SDS ut en text med sina ståndpunkter angående kvinnors befrielse. Denna diskuterades av kvinnor från olika inriktningar. Kathy McAfee och Myrna Wood skrev sången Bread and Roses för att poängtera att kampen inte endast behöver föras mot kapitalismen (bröd), utan också mot de psykologiska och sociala förtrycket som kvinnor mötte (rosor).

Dessa debatter, som skedde i de mängder av tidskrifter kvinnogrupperna producerade under denna tid, togs på stort allvar och påverkade inriktningen och trenderna i kvinnorörelsen, inte bara i USA utan också i andra länder. Gruppernas huvudsakliga form var små kretsar som jobbade med att höja medvetandet. Det bör noteras att alla dessa grupper följde antingen den Trotskistiska eller den Kubanska socialist strömningen inom vänsterrörelsen. De motsatte sig alla former av hierarkiska strukturer. På så sätt föddes den socialistiska feminismen och radikalfeminismen trenden inom kvinnorörelsen. Även om den hade många brister om man ser på den från ett marxistiskt perspektiv, så väckte den frågor och förde ut många aspekter av kvinnoförtrycket i det öppna.

I USA och Europa under senare delen av 1960- och de tidiga delen av 70-talet hade "olika grupper olika syn på revolutionen. Det fanns feminister, svarta, anarkister, marxist-leninister och andra versioner av revolutionär politik, men tron på att en revolution, av den ena eller den andra sorten, låg runt hörnet var de alla ense om." (Barbara Epstein)

De socialistiska feministerna (marxister) och radikalfeministerna delade en vision om revolutionen. Under den första perioden arbetade feministerna med den marxistiska teori, och dess huvudsakliga koncept såsom produktion, reproduktion, klassmedvetenhet och arbete. Både den socialistiska feminismen och radikalfeminismen försökte förändra den marxistiska teorin så den inkorporerade en feministisk förståelse av kvinnors situation. Men efter 1975 blev det en förändring. Systemanalys (av kapitalismen, av hela samhällsstrukturer etc.) blev ersatt eller omarbetad till kulturfeminism

Kulturfeminism börjar med antagandet att män och kvinnor är fundamentalt olika. Den fokuserade på de kulturella aspekterna av patriarkalt förtryck och försökte huvudsakligen förändra på det området. Till skillnad från den radikal och den socialistiska feminismen så förkastade den bestämt all form av kritik mot kapitalismen, de betonade patriarkatet som roten till kvinnoförtrycket och riktade in sig på separatism. På

det sena 1970- och 1980-talet blev lesbisk feminism en strömning inom feminist rörelsen. Vid samma tid väckte färgade kvinnor (svarta kvinnor, kvinnor från tredje världen i de utvecklade kapitalistiska länderna) kritik mot den samtida feminist rörelsen, och började formulera sina egna visioner om feminismen. Bland arbetarklasskvinnor började också organisationer växa, organisationer för lika behandling på arbetsplatsen, för barnomsorg etc. Att feministrörelsen hade varit begränsad till vita, medelklass och utbildade kvinnor i utvecklade kapitalistiska länder, och främst hade fokuserat på deras besvär blev uppenbart. Detta ledde till framväxten av en global eller multikulturell feminism.

I tredje världens länder blev kvinnogrupper också aktiva, men alla frågor var inte nödvändigtvis "rena" kvinnofrågor. Våld mot kvinnor hade varit ett stort problem, speciellt sexuellt våld, men vid sidan av det fanns det frågor som uppkom av exploateringen från kolonialism och nykolonialism, fattigdom och utsugning från godsägares, bondefrågor, tvångsflyttningar, apartheid och många andra liknande problem var viktiga i deras länder. I det tidiga 1990-talet fick postmodernismen inflytande bland feminister.

Men den högerkonservativa motreaktionen växte under 1980-talet, och fokuserade sin opposition mot feminismen på deras kamp för aborträttigheter. De anklagade och attackerade också feminister för att förstörandet av familjen, och försökte betona vikten av kvinnans roll i familjen. Men det feministiska perspektivet spreds ändå vitt och brett och oräkneliga aktivistgrupper och sociala och kulturella projekt växte på gräsrotsnivå och fortsatte vara aktiva. Kvinnostudier spreds också. Sjukvård och miljöfrågor blev fokuset för många av dessa grupper. Många ledande feminister blev också indragna i akademiska jobb. På samma gång hade många av de större organisationerna och grupperna blivit stora institutioner, insnärjda av etablissemangen, och skötes med personal likt vilken annan etablerad byråkratisk institution som helst. Aktivismen minskade. På 1990-talet blev feministrörelsen mer känd för dessa organisationers arbete och för feministers skrifter inom akademien. "Feminismen har blivit mer av en ide än en rörelse, en ide som saknar den visionära kvalitén den en gång hade" skrev Barbara Epstein i Monthly Review (maj 2001). På 90-talet ökade även klyftan mellan arbetarklassens och de förtryckta minoriteternas ekonomiska situation, och medelklassen, den fortsatta ojämlikheten mellan könen, ökande våld

mot kvinnor, globaliseringens angrepp och dess påverkan på människor, speciellt på kvinnor i tredje världen, har lett till ett förnyat intresse för marxism.

På samma gång har deltagandet av kvinnor, speciellt unga kvinnor, i en rad olika politiska rörelser vilket blivit tydligt i och med anti-globaliserings- och anti-krigsrörelserna, hjälpt till ytterligare i uppvaknandet. Med den här korta översikten av den västerländska kvinnorörelsens utveckling gjord kommer vi analysera feministrörelsens huvudsakliga trender och ståndpunkter.

[...]

Summering

Vi har kortfattat presenterat de huvudsakliga teoretiska trenderna inom den feministiska rörelsen såsom de har utvecklats i väst under den samtida perioden. Fastän debatten om marxismen och inom marxismen dominerade 1970-talet, blev kulturfeminismen större under 1980-talet, med dess separatistiska agenda och fokus på de kulturella aspekterna av kvinnoförtrycket. Frågor om sexuella val och kvinnans reproduktiva roll kom att dominera diskussionerna och debatten inom feministiska kretsar. Många socialistiska feminister har också gett dessa frågor en betydande roll, men inte till den extrema nivå kulturfeminister gav dem. Förvandlingen av den heterosexuella familjen blev ett huvudsakligt rop från den borgerliga feministrörelsen och de mer aktiva delar bland dem försökte även införa det i praktiken. Även fast många utav dem hade föreställt sig en förändring av hela det sociala systemet med dessa metoder, blev dock angreppssätten de försökte teoretisera reformistiska i verkligheten.

Postmodernismen fick sitt inflytande på 1990-talet. Men på det sena 90-talet blev marxismen än en gång en viktig teori inom feministiska analyser. Med denna kritiska översikt om sättet feministrörelsen (speciellt den radikalfeministiska och socialist feministiska trenderna) teoretiskt analyserade kvinnoförtrycket, de lösningar de har lagt fram och de strategier de utvecklat för att ta rörelsen framåt, kan vi säga att brister i deras teori har lett till att de förespråkade lösningar som har tagit rörelsen in i en återvändsgränd. Trots det gigantiska intresse rörelsen lyckades generera, och det breda stöd den fick från kvinnor som sökte att förstå sina missnöjen och problem, kunde inte rörelsen utvecklas till en konsekvent rörelse med bred bas, som inte endast inkluderade medelklassen utan

även kvinnor från arbetarklassen och etniskt förtryckta skikt.

De huvudsakliga svagheter i deras teori och strategi var:

1. Att de sökte roten till kvinnors förtryck i hennes reproduktiva roll. Eftersom kvinnors roll i reproduktionen är bestämd av biologi, är den något som inte kan förändras. Istället för att bestämma de materiella och samhällseliga orsakerna till kvinnoförtryckets uppkomst fokuserade de på en biologiskt bestämd faktor, och föll därav in i biologisk determinism.

2. Att i relation till hennes biologiska roll fokusera på den patriarkala kärnfamiljen som den fundamentala strukturen i samhället i vilken hennes förtryck grundar sig. Därav kom deras betoning på att göra motstånd mot den heterosexuella familjen som det huvudsakliga fundamentet av kvinnoförtrycket. Som ett resultat av det blev den större samhällsekonomiska struktur, i vilken familjen existerar och vilken formar familjen, ignorerad.

3. Att de gjorde motsättningen mellan män och kvinnor till den huvudsakliga motsättningen. Och att de fokuserade sin uppmärksamhet på att förändra kön/genus-systemet – könsroller som män och kvinnor blir inlärd att spela. Detta innebar att fokusera på de kulturella, psykologiska aspekterna av det sociala livet, och att ignorera de bredare politiska och ekonomiska krafter som gav liv till och försvarar den patriarkala kulturen.

4. Att lägga betoning på psykologiska/personlighetsmässiga skillnader mellan män och kvinnor, och att förespråka separatism för kvinnor. Överbetoning på den sexuella frigörelsen för kvinnor. Separata grupper, separata boenden och lesbianism. I huvudsak ledde detta till att denna del av kvinnorörelsen isolerade sig själva i små grupper, och kunde inte locka eller mobilisera massan av kvinnor.

5. Att de föll in i imperialismens fälla, med dess stöd till pornografi, sexturism etc. för att betona behovet av att frigöra kvinnor från sexuell underkuvande. Eller att, under namn av ”lika möjligheter”, stödja kvinnors rekrytering till den amerikanska armén innan Irakkriget (2003).

6. Organisatoriskt betona motstånd mot hierarkier och styre, och att fokusera på små medvetandehöjande grupper och alternativa verksamheter som är självbestämmande. Att de motsatte sig mobiliseringen och organiseringen av den stora massan förtryckta kvinnor.

7. Att de ignorerade eller var orättvis mot de bidrag som den socialist-

tiska rörelsen och socialistiska revolutioner i Ryssland, China etc. gjorde i att faktiskt förändra förhållandena för stora delar av kvinnorna.

Hur inkorrekta teoretiska analyser och felaktiga strategier kan påverka en rörelse kan man tydligt se i den feministiska rörelsen. På grund utav att de inte förstod hur kvinnoförtrycket är sammanlänkat med den större, exploaterande, samhällsekonomiska och politiska strukturen, till imperialism, har de sökt lösningar inom det imperialistiska systemet. Dessa lösningar har i bästa fall tjänat en del av medelklass kvinnorna, men har lämnat den stora massan av förtryckta och utsugna kvinnor långt från frigjorda. Kampen för kvinnors frigörelse kan inte lyckas isolerat från kampen för att krossa det imperialistiska systemet självt.

Lise Vogel Marxismen och kvinno- förtrycket (Utdrag) 2013

Reproduktionen av arbetskraften

Att förklara förtrycket av kvinnor i termer av social reproduktion och reproduktionen av arbetskraften kräver att ett flertal begrepp definieras, med början i själva begreppet arbetskraft. Marx definierar arbetskraft som något inneboende i alla människor. ”Med arbetskraft eller förmågan till arbete menar vi de fysiska och själsliga förmågor som förkroppsligas i den levande människans person, vilka sätts i rörelse närhelst hon producerar ett bruksvärde av något slag”. Ett bruksvärde är ”en nyttig sak” något ”som genom sina egenskaper tillfredsställer mänskliga behov av en eller annan sort”. Bruksvärden och det nyttiga arbetet som kan ingå i dess produktion existerar i alla samhällen, men den samhälleliga form de tar varierar. ”Arbetet är alltså, såsom upphov till bruksvärden, nyttigt arbete, ett av alla samhällsformer oberoende existensvillkor för människan.” Arbetskraft, vilket helt enkelt är förmågan till nyttigt arbete, är därmed också ”oberoende av varje samhällelig fas av mänsklighetens existens, eller snarare, gemensam för alla sådana faser”. [1]

Arbetskraft är en inneboende förmåga hos människor, dess potential förverkligas när arbetskraften används – konsumeras – i en arbetsprocess. När arbetskraftens bärare går in i arbetsprocessen tillför hon arbete, detta då ”arbetskraft i användning är arbete i sig”. [2] Därför måste arbetskraften urskiljas från sin bärares kroppsliga och samhälleliga existens.

Arbetsprocesser existerar inte isolerat, de existerar inom bestämda produktionsförhållanden. Vidare är produktionen på en och samma

gång reproduktion. ”Ett samhälle kan endast upphöra att producera så mycket som det kan upphöra att konsumera. Betraktat som en helhet, under ständig rörelse och förnyelse, är därför varje samhällslig produktionsprocess samtidigt en reproduktionsprocess”. Och slutligen, social reproduktion innebär reproduktionen av produktionsförhållanden. Till exempel, i det feodala samhället måste ”produkten av den livegnes arbete [...] räcka till att reproducera inte bara hans uppehälle, utan även hans produktionsförhållanden.” Detta är ”en omständighet som under alla produktionsförhållanden förblir densamma, då det inte är resultatet av dess specifika form, utan en naturlig nödvändighet för allt kontinuerligt och reproduktivt arbete i allmänhet, för all fortsatt produktion vilket alltid samtidigt är reproduktion, alltså även reproduktion av sina produktionsbetingelser”. [3] Bland annat kräver social reproduktion att en mängd arbetskraft alltid är tillgänglig för att starta arbetsprocessen.

Men bärare av arbetskraft är dödliga. De som jobbar slits ner. Vissa är för unga för att delta i arbetsprocessen, andra för gamla. Varje individ dör så småningom. En process som tillfredsställer bäraren av arbetskrafts aktuella personliga behov är därför ett villkor för social reproduktion. Detsamma gäller en process som ersätter arbetare som har dött eller inte längre är del av den aktiva arbetsstyrkan. Dessa processer av underhåll sammanfattas ofta på ett precist sätt (som dock kan vara användbart) under termen reproduktion av arbetskraften.

Förutom den språkliga likheten mellan termerna produktion och reproduktion, är processerna som utgör reproduktionen av arbetskraften och de som utgör en del av samhällets produktion inte jämförbara rent teoretiskt. Reproduktionen av arbetskraften är en förutsättning för produktionen, för den bibehåller eller ersätter den arbetskraft som är nödvändig för produktionen. Reproduktion av arbetskraften är dock inte i sig en form av produktion. Det vill säga, det involverar inte nödvändigtvis en bestämd kombination av råvaror och produktionsmedel i en arbetsprocess vars resultat är produkten arbetskraft. Vissa har hävdade att reproduktionen av arbetskraft är en produktionsprocess som enbart tar plats i hemmet i en familj, men i själva verket är det bara ett av sätten som arbetskraften kan förnyas på. Arbetshus baracker kan användas för att uppehålla och sköta om arbetare, och arbetsstyrkan kan förnyas genom invandring eller förslavning, såväl som genom generationsskiften bland de existerande arbetarna.

För att ge en preliminär teoretisk utformning av frågan om reproduktionen av arbetskraften, introducerade Marx konceptet individuell konsumtion. Med individuell konsumtion menas den enskilda direkta producentens konsumtion av det som behövs för dennes överlevnad. Marx understryker skillnaden mellan individuell konsumtion och den produktiva konsumtionen som tar plats i den samhällsliga arbetsprocessen. ”Denna produktiva konsumtion är skild från individuell konsumtion av det faktum, att den senare använder produkter som medel för överlevnad för den levande individen; medan den tidigare, som det (enda) sätter arbete (i sig), [...] Produkten av individuell konsumtion är därmed den som konsumerar självt, medans resultatet av produktiv konsumtion är en produkt fristående från konsumenten”. [4]

Som det används här, syftar individuell konsumtion på den dagliga process som återställer den direkta producenten och möjliggör att han eller hon kan återgå till arbete. Det vill säga, begreppet täcker inte generationsskiften av existerande arbetare, inte heller omsorg av icke-arbetande individer, så som de äldre eller de sjuka. Inte heller avser det införande av nya arbetare i arbetsstyrkan genom till exempel förslavning eller invandring. Individuell konsumtion avser endast omsorg av en individuell direkt producent, redan indragen i produktionsprocessen, den tillåter arbetaren att om och om igen delta i den direkta produktionsprocessen.

Individuell konsumtion åsyftar då reproduktionen av arbetskraftens direkta produktionsprocess nivå. På den fullständiga social reproduktionens nivå är det inte den enskilda direkta producenten, utan samtliga arbetare i sin helhet som upprätthålls och ersätts. En sån förnyelse av arbetsstyrkan kan bevisligen åstadkommas på en mängd olika sätt. Åtminstone i princip, skulle de nuvarande gruppen arbetare kunna arbetas till döds, och sedan ersättas med en ny grupp. Det mer troliga fallet är att arbetsstyrkan ersätts både genom generationsskiften och nya arbetare. Barn till arbetare växer upp och inträder i arbetsstyrkan. Kvinnor som ej tidigare varit delaktiga börjar medverka i produktionen. Invandrare eller slavar som kommer utanför ett bestämt samhälles gränser kommer in i dess arbetsstyrka. I den lilla utsträckning Marx reflekterade över dessa frågor i generella termer, pratade han om befolkningslagar. ”Varje särskilt historiskt produktionsförhållande har sin egna befolkningslag, historiskt giltig endast inom dess ramar. Abstrakta befolkningslagar existerar endast för växter och djur, och endast i den mån människan ej

ingripit i deras utveckling.”[5] Alla nuvarande arbetare kommer dessutom inte arbeta ständigt under en produktionsperiod. Några kommer bli sjuka, handikappade, eller för gamla. Andra kommer bli exkluderade, så som när skyddslagar är införda för att förhindra barnarbete eller kvinnors nattarbete. För att sammanfatta: på nivån av fullständig social reproduktion innebär reproduktion av arbetskraften inte reproduktion av en bestämd befolkningsenhet.

Diskussionen så här långt kräver ingen specificering av den direkta producentens kön. Från ett teoretiskt perspektiv spelar det såhär långt ingen roll om det är en kvinna eller en man, så länge som de på något sätt är tillgängliga för att utgöra en del av arbetsstyrkan. Vad som gör att vi måste beakta frågan om kön är såklart generationsskiftet av bärare av arbetskraften – det vill säga, ersättandet av de existerande arbetarna med nya arbetare från nästa generation. Om generationsskiftet ska ske, måste biologisk reproduktion inträffa. Och här måste det erkännas, människor reproducerar inte sig själva genom partenogenes (asexuell förökning). Kvinnor och män är olika.

Den teoretiskt viktiga betydelsen av de biologiska skillnaderna mellan kvinnor och män med hänseende av barnafödandet uppstår, alltså, på nivån av fullständig social reproduktion. Även om reproduktionen av arbetskraften på nivån av fullständig social reproduktion inte nödvändigtvis måste medföra generationsskifte, så är det på denna teoretiska nivå som frågan måste besvaras. Innan vi går vidare bör ett vanligt missförstånd i analysen uppmärksammas. Personer brukar vanligtvis uppleva generationsskiftesprocessen i en individualiserad familjekontext, och försök att utveckla en teori om reproduktionen av arbetskraft fokuserar ofta på familjen eller hemmet, och har dessa som utgångspunkt. Ett sådant tillvägagångssätt, hur förstäligt det än är, visar på en allvarlig förvirring kring teoretiska nivåer. Som det vanligtvis förstås är familjen en släktbaserad social struktur, inom vilken det sker processer som bidrar till den dagliga omsorgen av arbetaren – hans eller hennes fortlöpande individuella konsumtion. Familjen bildar också det sammanhang i vilket barn föds och växer upp, de inkluderar också ofta individer som för nuvarande inte är en del utav arbetskraften. I de flesta samhällen blir familjer därför viktiga arenor för både omsorg och generationsskiftet mellan existerande och potentiella arbetare. De är dock ej platser där arbetare återhämtar sig på en daglig basis. Till exempel, bor många

arbetare i Sydafrika i baracker nära sitt arbete, och tillåts bara besöka sin familj, som bor i avlägsna områden, en gång per år. Dessutom är barn inte nödvändigtvis det enda en familj bidrar med till påfyllningen av samhällets arbetskraft. Andra familjemedlemmar kan vid vissa tidpunkter medverka i arbetsstyrkan, som till exempel vid skördetid eller under ekonomiska kriser. Slutligen, familjer är inte den enda källan till en sån påfyllning; andra möjligheter inkluderar, som tidigare nämnts, invandring och förslavning av andra befolkningar. Dessa faktum visar att identifierandet av familjen som den enda platsen för underhållet av arbetskraften är en överdrift av dess roll på nivån av direkt produktion. På samma gång är det en fetischisering av familjen på nivån av fullständig social reproduktion, genom att det innebär att generationsskiftet ses som den enda källan till förnyelse av samhällets arbetsstyrka.

Hur som helst, vid det här skedet i diskussion är det för tidigt teoretiskt att introducera en specifik social plats, så som familjen, för reproduktionen av arbetskraften. Ytterligare två iakttagelser bör dock göras rörande de biologiska skillnaderna mellan kvinnor och män beträffande bärandet av barn. För det första, biologiska skillnader utgör den materiella förutsättningen för konstruktionen av social könsskillnader, såväl som en direkt materiell faktor till de olika ställningarna kvinnor och män får i ett samhälle. För det andra, könsskillnader kan inte diskuteras oberoende av de bestämda samhällssystem de existerar i, och inget mer kan sägas, för närvarande, om dess betydelse för reproduktionen av arbetskraften. Koncepten som gäller för arbetskraftsproduktionsprocessen har så här långt i texten utvecklats utan hänsyn till ett specifikt produktionsförhållande. Därför har diskussionen nödvändigtvis varit på en extrem nivå av abstraktion – eller, som Marx uttrycker det, när han talade om arbetsprocessen, ”oberoende av den särskilda form den antar under givna samhällsförhållanden”. [6] Låt oss nu röra oss, till en diskussion om reproduktionen av arbetskraften i klassamhällen.

Utsugningen av merarbete, eller exploatering, utgör grunden för klassförhållanden. I ett klassamhälle suger den härskande klassen ut merarbete producerat av en exploaterad klass av direkta producenter. Marx summerar klassamhällets väsen i ett viktigt stycke:

”Den specifika ekonomiska form, i vilken de direkta producenternas merarbete pumpas ut, bestämmer hur den relation mellan herre och dräng är som växer fram direkt ur själva produktionen och i sin

tur återverkar bestämmande på denna. Men hela utformningen av den ekonomiska samfällighet som växer fram ur själva produktionsförhållandena grundar sig på denna relation och därmed är också dess specifika politiska gestalt given. Det är alltid det direkta förhållandet mellan produktionsbetingelsernas ägare och de verkliga producenterna - ett förhållande vars tillfälliga form alltid på ett naturligt sätt motsvaras av arbetsmetoderna och därmed den samhälleliga produktiviteten på ett visst utvecklingsstadium - som avslöjar den innersta hemligheten, den förborgade grundvalen för hela samhällsbyggnaden och därmed också den motsvarande politiska formen för förhållandet mellan härskare och behärskade, kort sagt, den vid varje tillfälle existerande specifika statsformen.” [7]

I ett klassamhälle får arbetskraften en klass-specifik betydelse. Arbetskraft refererar till förmågan hos medlemmar i klassen av direkta producenter att utföra merarbete som utsugs av den härskande klassen. Med andra ord, bärarna av arbetskraften utgör den exploaterade klassen. I ett klassamhälle innebär reproduktionen av arbetskraften, strikt definierat, omsorgen och förnyelsen av den arbetskraftsbärande klassen som är utsatt för exploatering. Det måste i ett klassamhälle också utvecklas processer för omsorg och ersättning av den härskande klassen, men det kan inte räknas som reproduktion av arbetskraften i samhället. Per definition är arbetskraft i ett klassamhälle något som endast de i den direkt producerande klassen bär.

Marx skiljer mellan merarbetet utfört av de direkta producenterna i ett klassamhälle och deras nödvändiga arbete, han definierar de båda i termer av tiden en direkt producent arbetar under en arbetsdag. Det nödvändiga arbetet är den delen av dagens arbete som räcker för hans egen reproduktion. Resterande delen av dagens arbete är merarbete, utsuget av den exploaterande klassen.[8] I verkligheten kan en del av den direkta producentens arbete också tillägnas åt att säkra reproduktionen av andra medlemmar i den exploaterade klassen. När till exempel barn, äldre, eller en hustru inte själva arbetar i mervärdesproduktion som direkta producenter måste en viss tid av arbetstiden läggas på omsorg av dessa. Marx var aldrig tydlig med vad som räknades till termerna individuell konsumtion och nödvändigt arbete. Som nämnts ovan är termen individuell konsumtion här begränsad till den direkta producentens omedelbara omsorg. Nödvändigt arbete används dock för att räkna in

allt arbete utfört i syfte av omsorg och förnyelse både av de direkta producenterna och medlemmar i den förtryckta klassen som för nuvarande inte arbetar som direkta producenter.

Det nödvändiga arbetet inkluderar vanligtvis ett flertal processer. Först förser den de direkta producenterna en mängd levebröd för individuell konsumtion. I det feudala samhället till exempel kan de direkta producenterna kan behålla en del av den totala produktionsmängden. I ett kapitalistiskt samhälle tillåter lönen köp av varor på marknaden. I de flesta fall räcker inte de råmaterial de där införskaffat till arbetarens uppehälle. En viss mängd extra arbete måste göras så att nödvändigheterna kan konsumeras i lämplig form: ved måste huggas, måltider tillagas, trädgårdslandet skötas, kläder repareras, och så vidare. Utöver dessa arbetsprocesser som underlättar den individuella konsumtionen för direkta producenter, kan också två andra sorters arbetsprocesser identifieras. En del av de nödvändiga arbetet går till omsorg och uppehälle åt medlemmar av den utsugna klassen som för nuvarande inte arbetar som direkta producenter – äldre, sjuka, hemmafruar. Och en viktig serie arbetsprocesser är nödvändiga för att generationsskiftet av arbetskraften ska kunna ske – det vill säga födandet och uppfostrandet av barn till den utsugna klassen. Som det avhandlats ovan har dessa olika aspekter av nödvändigt arbete en viss självständighet i ett teoretiskt perspektiv. Tillsammans representerar de en nödvändig förutsättning för reproduktionen av arbetskraften och därmed också den generella sociala reproduktionen. Det bör uppmärksammas att termen nödvändigt arbete endast avser uppgifter förknippade med reproduktionen av arbetskraften i den utsugna klassen. Individer i den härskande klassen behöver också omsorg och ersätter vanligtvis sig själva genom generationsskifte. Men dessa aktiviteter räknas inte till det nödvändiga arbetet i Marx mening, då de inte avser förnyelse av exploaterbar arbetskraft.

I ett givet klassamhälle är omständigheterna och utkomsten av processerna som reproducerar arbetskraften väsentligen obestämda eller oförutsägbara. Att hävda annat vore att falla in i det funktionalistiska argumentet att ett specifikt systems behov av arbetskraft oundvikligen löses av hur det systemet fungerar. De sociala relationer via vilka det nödvändiga arbetet är utfört kan därav inte antas oberoende av specificerade historiska omständigheter. Mer specifikt, familjen, hur definierad den än må vara, är inte en tidlös universalitet i mänskliga samhällen. Precis som med alla

sociala strukturer är formen de släktbaserade förhållandena tar alltid beroende av den samhällsutvecklingen, och är potentiellt en arena för kamp. Även om vi analyserar dem särskilda från varandra, kan det nödvändiga arbetet och merarbetet när de upplevs i verkligheten och i arbetsprocessen förlora sina säregenheter och åtskildhet. Flera exempel visar på mängden av sätt detta kan ske. I ett feodalt samhälle där den livegna betalar hyra i natura, och ger herren en del av produktionsresultatet, slås nödvändigtvis arbete och merarbete ihop i arbetsprocessen. I fallet hyra i form av arbete däremot, när den livegna arbetar på herrns jordbruksfält skilt från dennes egna fält, finns en tydlig rumslig och tidsmässigt skillnad mellan merarbete och nödvändigt arbete. I det kapitalistiska samhället [...] sker en avgränsning mellan två delar av det nödvändiga arbetet, en del utförs i samband med merarbetet, och den andra tar plats utanför den sfär där utsugningen av merarbetet sker.

Till sist, fundera över det hypotetiska exemplet av ett slavsamhälle som importerar arbetare från utanför dess gränser, tvingar dem att jobba med en bokstavlig mordande fart. Under sådana förhållanden blir generationsskiftet nästan helt omöjliga, och mängden nödvändigt arbete skulle kunna reduceras till nästan noll.

Av de tre aspekterna av nödvändigt arbete – omsorg av direkta producenter, omsorg av icke-arbetande medlemmar av den förtryckta klassen, och generationsskiftesprocessen kräver endast den sista, ofrånkomligen, att det finns en könsmässig arbetsfördelning av åtminstone minimal sort. Om barn ska födas, så kommer det vara kvinnor som kommer bära och föda dem. Kvinnor som tillhör den förtryckta klassen har därav en speciell roll med avseende på arbetskraftens generationsskiftet. Fastän de även kan vara direkta producenter, är det deras särskilda roll i reproduktionen av arbetskraften som ligger till grund för deras förtryck i klassamhället. Denna särskilda roll kan förklaras i teoretiska termer. Följande stycken, som utvecklar det resonemang Paddy Quick var först med att göra, presenterar ett sådant teoretiskt ramverk som en grund för analysen av kvinnoförtrycket.

Argumentet bygger på relationen mellan barnfödande och utsugningen av merarbete i klassamhället. Barnafödandet hotar att förminska en kvinna ur den exploaterade klassens bidrag som en direkt producent och som deltagare i det nödvändiga arbetet. Graviditet och amning innebär, som minst, ett flertal månader av något reducerad arbetsförmåga.

Även när en kvinna fortsätter att delta i mervärdesproduktionen störs ändå utsugningen av merarbete i någon mån av barnafödandet. Utöver det krävs hennes arbete vanligtvis också för omsorgen av arbetskraften. Även på detta område sänker graviditet och amning en kvinnas förmåga. Från den härskande klassens kortsiktiga perspektiv innebär barnafödande då, potentiellt en kostsam minskning i moderns arbetsförmåga, medans det på samma gång kräver att hon tas hand om under den period hennes bidrag minskar. En del av de nödvändiga arbetet som tar hand om henne under den tiden skulle i andra fall kunna ha varit en del av merarbetet utsuget av den härskande klassen. Det vill säga, det nödvändiga arbetet måste öka i viss mån för att täcka omsorgen av kvinnan under den barnafödande perioden, vilket innebär en motsvarande minskning i merarbetet. På samma gång är barnafödande till nytta för den härskande klassen, det måste ske om arbetsstyrkan ska förnyas genom generationsskiftet. Från den härskande klassens perspektiv finns det därav en potentiell motsättning, motsättningen mellan dess omedelbara behov att suga ut merarbete och dess långsiktiga behov att ha en klass som utför det.

Argumentet som sammanfattats i föregående stycke analyserar den potentiella innebörden av ett empiriskt fenomen – kvinnors förmåga att föda barn – i förhållande till merarbetets utsugningsprocess. Det måste strykas under att, diskussionen är på den teoretiska nivån, och den avslöjar en motsättning. För att lösa motsättningen i reella samhället föredrar den härskande klassen strategier som minimerar det nödvändiga arbetet på lång sikt medan den samtidigt säkerställer reproduktionen av arbetskraften. I vilken utsträckning den faktiskt lyckas genomföra sådana strategier är, såklart, en fråga om klasskamp.

Som ett element i det historiska lösandet av motsättningen, brukar de faktiska åtgärderna för reproduktion av arbetskraften utnyttja relationerna mellan kvinnor och män baserade på sexualitet och släktskap. Historiskt sätt har andra vuxna, vanligtvis den biologiska fadern och hans släktskap, eller manliga släktingar till den barnafödande kvinnan självt, haft ansvaret för att se till att kvinnan tas hand om under perioden av nedsänkt förmåga förenat med barnafödande. Män i den förtryckta klassen har därmed fått en särskild historisk roll i avseende på generationsskiftet av arbetskraften: att säkra uppehållet åt den barnafödande kvinnan.

I teorin är då kvinnor och mäns olika roller i reproduktionen av arbetskraften av begränsad tid, de blir relevanta endast under de månader kvinnan faktiskt bär och föder barn. I verkligheten får dessa roller speciella historiska former i de olika sociala strukturerna kända som familjer. Från en teoretisk ståndpunkt, kan familjer i den förtryckta klassen förstås som släktbaserade samhällsliga enheter i vilka män har större ansvar för införskaftet av uppehälle till en barnafödande kvinna under den period hennes (bidrag till) arbete är minskat. Som institutionaliserade strukturer i det faktiska klassamhället blir familjerna i den förtryckta klassen vanligtvis viktiga samhällsliga arenor för omsorgen så väl som generationsskiftesaspekten av de nödvändiga arbetet. Här är då en källa till den historiska arbetsfördelningen mellan kvinnor och män, som ger dem olika roller med hänsyn till nödvändigt arbete och merarbete. Generellt har kvinnor större ansvar för de ständiga uppgifterna förknippade med nödvändigt arbete, och speciellt i arbetet rörande barn. På motsvarande sätt har män ofta större ansvar för att anskaffa de materiella uppehållet ett ansvar som vanligtvis innebär att de är oproporionerlig överrepresenterade i utförandet av merarbete.

Fastän kvinnor historiskt har haft större ansvar för det ständigt nödvändiga arbetet i klassamhället är det inte riktigt korrekt att påstå att det existerar någon universell hushålls-sfär separerat från den offentliga produktionen. I klassamhällen baserade på jordbruk – feodalism, till exempel – förenas ofta processerna för nödvändigt arbete med de för merarbete. Det är utvecklingen av kapitalismen [...] som skapar en skarp avgränsning mellan den arena i vilken merarbete utförs och den sfär som då korrekt kan kallas hushållet. I den utsträckningen som teoretiker har hävdad universaliteten av någon oföränderlig hushålls-sfär, har det i verkligheten endast, på icke-kapitalistiska klassamhällen, projicerat en distinktion som är produkten av kapitalistiska produktionsförhållanden. De exakta former vilka genom männen erhåller mer uppehälle än vad som behövs för deras individuella konsumtion varierar från samhälle till samhälle, men det är vanligtvis rättfärdigat med deras makt över kvinnor och förstärks av institutionaliserat kvinnoförtryck. Den härskande klassen, i syfte att få en stabil reproduktion av arbetskraften såväl som för att hålla mängden nödvändigt arbete på acceptabla nivåer, uppmuntrar männens dominans inom den utsugna klassen. Quick sammanfattar sambandet:

”Varje försök av kvinnor att tillägna sig mer än vad som krävs för deras överlevnad är ett indirekt krav på en del av de mervärde som är utsuget av den härskande klassen. På grund av detta är mäns makt över kvinnor upprätthållet och även med våld bevarat av den härskande klassen. Men samtidigt möts också varje försök av män att undgå sina ”ansvar” att stödja kvinnor av motstånd, inom gränserna för ett system som förlitar sig på männens dominans. Mäns kontroll över större mängd uppehälle än de behöver för sin egen reproduktion från dag till dag är ”givet” till dem endast så att de kan bidra till reproduktionen av deras klass.”[9]

Sådana strategier är till för att tjäna den härskande klassen, oavsett vilka direkta fördelar männens dominans ger män.

Det är mäns anförskaffning av medel för uppehälle till kvinnan under barnafödandet, och inte den könade arbetsdelningen i sig, som utgör den materiella basen för kvinnors underkastelse i klassamhället. Faktumet att kvinnor och män är involverade i reproduktionen av arbetskraften i olika utsträckning och på olika sätt under graviditet och amning, och ofta längre, utgör i sig inte nödvändigtvis en källa till förtryck. Arbetsdelning har existerat i alla samhällen. Även i det mest egalitära jägar- och samlarsamhälle utförs dagligen en mängd olika uppgifter, vilket kräver en arbetsdelning. Skillnader människor emellan som uppkommer av den biologiska och sociala utvecklingen kännetecknar också varje samhälle. Vissa individer kan vara mentalt eller fysiskt handikappade. Vissa kan vara heterosexuella, andra homosexuella. Vissa gifter sig, andra inte. Och såklart: vissa är män, andra kvinnor, med förmågan att föda barn. Den samhällsliga betydelsen av arbetsdelningen och individuella skillnader är konstruerad i kontexten av det faktiska samhälle i vilket det existerar. I klassamhället skapar barnafödande en motsättning för den härskande klassens behov att utsuga merarbete. Förtrycket av kvinnor i den utsugna klassen utvecklas i klasskampens process i relation till lösningen av dessa motsättningar.

Kvinnor i den härskande klassen kan också underkastas männen i deras klass. Där sådan underkastelse finns beror den i slutändan, på deras speciella roll med hänseende till generationsskiftet av individuella medlemmar av den härskande klassen. Så som den socialistiska traditionen har argumenterat, handlar frågan här om egendom. Om egendomen ägs av män och ska ärvas av barn, är kvinnoförtryck ett behändigt sätt att garantera faderskapet över barnen. I ett visst bestämt samhälle

kan delade erfarenheter av och kulturella reaktioner på kvinnoförtrycket skapa en viss grad av solidaritet bland kvinnor över klassgränserna. Fastän denna solidaritet har en grund i verkligheten, och kan ha stor politisk betydelse, är kvinnors situation i den härskande och den utsugna klassen fundamentalt skilda från ett teoretiskt perspektiv. Endast kvinnor i den förtryckta klassen deltar i omsorgen och förnyelsen av den oersättliga kraften som håller igång klassamhället – exploaterbar arbetskraft.

Det måste understrykas att kvinnoförtryckets existens i klassamhället är ett historiskt fenomen. Det kan analyseras, så som här, med hjälp av ett teoretiskt ramverk, men det kan (i sig självt) ej härledas teoretiskt. Frågeställningar runt kvinnoförtryckets karaktär har ofta lett till ett oproduktivt letande efter en slutgiltig teoretisk orsak eller ursprung till kvinnoförtrycket. Det existerar självklart ursprung, men dessa är historiska, inte teoretiska.

Så här långt kan resonemanget sammanfattas som följer. Människor har förmågan att producera mer bruksvärde än de behöver för sin omedelbara överlevnad. I ett klassamhälle är denna möjlighet organiserad till fördel för en härskande klass. Arbetare lever dock inte för evigt; de lider, de ”slits ner och dör, [och] måste kontinuerligt ersättas av, åtminstone, en lika stor mängd ny arbetskraft”. Där denna ersättning sker genom generationsskiftet kommer faktumet att människor faller in i två biologiskt skilda grupper, kvinnor och män, in i bilden. Kvinnors något nedsatta förmåga att arbeta under barnafödande-perioden skapar potentiellt en motsättning för den härskande klassen. Från klasskampen över lösningen av denna motsättning har en stor mängd olika former av reproduktion av arbetskraften utvecklats under historien. I princip alla fall har det medfört att män fått större ansvar för införskaffandet av det materiella uppehållet, att kvinnor får större ansvar för de kontinuerliga uppgifter som utgör det nödvändiga arbetet, samt institutionaliserade former av mäns herravälde över kvinnor. Fastän undantag finns, och dessa visserligen kan erbjuda viktiga insikter i frågan om reproduktionen av arbetskraften i klassamhället, förblir det historiska arvet ett arv som, på gott och ont, har karakteriserats som patriarkalisk. I detta avseende är Joan Kelly korrekt när hon pekar ut att ”patriarkatet [...] är hemmastatt i hemmet. Den privata familjen är dess rätta domän.”[10]

I de flesta klassamhällen deltar kvinnor från den förtryckta klassen i mervärdesproduktionen i viss mån, så väl som i det nödvändiga arbetet. [11] Deras specifika ansvarsområden och underkastelse med hänseende

till uppgifterna i det nödvändiga arbetet kan föra med sig konsekvenser för arbetet dem gör i mervärdesproduktionen. Till exempel gör det individuella ansvaret för barnomsorg i det kapitalistiska samhället kvinnor extra utsatta för de förtryckande förhållandena i hemarbetet. Och omvänt kan deltagande i merarbete påverka formen för kvinnors nödvändiga arbete. På de amerikanska plantagen, till exempel, arbetade de flesta slavkvinnor på sina slavägares fält, medan uppgifterna matlagning och barnomsorg utfördes kollektivt av äldre kvinnor och väldigt unga barn. Vid en viss tidpunkt i utvecklingen av ett bestämt klassamhälle formas förtrycket av kvinnor i den utsugna klassen inte bara genom kvinnors relation till processen av omsorg och förnyelse av arbetskraft, utan även av utsträckningen och karaktären av deras deltagande i merarbetet.

Hur reproduktionen av arbetskraften i ett specifikt klassamhälle faktiskt fungerar är en fråga om historisk undersökning – och i nuet, också en fråga om politiskt ingripande. Från det teoretiska ramverk som just presenterats kan dock vissa tendenser urskiljas. I situationer där generationsskiftet av arbetskraften är minimerat, kan den könade arbetsdelningen och familjeinstitutionerna vara relativt svaga. Om en härskande klass förlitar sig på migrantarbetare från utanför samhällets gränser till exempel, kan den husera dessa arbetare i baracker, sätta kvinnor och män i liknande arbete, uppmuntra preventivmedel eller sterilisering, och ignorera konsekvenserna av hårt arbete på kvinnor under de sista månaderna av graviditet. Vanligtvis står generationsskiftet för den största delen av samhällets behov av reproduktion av arbetskraft. En allvarlig arbetskraftsbrist skapad av krig, svält eller naturkatastrofer skulle här tendera att förstärka det motsägelsefulla kraven på kvinnliga arbetare. Beroende på den historiska situationen kan, antingen familjens roll som platsen för generationsskiftet, eller vikten av kvinnors deltagande i merarbete, eller både och, framhävas. Under en period då den härskande klassens behov att maximera merarbetet övervinner långsiktiga överväganden, kan alla individer i den utsugna klassen mobiliseras till mervärdesproduktionen, och skapa allvarliga rubbningar i dess familjelivs institutioner och manliga herravälde. Så var fallet i det industrialiserande England under 1800-talet, och så, skulle det kunna hävdas, är fallet återigen i det avancerade kapitalistiska staterna i dag.

Dessa tendenser kommer inte fortgå utan motstånd. Migrantarbetare kan kämpa mot isolering från deras släkt. Inhemskt födda arbetare kan

motsätta sig användningen av utländsk arbetskraft. Kvinnor kan vägra stanna hemma för att bära och uppfostra barn. Män kan göra motstånd mot kvinnors deltagande i arbetskraften. Arbetare kan stödja lagstiftning som förbjuder barnarbete. Kvinnor och män kan organisera sig för att försvara de existerande formerna av familjelivets institutioner. Kortfattat, processerna som utgör reproduktionen av arbetskraften i klass samhället utgör vanligen en viktig kampterräng.

Noter:

- [1] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [2] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [3] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning; Marx – Kapitalet, band 3. Svensk översättning: Ruth Bohman.
- [4] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [5] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [6] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [7] Marx – Kapitalet band 3. Svensk översättning: Ruth Bohman.
- [8] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.
- [9] Quick, Paddy, and Paddy Quick. "The class nature of women's oppression." 1977. s. 47. Arbetarbildnings översättning
- [10] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning; Kelly-Gadol, Joan. Did women have a Renaissance?. Boston: Houghton Mifflin, 1977. Arbetarbildnings översättning
- [11] Marx - Kapitalet Band 1. Arbetarbildnings bearbetning av översättning.

Alexandra Kollontaj Kvinnofrågans samhälleliga grunder 1909

Vi lämnar det till borgerliga akademiker att försjunka i diskussioner om frågan om det ena könets överlägsenhet mot det andra, eller i vägandet av hjärnor och jämförandet av den fysikaliska uppbyggnaden av män och kvinnor, historiematerialismens anhängare accepterar helt och hållet de naturliga säregenheterna av könen, och kräver endast att varje person, oavsett man eller kvinna, har en verklig möjlighet till den fullständigaste och friaste självständighet, och till den bredaste vidd av utveckling och tillämpning av alla de naturliga fallenheterna. Historiematerialismens anhängare förkastar prat om att en speciell kvinnofråga som skulle existera separat från den allmänna sociala frågan i vår samtid. Specifika ekonomiska faktorer var det som låg bakom kvinnors underordning; naturliga kvalitéer har endast varit sekundära faktorer i denna process. Endast dessa (ekonomiska) faktorer fullständiga försvinnande, endast utvecklingen av de krafter som en gång gav liv till underordningen av kvinnor, kommer kunna fundamentalt påverka och förändra deras sociala position. Med andra ord kan kvinnor endast bli verkligt fria och jämlika i en värld organiserad längs med nya samhälleliga och produktions linjer.

Detta betyder dock ej att en delvis förbättring av kvinnors liv är omöjligt inom det moderna systemet. Den radikala lösningen av arbetarnas problem är endast möjlig genom den fullständiga omstrukturen av moderna produktions relationer; men behöver detta förhindra

oss från att jobba för reformer som skulle tjäna till att tillgodose proletariats mest brådskande behov? Tvärt om representerar varje ny vinst för arbetarklassen ett steg som för mänskligheten närmare friheten och den sociala rättvisans kungadöme: varje rättighet som kvinnan vinner tar henne närmare det fastställda målet – fullständig befrielse....

Socialdemokratin var den första att i sitt program inkludera kvinnors lika rättigheter med männens; i tal och i press kräver partiet alltid och överallt upphävandet av de begränsningar som påverkar kvinnor; det är partiets inflyttande som ensamt har tvingat andra partier och regeringar till att genomföra reformer till kvinnors fördel. Och i Ryssland är detta parti inte endast kvinnornas försvarare i termer av teoretiska ställningstaganden, utan håller alltid och överallt fast vid principen om kvinnors jämlikhet.

Vad är det, i så fall, som förhindrar våra ”rättighetskämpar” från att acceptera stödet av detta starka och erfarna parti? Faktum är att hur ”radikala” rättighetskämparna än må vara, är de fortfarande lojala gentemot sin egen klass, borgarklassen. Politisk frihet är för tillfället en viktig förutsättning för den ryska bourgeoisieens tillväxt och makt, utan den är allt deras ekonomiska välstånd byggt i sand. Kravet på politisk jämlikhet är för kvinnor en nödvändighet som kommer från livet självt.

Parollen om ”rätten till yrkena” räcker inte längre; endast direkt deltagande i landets styrande ger löften om hjälp i förbättrandet av kvinnors ekonomiska situation. Därav kommer mellanbourgeoisens kvinnors passionerade önskan om att vinna medborgerliga rättigheter, och därav deras fiendlighet till det moderna byråkratiska systemet.

Men i sina krav för politisk jämlikhet är våra feminister som sina utländska systrar; för dem förblir de vida horisonter som öppnas upp av den socialdemokratiska läran främmande och oförståelig. Feministerna strävar efter jämlikhet inom ramen av det existerande klassamhället, de attackerar inte på något sätt grunden för det här samhället. De kämpar för förmåner åt sig själva, utan att utmana de existerande förmånerna och privilegierna. Vi anklagar inte den borgerliga kvinnorörelsen för misslyckande att förstå problemet; deras synsätt följer oundvikligen av deras klasstillhörighet....

Kampen för ekonomisk självständighet

Först av allt måste vi fråga oss själva, är det möjligt att ha en, enad kvinnorörelse i ett samhälle baserat på klassmotsättningar. Faktumet att kvinnor som deltar i befrielseörelsen inte representerar en homogen massa är klart och tydligt för varje opartisk observatör.

Kvinnornas värld är uppdelad, likt männens, i två grupper; intressena och strävandena av den ena gruppen kvinnor för den nära till bourgeoisie, medans den andra gruppen har nära band med proletariatet, och dess strävan efter befrielse innefattar en fullständig lösning av kvinnofrågan. Så fastän båda grupperna går efter den generella parollen ”kvinnornas befrielse”, är deras mål och intressen olika. Var och en av grupperna tar undermedvetet sin utgångspunkt i sina egna klassintressen, vilket ger en specifik klassmarkör på målen och uppgifterna de sätter för sig själva....

Hur uppenbart radikala feministernas krav än är, får man inte glömma bort det faktum att feministerna inte kan, med hänseende till deras klasstillhörighet, kämpa för den grundläggande omvälvningen av den samtida ekonomiska och sociala samhällsstrukturen, utan vilken kvinnors befrielse inte kan bli fullständig.

Om än de kortsiktiga frågorna, i vissa lägen, kan vara de samma för kvinnor av alla klasser, skiljer sig det slutgiltiga målet för de två grupperna, vilket på lång sikt bestämmer riktningen i rörelsen och vilka taktiker som används, skarpt från varandra. För feministerna är lika rättigheter med män inom ramen för det samtida kapitalistiska världen ett konkret mål i sig, medans det för de proletära kvinnorna endast är ett medel för att utveckla och gå framåt i kampen mot arbetarklassens ekonomiska slaveri. Feministerna ser män som den huvudsakliga fienden, för männen har orättfärdigt tagit alla rättigheter och privilegier för sig själva, och lämnat kvinnor med endast bojar och mödor. För dem är ett mål uppnått när en förmån tidigare åtnjuten av män, blir beviljad det ”täcka könet”. Proletära kvinnor har en annan attityd. De ser inte män som fienden och förtryckaren; tvärtom ser de män som sina kamrater, kamrater som de delar sina dagliga bördor med, och som kämpar med dem för en bättre framtid. Kvinnan och hennes manliga kamrat är förslavade av samma samhällstillstånd; samma hatade kedjor från kapitalismen förtrycker deras vilja och berövar dem på livets glädje och njutningar. Det är sant att ett flertal aspekter av det samtida systemet lägger en dubbel tyngd på kvinnor, precis som det

även är sant att lönearbetets förhållanden ibland gör arbetande kvinnor till konkurrenter och rivaler till män. Men i dessa ogynnsamma situationer vet arbetarklassen vem som bär skulden....

Den arbetande kvinnan, ej i mindre misär än sin broder, hatar de omätliga monster med förgyllt gap, som, enbart fokuserad på att suga ur all livskraft från sina offer och att växa till priset av miljontals människoliv, kastar sig med jämlik girighet över män, kvinnor och barn. Tusen av band drar den arbetande mannen nära. Den borgerliga kvinnans strävan och mål å andra sidan, förfaller främmande och oförståeliga. De värmer inte det proletära hjärtat; de lovar inte den proletära kvinnan den ljusa framtid som hela den utsugna mänsklighetens blickar är fästa på....

Den proletära kvinnans slutgiltiga mål förhindrar dem självklart inte från att eftersträva en förbättring i sin ställning, även inom det nuvarande borgerliga systemet, men förverkligandet av denna strävan är konstant hämmad av hinder som härstammar från kapitalismens inneboende natur. En kvinna kan endast äga lika rättigheter och verklig frihet i en värld av socialiserat arbete, av harmoni och rättvisa. Feministerna är varken villiga eller kapabla att förstå detta; för dem verkar det som att när jämlikheten är formellt accepterad i lagboken så kommer de kunna vinna för dem själva en bekväm plats i den gamla världen, världen av förtryck, förslavning och bojor, av tårar och vedermödor. Och detta är sant till en viss grad. För majoriteten av kvinnorna i proletariatet hade lika rättigheter med män endast betytt en jämlik del i ojämlikheten, men från de "få utvalda", för de borgerliga kvinnorna, skulle detta på riktigt öppna dörrarna till nya och obeträdda rättigheter och privilegier som tills nu har tillhört och åtnjutits endast av borgarklassens män. Men varje eftergift vunnen av den borgerliga kvinnan skulle ge henne ännu ett nytt vapen för exploateringen av hennes yngre syster, det skulle vidga klyftan mellan kvinnorna i de två motsatta samhällsgrupperna. Konflikten mellan deras intressen skulle skärpas, och motsättningen mellan deras mål skulle bli mer uppenbar.

Var är då den allmänna "kvinnofrågan"? Vart ligger den enighet i strävan och mål, om vilken feministerna har så väldigt mycket att säga? En nykter blick på verkligheten visar att sådan enighet inte existerar, och ej kan existera. Förgäves försöker feministerna försäkra sig själva om att "kvinnofrågan" inte har något att göra med det politiska partiet, och att "dess lösning är möjlig endast genom deltagandet av alla partier och

alla kvinnor"; som en av de radikala tyska feministerna har sagt. Faktans logik tvingar oss att förkasta denna bekväma illusion hos feministerna....

Produktionens villkor och former har förslavat kvinnorna under hela den mänskliga historiens förlopp och så småningom fört dem ned till den nivå av förtryck och beroende, som de flesta av dem befinner sig på än i dag. Det krävdes en kolossal omvälvning av samhällets hela sociala och ekonomiska struktur för att kvinnan skulle återfå sin förlorade betydelse och oberoende. Det som på sin tid inte stod i de genialaste tänkarnas förmåga, löstes nu av de själlösa men allsmåktiga produktionsvillkoren. Samma krafter som på den tiden försatte kvinnan i ett slaveri som sträckte sig över årtusenden, för henne i sitt högsta utvecklingsstadium på nytt på vägen till frihet och oberoende....

För de borgerliga kvinnorna uppkommer kvinnofrågan betydligt senare än de proletära kvinnorna steg in på arbetets väg, ungefär i minen av 1800-talet. När medellöshetens våg under inflytande av kapitalismens fantastiska framsteg också nådde befolkningens mellersta klasser, när den pågående ekonomiska omvälvningen gjorde små- och mellanbourgeoisens välstånd osäkert och vacklande, då reste sig en hotfullt dilemma inför borgarkvinnan: antingen fattigdomen eller rätten till arbete. Mellan- och småbourgeoisens döttrar och hustrur började knacka på dörrarna till universiteten, de konstnärliga verkstäderna, redaktionerna, kontoren osv. och översvämmade alla de "fria" yrken som var tillgängliga för dem. Strävan efter vetenskapen, till det högsta andliga goda, var inte alls något behov som plötsligt uppstod hos borgarkvinnan - detta var alltså samma gamla fråga om "brödfödan". Redan när hon tog sina första steg på arbetsvägen mötte bourgeoisens kvinna synnerligen häftigt motstånd från männens sida. En bitter, hårdnackad kamp utvecklades gentemot yrkesmannen, som fann behag i sina "lukrativa sysslor", och kvinnan som var nyomvänd när det gällde att skaffa sig det dagliga brödet. Just denna kamp var det som skapade "feminismen" - borgarkvinnornas påtvingade strävan att sluta sig samman, att stödja varandra och med gemensamma krafter göra motstånd mot den gemensamma fienden - mannen. När feministerna stigit ut på arbetets väg titulerade de sig stolt "kvinnoörelsens avantgarde", De glömde att när det gällde att skaffa sig ekonomisk självständighet, liksom på alla andra områden, gick de bara i sina "små systrars" fotspår och vann frukterna av deras valkiga händers arbete.

Kan man i själva verket säga an feministerna slagit sig fram till kvinnans väg till arbete, när den borgerliga kvinnorörelsen uppstod i alla länder först när de proletära kvinnorna redan i hundratusental översvämmat fabriker och verkstäder och tagit den ena industrigrenen efter den andra i besinring? Endast tack vare att arbetarkvinnornas möda fick erkännande på världsmarknaden kunde också borgarkvinnan inta den självständiga ställning i samhället som utgör feministernas stolthet....

Vi har svårt att finna så mycket som ett enda exempel i den proletära kvinnans kamp för sitt materiella välstånd, där den allmänna feministiska rörelsen inverkat på ett för arbeterskan gynnsamt sätt. Det som de proletära kvinnorna inte själva tillkämpat sig när det gäller att förbättra sin ekonomiska ställning, har de arbetarklassens förenade ansträngningar att tacka för - i allmänhet, och sig själva i synnerhet. Historien om arbeterskornas kamp för bättre arbetsvillkor och för ett drägligare liv är historien om proletariatets befrielse.

Vad är det som tvingar fabrikanterna att höja arbetets pris, förkorta arbetstiden, införa drägligare arbetsvillkor - om inte skräcken för proletariatets hotande missnöjesutbrott? Vad är det som förmår regeringen att lagstifta om gränser för kapitalets exploatering av arbetskraften, om inte fruktan för "arbetaruppror"?...

Inför bilden av växande socialt elände måste en uppriktig kämpe för kvinnosaken stanna i sorgsen villrådighet. Hon kan inte låta bli att se hur lite den gemensamma kvinnorörelsen hittills givit den proletära kvinnan, hur maktlös den är när det gäller att förbättra arbets- och levnadsvillkoren för kvinnan i arbetarklassen. Dimgrå, ogenomskinlig måste mänsklighetens framtid te sig för de kvinnliga jämlikhets kämpar, som inte är förtrogna med den proletära världsåskådningen, de som inte när en livgivande tro på annalkandet av ett mer fullkomligt samhällsskick. Så ofullständig, partiell och kompromissartad kvinnans frigörelse måste förefalla dem, som ser hela dagens kapitalistiska värld som fullständig och oantastlig! En sådan modlöshet som måste gripa de mest tänkande och lyhörda förkämparna för kvinnosaken! Det är enbart arbetarklassen som inte kan tappa modet inför dagens fränstötande sociala förhållanden. Med jämna, hårda steg går den orubbligt mot sitt mål, inbegripande arbetarkvinnan. Djärvt går den proletära kvinnan det törnbeströdda arbetets väg. Den sårar hennes fötter, den pinar hennes kropp, den är full av farliga avgrunder och grymma rovdjur är nära.

Men endast genom att gå denna väg kan kvinnan nå det lockande målet som skymtar i fjärran - sin allsidiga frigörelse i en förnyad arbetsvärld. Under sin svåra marsch mot den ljusa framtiden lär sig den proletära kvinnan - denna nyss så förnedrade, rättslösa och misshandlade slavinna - att befria sig från alla slaviska dygder som häftat vid henne; Steg för steg blir hon en självständig arbetare, en oberoende personlighet, frihetsälskande. Det är hon, kämpande i proletariatets led, som erövrar rätten till arbete för kvinnan. Det är hon - "den lilla system", som ståndaktigt, envetet, röjer väg för framtidens fria, jämlika kvinna.

Vad skulle då arbetarkvinnan eftersträva med ett förbund med borgerliga feministerna? Och vem kommer egentligen att vinna på ett sådant förbund? Naturligtvis inte arbetarkvinnan: hennes räddning, hennes framtid ligger i hennes egna händer. När hon står på vakt för sina klassintressen utan att låta sig förledas av storslaget tal om gemenskapen i "hela kvinnovärlden", så får och kan inte arbetarkvinnan glömma, att medan de borgerliga kvinnornas mål är konsolidering av det egna välståndet inom ramarna för dagens antagonistiska samhälle, så är hennes mål ett annat: att i den gamla föråldrade världens ställe bygga upp ett nytt, ljus tempel av gemensamt arbete, kamratlig solidaritet och fröjdefull frihet....

Äktenskapet och familjeproblemet

Vi skall nu undersöka en annan sida av kvinnofrågan, nämligen frågan om familjen. Behöver man orda om vilken betydelse det har för en verklig frigörelse av kvinnorna, att denna vår tids sjuka och komplicerade fråga löses? Kvinnornas strävan efter jämlikhet är naturligtvis inte begränsad till kampen för politisk rösträtt, tillträde till doktorsexamen och andra vetenskapliga examina och lika lön för lika arbete. För att bli verkligt fri måste kvinnan också frigöra sig från de bojar som vår tids förlegade tvångsmässiga familjetyp tynger henne med. Att lösa familjefrågan är inte mindre viktigt för kvinnorna än att skaffa sig politisk jämställdhet och att konsolidera sin totala ekonomiska självständighet.

Den rådande typen av familjestruktur, som sanktioneras av sedvänja och lagstiftning, drabbar kvinnan inte bara som människa, utan också som hustru och mor. I de flesta kulturländer gör civilrätten kvinnan mer eller mindre beroende av mannen och tillerkänner mannen rätt inte bara att förfoga över hennes egendom, utan också att råda över henne moraliskt och fysiskt...

Och där det lagliga förslavandet av kvinnan inom familjen officiellt upphör, träder i stället den s. k. allmänna opinionen. Denna allmänna opinion skapas och upprätthålls av bourgeoisie i syfte att bevara "det heliga egendomsbegreppet". Man sanktionerar en hycklande "dubbelmoral". Det borgerliga samhället håller kvinnan i ett outhärdligt ekonomiskt skruvstäd i och med att hennes arbete betalas oerhört lågt. Det berövar henne den medborgerliga rätten att försvara sina egna kränkta intressen och erbjuder henne älskvärt endast ett alternativ: antingen äktenskapets livegenskap eller prostitutionens famntag, vilka föraktas och skenbart förföljs men i lönnedom uppmuntras och stöds. Behöver jag uppehålla mig vid de mörka sidorna av det moderna äktenskapliga livet - vid kvinnans lidanden, som hör tätt samman med vår tids familjestruktur? Om detta har det redan skrivits och sagts så mycket. Skönlitteraturen är fylld av dystra skildringar av våra trassliga familje- och äktenskapsförhållanden. Så många personliga tragedier denna jordmån drivit fram, så många förkrympta och snedvridna liv! Här gäller det nu bara att konstatera att den rådande familjestrukturen i högre eller lägre grad förtrycker kvinnor i alla klasser och befolkningsskikt. Vanor och traditioner drabbar den ogifta modern lika mycket, vilket befolkningsskikt hon än tillhör. Lagarna ställer henne under mannens förmyndarskap antingen hon är borgarkvinna, proletär eller bondkvinna. Har vi inte här till sist träffat på den punkt i kvinnofrågan där kvinnor ur alla klasser faktiskt kan räcka varandra handen och gemensamt ta upp kampen mot de villkor som förtrycker dem? Kanske den gemensamma olyckan och lidandet fyller ut klassantagonismens avgrund och skapar en gemensam strävan hos kvinnor ur olika läger? Kanske blir ett samarbete möjligt mellan borgerliga och proletära kvinnor på grundval av gemensamma önsningar och mål? De borgerliga feministerna kämpar ju också för en friare äktenskapstyp och för "rätten till moderskap". De ställer ju upp till försvar för alla förföljda prostituerade. Vi skall se hur rikhaltig den feministiska litteraturen är på förslag till nya former för äktenskaplig samlevnad och djärva framryckningar mot könens "moraliska jämställdhet"! Om nu de borgerliga kvinnorna när det gäller den ekonomiska frigörelsen bara hänger i svansen på de proletära kvinnornas mångmiljonarmé som röjer väg för "den nya kvinnan" - så kanske ändå det är just feministerna som går i spetsen för kampen i familjefrågan?

Här i Ryssland har kvinnorna i mellanbourgeoisien (denna armé av självförsörjande kvinnor som på 1860-talet helt plötsligt drevs ut på arbetsmarknaden) redan för länge sedan själva i praktiken löst många av äktenskapsfrågans komplikationer genom att djärvt förbigå det traditionella kyrkliga äktenskapet och ersätta den etablerade familjetypen med en lätt upplöslig förening, som bättre motsvarar behoven hos det rörliga intellektuella befolkningskiktet. Men att enskilda kvinnor kan finna en subjektiv lösning på detta problem förändrar inte saken och förbättrar inte den generellt mörka bilden av familjelivet. Om det är någonting som bryter ned den rådande familjetypen, så är det inte enskilda starka personligheters stora ansträngningar, utan de livlösa men ändå mäktiga produktivkrafterna som envetet steg för steg överför livets organisering på nya grunder....

Den heroiska kamp som förs av enskilda flickor i den borgerliga världen, som utmanar samhället för rätten att "våga älska" utan pekpinor och band - den bör tjäna som exempel för alla kvinnor som tyngs av familjens bojor - detta predikar de emanciperade feministerna, det är våra ledande jämlikhets-kämpars åsikt. Med andra ord: enligt feministernas uppfattning löser man äktenskapsfrågan oberoende av samhällsförhållandena och oberoende av någon förändring av samhällets ekonomiska struktur, helt enkelt med hjälp av enstaka individers heroiska ansträngningar. Bara kvinnan "vågar", så löser sig äktenskapsproblemet av sig självt.

Men mindre hjältemodiga kvinnor skakar misstroget på huvudet: "Det går nog bra för er romanhjältinnor, som en omtänksam författare har gett ett rundligt kapital, självuppoftande vänner och ett ovanligt sympatiskt sätt som gör att alla vill göra er tjänster - det går nog bra för er att utmana världen. Men hur går det för den som varken har kapital eller tillräcklig lön eller vänner eller ett vinnande sätt?" Och moderskapsproblemet tornar upp sig framför den frihetslängtande kvinnan. "Fri kärlek" - är den möjlig, kan den förverkligas, annat än i enskilda undantagsfall? Kan den förverkligas som normal utveckling under den rådande ekonomiska samhällsstrukturen - som allmänt erkänd och dominerande norm? Kan man bortse från det bestämmande momentet i vår nuvarande form av familj och äktenskap - den privata egendomen? Är det möjligt i en individualistisk värld att utan att skada kvinnans intressen avskaffa den lagliga formen för äktenskapsavtalet - den enda

garantin för att moderskapets hela ansvar inte skall tynga henne ensam? Skulle inte detsamma hända kvinnorna som en gång hände arbetarna: den besvärliga fackföreningsstadgan avskaffades men utan att herrarnas nya plikter fastställdes och därmed utlämnades arbetarna till kapital-ets okontrollerade makt, och den sympatiska parollen "avtalsfrihet för arbete och kapital" förvandlades till kapitalets redskap för att ostraffat exploatera arbetet. Om "den fria kärleken" genomförs konsekvent i det moderna klassamhället, blir det inte så då att den i stället för att befria kvinnan från hennes tidigare tunga familjeansvar, vältrar över ytterligare en börda på henne – det ensamma ansvaret för barnen?

Endast en rad genomgripande sociala reformer, som överför familjens förutvarande ansvar på samhället och staten, skulle skapa en grund, på vilken "den fria kärlekens" princip i någon mån skulle kunna förverkligas. Men kan man på allvar lita på att den moderna klasstaten, hur demokratiskt uppbyggd den än må vara, skulle åta sig alla de plikter gentemot mödrarna och - vad mera är - gentemot det uppväxande släktet, som nu fullgörs av den nutida individualistiska kärnfamiljen? Endast en genomgripande omvälvning av produktionsförhållandena skulle skapa de sociala förutsättningar, som är det enda som kan garantera kvinnan skydd från de negativa aspekterna av den tjänjbara parollen om "fri kärlek". Ser vi då kanske inte att sexualmoralisk tygellöshet och förvirring i dagens läge gärna döljer sig bakom den parollen? Se på alla dessa företagarherrar och industriadministratörer - är det inte "den fria kärleken" de utnyttjar, när de tvingar arbeterskor, kontorister och tjänsteflickor att ge efter för deras sexuella nycker under hot om avsked? Alla dessa "husbönder" som förleder sitt tjänstefolk, men driver ut havande kvinnor på gatan - följer de inte redan parollen om "fri kärlek"?

"Nej, det är inte en sådan frihet vi talar om!" invänder nu det fria äktenskapsanshängare. Tvärtom: "Vi kräver att en 'enda moral' skall upprättas som är lika bindande för män som för kvinnor. Vi opponerar oss mot den moderna sexuella lössläppheten. Vi förespråkar den renhet som bara finns i ett 'fritt' äktenskap, som grundar sig på 'verklig kärlek'." Men, kära vänner, tror ni inte att ert idealiska 'fria äktenskap' om det praktiseras i vårt nuvarande samhällsekonomiska system, kan leda till resultat som ligger ytterst nära en snedvriden uppfattning om sexuell frihet?

Principen om "kärlekens frihet" kan - om den inte skall innebära nya problem för kvinnan - endast förverkligas när de sista materiella bojor

undandröjs, som nu skapar hennes dubbla beroende - av kapitalet och av mannen. När kvinnan börjar delta i självständigt arbete och hennes ekonomiska oberoende stärks, uppstår en viss möjlighet till "fri kärlek", särskilt för högre avlönade intellektuella yrkeskvinnor. Men ännu kvarstår kvinnans beroende av kapitalet, och detta beroende växer i takt med att de proletära kvinnorna dras in bland de som säljer sin arbetskraft. Förmår parollen om "fri kärlek" förbättra de kvinnors sorgliga öde, som nätt och jämnt tjänar så mycket att de inte dör av svält? "Fri kärlek" - är det inte det som redan i hög grad praktiseras i arbetarklassen? Praktiseras den inte i så stor omfattning att bourgeoisien gång på gång höjt klagorop just därför och ropat om proletariatets "lössläpphet" och "sedeslöshet"! Och märk väl: när feministerna upphetsat talar om nya former av utomäktenskapligt samliv för den emanciperade borgarkvinnan, då kallar de detta äktenskap med ett vackert ord för "fri kärlek". Men när det gäller arbetarklassen, då stämplas den utomäktenskapliga förbindelsen med det föraktfulla öknamnet "promiskuitet". Det är verkligen karakteristiskt.

Men för den proletära kvinnan har samlevnaden under rådande förhållanden lika besvärliga följder, antingen den välsignats av kyrkan eller är fri. Det centrala problemet i familjen och äktenskapet ligger för hustrun, den proletära modern, inte i om de yttre formerna är kyrkliga eller borgerliga, utan i de omgivande sociala och ekonomiska förhållanden som bestämmer de besvärliga familjeplikterna för kvinnan i arbetarklassen. Naturligtvis har det också betydelse för henne, om mannen förfogar över hennes lön, om han enligt lagen har rätt att tvinga henne att leva med honom även om hon själv inte vill det, om han med våld kan ta ifrån henne barnen osv. Men det är inte civillagens paragrafer som bestämmer kvinnans reella ställning i familjen. Det är inte de som löser det komplicerade familjeproblemet. Antingen äktenskapet konstitueras av en notarie, välsignats av kyrkan eller ingåtts genom fritt avtal, skulle äktenskapsfrågan mista sin udd för de flesta kvinnor, om bara samhället övertog alla banala hushållsbekymmer som nu är oundvikliga i skötseln av de utspridda småhushållen. Om samhället övertog omvårdnaden av det uppväxande släktet, skulle det kunna skydda moderskapet och låta barnet behålla modern hos sig, åtminstone under livets första månader.

Feministerna kämpar mot symbolen - äktenskapsavtalet som kyrkan legaliserar och välsignar. Den proletära kvinnan strider mot orsakerna

som skapat den moderna formen av familj och äktenskap. Och när hon arbetar för att förändra dessa förhållanden på ett genomgripande sätt, vet hon att hon därmed också arbetar för en förändring av förhållandet mellan könen. Här ligger den grundläggande skillnaden mellan den borgerliga respektive proletära inställningen till det komplicerade familjeplanet. Feminister och samhällsreformatorer ur bourgeoisie läger, som naivt tror att det är möjligt att skapa nya former för familj och äktenskap på den dystra grundvalen av det moderna klassamhället, söker kvalfullt efter dessa nya former. Om nu verkligheten själv ännu inte skapat dem, betyder det att man till varje pris måste uppfinna dem. Det måste ju finnas en fullkomlig form av sexuellt förhållande som kan lösa det svåra familjeplanet även i det nuvarande systemet. Och det borgerliga samhällets ideologer – publicister, skönlitterära författare, progressiva kvinnor och emancipationskämpar – lägger, den ena efter den andra, fram sin "familjelösning", sin nya "äktenskapsmodell."

Så utopiska de låter, alla dessa äktenskapsparoller! Sådana bleka provisorier de är mot den mörka bakgrunden av vårt moderna familjesystem! "Fritt äktenskap", "fri kärlek"! För att dessa paroller skall kunna genomföras i verkligheten, behöver man framför allt företa en genomgripande reform av alla sociala relationer mellan människor. Ännu mer skulle det behövas att de sexualmoraliska normerna och med dem människlighetens hela mentalitet genomgick en djup, grundlig utveckling. Är egentligen den moderna människans psyke lämpat att omfatta tesen om "fri kärlek"? Se på svartsjukan som gnager på även de bästa mänskliga själar? Och den djupt inrotade äganderättskänslan inte bara till den andres kropp, utan också till dennes själ? Och oförmågan till verklig respekt inför den andres individualitet? Vanan att underordna sig den älskade, eller att underordna den älskade sig själv? Och den bittra och desperata känslan av övergivenhet, av bottenlös ensamhet, ifall den älskade slutar älska och går sin väg? Var skall en ensam människa, som är individualist ända till roten av sin själ, finna tröst? Kollektivet, med dess glädjeämnen, bedrävelser och strävanden – är det bästa stället för individen att få utlopp för sin själsliga och intellektuella energi. Men är den moderna människan lämpad att uppgå i ett kollektiv, så att hon känner hur det omskapar henne och hon själv omskapar det? Är kollektivlivet verkligen förmöget, för närvarande, att ersätta alla individens triviala personliga glädjeämnen? Utan det "unika", "den ende"

tvillingsjäl är t.o.m. en socialist, en kollektivist, helt ensam i den nuvarande antagonistiska världen; bara i arbetarklassen skymtar vi bleka glimtar av framtiden, av mer helgjutna och till sin anda mer sociala relationer mellan människorna.

Familjeplanet är lika komplicerat, förvirrat och mångfacetterat som livet självt, och det står inte i vårt systems makt att lösa det.

Men det finns ännu flera äktenskapsmodeller. Äktenskapet, säger en del progressiva kvinnor och sociala tänkare, det är bara ett medel att reproducera avkomma. Äktenskapet i sig har inget särskilt värde för kvinnan. Moderskapet - det är dess mening, det är dess heliga syfte och uppgift. På grund av sådana inspirerade förkämpar för moderskapet som Ruth Bray och Ellen Key, har moderskapet - det borgerliga ideal som i kvinnan ser inte främst en människa utan en hona - fått en särskild nimbus av progressivitet. Den utländska litteraturen stämde in med entusiasm i denna paroll, som ställts upp av "progressiva" kvinnor. Och t.o.m. här i Ryssland har frågan om moderskapet tagits upp av dagspressen, under en tid som föregår den politiska stormen[1905], när en rad sociala värden håller på att omprövas. Parollen "rätt till moderskap" kunde inte låta bli att väcka livligt gensvar i vida kretsar av den kvinnliga befolkningen. Och fastän alla förslag som kom från feministernas håll hade felet att vara utopiskt naiva, var problemet i sig alltför viktigt, alltför angeläget, för att det inte skulle gripa och uppröra kvinnorna.

"Rätt till moderskap" tillhör den sortens frågor som upprör och oroar inte bara en del kvinnor i borgarklassen, utan i än högre grad de proletära kvinnorna. Rätten att bli mor - det är gyllene ord som går rakt in i sinnet, som får varje kvinnas hjärta att börja slå. Rätten att nära "sitt" barn vid sitt bröst, rätten att följa de första glimtarna av dess vaknande medvetande, rätten att skydda dess lilla kropp och späda själ från törnen vid livets första steg och från onödigt lidande - ja, vilken kvinna och mor skulle inte skriva under på dessa krav?

Det kunde förefalla som om vi åter hade stött på en punkt, som kvinnor ur olika samhällsskikt kunde enas om. Det kunde förefalla som om vi till sist hade funnit en bro som förenar kvinnorna i de två fiendliga lägren. Vi skall se efter närmare vad de progressiva borgerliga kvinnorna menar med "rätten till moderskapet". Då kommer vi att få klart för oss om arbetarklassens kvinnor kan instämma med den uppfattning och lös-

ning av moderskapsproblemet, som de borgerliga jämlikhetskämparna lägger fram.

Moderskapet har i sina förtjusta apologeters ögon nästan heliga egenskaper. I sin strävan att krossa den falska fördom som brännmärker en kvinna efter en naturlig handling - ett barns födelse - ifall denna handling inte varit välsignad av lagen, går moderskapets förkämpar till överdrift åt andra hållet och anser att moderskapet är syftet med kvinnans liv....

Ellen Keys entusiasm inför moderskapets plikter och familjeprincipen får henne att uttala sin övertygelse att den slutna kärnfamiljen kommer att existera även i ett samhälle som omvandlats enligt socialistiska principer. Det enda resultatet av en sådan omvälvning skulle bli att alla bitankar på praktisk och materiell vinning skulle falla bort och äktenskapet skulle bestå i ömsesidig böjelse utan ceremonier och formaliteter och i att kärlek och äktenskap skulle förvandlas till synonyma begrepp. Den slutna kärnfamiljen är ett alster av det moderna individualistiska samhället med dess skoningslösa kamp för tillvaron och med själarnas förvirring och ensamhet - den är ett verk av det motbjudande kapitalistiska systemet. Och denna kärnfamilj vill Key lämna i arv - helt intakt - till det socialistiska samhället. Men kommer det där att bli moraliskt och socialt nödvändigt att ha sådana släktskapsband, som i vår tids isolering ofta är det enda försvaret i livet, den enda tillflykten i stunder av svår motgång? Den frågan ger Key inte något svar på. Hon är minsann alldeles för förtjust i "idealfamiljen" - denna medelklassens egoistiska kärna, som betraktas med sådan förhoppning och sådan vördnad av den borgerliga samhällsstrukturens anhängare.

Men det är inte bara några förvirrade, om än begåvade, huvuden, såsom Ellen Key, som trasslar in sig i de sociala motsättningarna, när de försöker lösa familjeproblemet. Det verkar inte finnas någon fråga om sociala relationer mellan människor, som framkallar så stor oenighet t.o.m. bland socialisterna själva, som just frågan om äktenskapet och familjen. Om vi försökte genomföra en enkät, skulle resultaten antagligen bli ytterst intressanta. Håller familjen på att falla sönder, eller finns det orsak att anta att den nuvarande förvirringen bara är en tillfällig kris som familjen genomgår? Skall den nuvarande familjetyper bevaras i ett framtida samhälle eller kommer den att visa sig vara oåterkalleligen begravd under spillrorna av det kapitalistiska systemet? Det är frågor som man kan få vitt skilda svar på....

I och med överföringen av den uppfostrande funktionen från familjen till samhället kommer den nuvarande slutna kärnfamiljens sista fäste att försvinna. Den gamla borgerliga familjen kommer att upplösas allt snabbare och genom dimmorna avtecknar sig allt tydligare de bleka silhuetterna av framtidens äktenskap. Hurdana är då dessa oklara silhuetter som beslöjas av vår egen tids inflytande?

Måste vi upprepa att ett fritt förbund av fria individer kommer att avlösa äktenskapets nuvarande tvångsform? Den fria kärlekens ideal som det ter sig för den utsvultna fantasin hos de kvinnor som kämpar för sin frigörelse, motsvarar helt säkert den norm för förhållandet mellan könen, som ett kollektivistiskt samhälle ställer upp. Sociala skeenden är så komplicerade, deras inverkan är så olikartad att det inte nu finns någon möjlighet att klart föreställa sig vilken form framtidens äktenskap kommer att få vid en genomgripande omvälvning av hela systemet. Men den utveckling av förhållandet mellan könen som långsamt pågår, vittnar tydligt om att det ceremoniella äktenskapet och den tvångsmässiga slutna familjen är dömda att försvinna.

Kampen för politiska rättigheter

Men, svarar feministerna, låt vara att vår argumentation för kvinnornas politiska rättigheter förefaller er felaktig - minskar det då själva kravets betydelse - politisk jämlikhet för kvinnorna - ett krav som är lika angeläget för både feministerna och för arbetarklassens företrädare? Kan inte kvinnorna ur de båda samhällsskikten för sin gemensamma politiska strävans skull överbrygga den klyfta av klassantagonism som skiljer dem åt? Kan de inte gemensamt ta upp kampen mot de fientliga krafter som omger dem? Om nu oenigheten mellan de borgerliga och de proletära kvinnorna är oundviklig i andra frågor, så finns det dock enligt feministerna inga som helst åsiktsskillnader på denna punkt mellan kvinnor i olika samhällsklasser.

Feministerna återkommer till den frågan med bitterhet och förvirring och noterar den genomtänkta partisolidariteten i arbetarkvinnornas beslutsamma vägran att förena sina krafter med feministernas för att vinna politiska rättigheter åt kvinnorna. Hur är det egentligen? Har kvinnorna fullständigt identiska intressen, eller är det likadant i detta avseende som i alla andra, att klassantagonismen hindrar kvinnorna från att gå samman i en oupplöslig armé utan hänsyn till klassgränserna? När

vi besvarat denna fråga, kan vi skissera de proletära kvinnornas fortsatta taktik när det gäller att skaffa politiska rättigheter även åt kvinnorna.

När feministerna förklarar att de är positiva till sociala reformer och t.o.m. till socialismen – i en oerhört avlägsen framtid förstås – är det ändå inte deras avsikt att kämpa i arbetarklassens led för förverkligandet av detta mål. Med naiv uppriktighet är de bästa bland dem övertygade om att när de kämpat sig fram till deputerade-stolarna, då skall de kunna läka de sår i samhället som de nuvarande makthavarna männen i sin karakteristiska egoism inte bara accepterar utan också tillåter breda ut sig. Men hur välvilligt stämde vissa feministgrupper än är gentemot proletariatet, så överger de förskrämt slagfältet varje gång som de ställs direkt inför frågan om klasskampen, eftersom de inte vill beblanda sig med proletärererna som är dem så främmande, och de skyndar att ta sin tillflykt till den kära gamla liberalismen som de begriper sig på.

Nej, hur mycket de borgerliga feministerna än anstränger sig för att dölja sina verkliga politiska mål, hur mycket de än söker övertyga sina små systrar att deras deltagande i det politiska livet kommer att innebära enorma fördelar även för arbetarklassens kvinnor, så sätter den borgerliga klassmentaliteten som genomsyrar hela den feministiska rörelsen, sin prägel även på ett sådant som kunde förefalla vara allmänkvinnliga krav, som jämlikhet mellan könen när det gäller politiska rättigheter. De skilda uppfattningarna om målet och de skilda sätten att använda de politiska rättigheterna skapar en oöverstiglig klyfta mellan de borgerliga och de proletära kvinnorna. Detta motsägs inte alls av det faktum att de närmaste uppgifterna för både borgerliga och proletära kvinnor i viss mån sammanfaller och att kvinnor ur alla klasser när de vunnit politisk makt kommer att kasta sig över en genomgång av civilrätten, som missgynnar kvinnan mer eller mindre i alla länder, och att de genom lagstiftning kommer att försöka skapa bättre arbetsförhållanden för kvinnorna, gå till storms mot de reglementen som legaliserar prostitutionen osv. Men denna överensstämmelse i de omedelbara uppgifterna är av rent formell natur. Klassintresset bestämmer dessa två gruppers det skarpt motsatta attityd till dessa reformer....

Vad feministerna än säger är klassinstinkten alltid starkare än de välvilliga försöken utanför klasspolitikens område. Så länge rättslösheten jämställer feministerna med "de små systrarna" kan de borgerliga kvinnorna förespråka de allmängiltiga kvinnointressena helhjärtat. Men när

gränsen dras upp - när den borgerliga kvinnan fått tillträde till politiken och lämnat sin "lilla syster" lika rättslös som förut, övergår hon från att tidigare ha hävdat de "allmänna kvinnorrättigheterna" till att ursinnigt hävda sina klassprivilegier. Varje gång feministerna börjar förklara för arbeterskorna hur nödvändigt det är med gemensam kamp för att förverkliga någon "allmänkvinnlig" princip, blir därför arbetarklassens kvinnor helt naturligt misstroga

Karl Marx

Fragment om kolonialism, ursprunglig ackumulation och den nationella frågan

Brev från Marx till S. Meyer och A. Vogt 9 april 1870 (Utdrag)

... I övermorgon (den 11 april) skall jag skicka Er allt jag har av handlingar rörande Internationalen. (I dag är det för sent att posta dem.) Jag skickar också litet mer material om kongressen i Basel.

Bland det material Ni får skickat till Er kommer Ni också att finna några av Generalrådets resolutioner av den 30 november angående den irländska amnestin (Ni känner redan till dessa av mig författade aktstycken). Sändningen innehåller också en irländsk pamflett om de fångna medlemmarna av Fenian-rörelsen.

Min avsikt var att komplettera detta med några resolutioner om nödvändigheten av att den nuvarande unionen (med andra ord: förslavandet av Irland) omvandlas till en på frihet och jämställdhet baserad federation med Storbritannien. Det faktum att jag inte haft möjlighet att närvara vid Generalrådets sammanträden har gjort att framställandet av dessa allmänna resolutioner tillsvidare måst uppskjutas. Ingen av Rådets övriga medlemmar har den kunskap om de irländska frågorna eller det anseende bland de engelska medlemmarna som krävs av den som skulle kunna ersätta mig här.

Jag har dock inte låtit tiden gå tillspillo utan vill nu be Er med särskild uppmärksamhet ta del av följande:

Efter att i många års tid ha studerat det irländska problemet har jag kommit till den slutsatsen att det avgörande slaget mot de engelska härskande klasserna (en politisk handling som kommer att få en oerhörd

betydelse för arbetarrörelsen i alla världens länder) inte kan utdelas på engelsk mark utan måste riktas mot dessa klassers ställning på Irland.

Den 1 januari 1870 utsände Generalrådet ett hemligt, av mig författat cirkulärbrev, skrivet på franska (för en önskvärd återverkan i England är detta språk lämpligare än det tyska). Skrivelsen behandlade sambandet mellan de irländska nationalisternas kamp och arbetarklassens frigörelse och hade därför en del att säga om vilken attityd Internationalen bör inta i Irlands-frågan.

Här kan jag endast i korthet redogöra för de viktigaste punkterna.

Irland fungerar som en högborg för den engelska jordägararistokratin. Exploaterandet av Irland är inte bara en av de viktigaste källorna till denna aristokratis materiella välstånd. Det utgör också den starkaste grundpelaren för dess moraliska maktställning - genom att bekräfta Englands herravälde över Irland. Därför tjänar Irland som ett av de främsta medlen för den engelska aristokratins sätt att hävda sin maktställning även i hemlandet England.

Om man i morgon kallade hem den engelska polisen och militären från Irland, skulle bondbefolkningen där omedelbart göra uppror. Störtas den engelska aristokratin från sin maktställning på Irland, följer som en oundviklig konsekvens att den också mister sitt herravälde över det engelska folket, och detta skulle i England skapa ett lämpligt utgångsläge för en arbetarrevolution. Att besegra den engelska jordägararistokratin är på Irland ett oändligt mycket lättare företag än i England, eftersom den sociala frågan bland irländarna hittills endast kommit till uttryck i landfrågan, som för den irländska folkmajoriteten är av så utomordentligt stor vikt - den gäller liv och död - samtidigt som den på ett oupplösligt sätt hänger samman med den nationella frågan - alldeles bortsett från att irländarna dessutom har ett mer eldfångt och revolutionärt lynne än engelsmännen.

Vad den engelska bourgeoisie anbelangar, har den först och främst samma intresse som aristokratin av att Irland förvandlas till ett enda stort betesområde, från vilket den engelska marknaden kan erhålla kött och ull till lägsta tänkbara priser. På samma sätt sammanfaller de båda gruppernas intressen när det gäller att genom vräkning och framtvingad emigration hålla den irländska befolkningen nere i ett så lågt antal att engelskt kapital (arrendekapital) kan fungera där ”mot erforderlig säkerhet”. Man ser lika gärna bondbefolkningen bortsopad från Irland som

från de engelska och de skotska jordbruksområdena. Man får inte heller glömma bort de jättesummor som årligen skickas från Irland till i London bosatta storgodsägare.

Men den engelska bourgeoisie har även andra - och vida viktigare, intressen av att Irlands ekonomi bevaras i sitt nuvarande skick.

På grund av sina hela tiden tilltagande koncentrationssträvanden inom jordbruket måste Irland regelbundet skicka sitt överskott av arbetskraft till den engelska marknaden, och därigenom kan lönerna hållas nere, samtidigt som den engelska arbetarklassen demoraliseras och tvingas att ytterligare sänka sina materiella anspråk.

Och viktigast av allt: varje handels- och industriort i England har nu en arbetarklass som uppdelats i två mot varandra fientliga läger: engelska proletärer och irländska proletärer. De flesta av de engelska arbetarna hatar sina irländska konkurrenter, som sänker levnadsstandarden för alla landets arbetare. De känner sig som medlemmar av den härskande nationen, och i sin attityd mot irländarna förvandlar de sig därigenom till eftersägande hejdukar åt aristokraterna och kapitalisterna, som sålunda stärker sin makt över hela arbetarklassen. Mot den irländske arbetaren mobiliseras religiösa, sociala och nationella fördomar. Attityden påminner rätt mycket om den vita underklassens hållning gentemot "niggrerna" i USA:s sydstater. Irländarna ger igen med samma mynt. De ser i sina engelska kamrater de engelska förtryckarnas medbrottslingar och enfaldiga redskap.

Pressen, kyrkan, skämttidningarna, kort sagt alla de medel de härskande klasserna har till sitt förfogande, gör vad de kan för att hålla denna antagonism vid liv och se till att den ytterligare intensifieras. Den utgör helt enkelt förklaringen till att den engelska arbetarklassen - trots sin rätt långt hunna organisation - alltjämt står så maktlös. Här ligger hemligheten bakom kapitalisternas förmåga att bevara och stärka sin makt, och det är man inom kapitalistklassen mycket väl medveten om.

Det är emellertid inte nog med det. Detta elände sträcker sig också tvärs över världshavet. Antagonismen mellan irländare och engelsmän är den dolda bakgrunden till konflikten mellan Amerika och England. Den gör att de båda ländernas arbetarorganisationer aldrig på allvar kan samarbeta med varann - och att deras regeringar, närhelst de så finner lämpligt, kan neutralisera inre konflikter genom att underblåsa denna nationella aggression, som i nödfall även kan förvandlas till ett öppet krig.

England, kapitalismens centralmakt, som hittills behärskat världsmarknaden, är i dagens läge det mest intressanta landet för de grupper som förbereder den proletära revolutionen; dessutom är det hittills det enda landet där de materiella förutsättningarna för en sådan revolution nått en tillräcklig mognadsgrad. Det Internationella Arbetarförbundets viktigaste uppgift är därför att påskynda en samhällsomvälvning i detta land, och det kan endast ske genom att man gör Irland självständigt.

Sålunda är det Internationals plikt att i alla sammanhang ställa konflikten mellan England och Irland i förgrunden - och samtidigt öppet ta ställning för Irland. Och Centralrådet i London måste se som sin speciella uppgift att få de engelska arbetarna att inse att Irlands nationella frigörelse är den viktigaste förutsättningen för att de själva skall kunna uppnå en social frigörelse - att sluta upp på irländarnas sida blir således ingalunda någon sentimental hjälpaktion; det ligger lika mycket i engelsmännens eget intresse.

Detta är i korthet vad som framhölls i cirkulärbrevet, där jag samtidigt redogjorde för motiven bakom Centralrådets resolutioner apropå den irländska amnestin. Strax därefter sände jag "Internationale" (organ för vår belgiska centralkommitté i Bryssel) en anonym artikel, där jag smädade Gladstone och i pepprade ordalag tog upp engelsmännens sätt att behandla fenianerna. I denna artikel klagade jag också över att de franska republikanerna (i "Marseillaise" hade den bedrövliga olyckan Talandier skrivit en stollig uppsats om Irland) i sin nationella egoism sparade all sin vrede för inrikes bruk.

Det tog skruv. Min dotter Jenny skrev en artikelserie för den nämnda tidningen; artiklarna var signerade J. Williams (i sitt privata brev till redaktionen hade hon kallat sig Jenny Williams) och innehöll, bland mycket annat, ett återgivande av O'Donovan Rossas brev. Resultatet blev ett fruktansvärt rabalder.

Gladstone blev nu också tvungen att gå med på en parlamentarisk undersökning rörande behandlingen av de irländska fångarna - efter att i årtal cyniskt ha avvisat alla sådana förslag. Jenny återkommer nu regelbundet som den franska tidningens korrespondent i irländska frågor. (Detta bör självfallet förbli en hemlighet oss emellan.) Både regeringen och pressen här är ursinniga över att Irlands-problemet nu tagits upp på allvar även i Frankrike, så att skurkstrecken mot Irland via Paris blir bevakade och uppenbarade för hela kontinenten.

Till råga på allt slog vi här två flugor i en smäll: vi har nämligen fått de irländska ledarna, journalisterna etc. i Dublin att ta kontakt med oss - någonting som inte ens Generalrådet lyckats uppnå tidigare!

I Amerika har Ni nu ett jättelikt arbetsfält att bearbeta enligt samma riktlinjer. Skapandet av en koalition mellan de tyska och de irländska arbetarna (där självfallet även de engelska och amerikanska arbetare som så önskade skulle få vara med) är i dagens läge något av det allra bästa Ni kunde försöka Er på. En sådan sak måste i så fall genomföras i Internationalens namn. Man måste klarlägga den irländska frågans sociala aspekter.

Nästa gång kan vi gå närmare in på de engelska arbetarnas ställning.

Med broderliga hälsningar

Karl Marx

Industrikapitalistens uppkomst (utdrag ur Kapitalets första band)

Industrikapitalisterna[1010*] uppstod inte på samma gradvisa sätt som arrendatorerna. Många små skråmästare, ännu flera självständiga hantverksmästare och t.o.m. lönarbetare arbetade utan tvivel upp sig till småkapitalister för att så småningom utvecklas till egentliga kapitalister genom exploatering av ett successivt ökande antal lönarbetare och en motsvarande ackumulation av kapital. I den kapitalistiska produktionens begynnelsekedje gick det ofta till på samma sätt, som då de medeltida städerna först uppstod. Den gången avgjordes frågan om vilken av de förrymda livegna som skulle bli mästare och vem som skulle bli tjänare, väsentligen av vilken av dem som hade rymt först. Men denna methodsnigelgång motsvarade inte alls de krav, som ställdes på omsättningen på den nya världsmarknad, som de stora geografiska upptäckterna i slutet av 1400-talet skapade. Men medeltiden hade lämnat efter sig två olika former av kapital, som mognar under de mest olikartade ekonomiska samhällsförhållanden, och som före den kapitalistiska tidsåldern gällde som de enda kapitalformerna: ockerkapitalet och köpmanskapitalet.

”Nu för tiden”, säger en engelsk skriftställare, ”går all rikedom i samhället först till kapitalisten ... han betalar godsägaren jordränta, arbetaren hans lön, erlägger skatter och utlagor, men han behåller största delen och i verkligheten en ständigt växande del av arbetets årliga produkt för egen del. Kapitalisten kan nu i första hand betraktas som ägare av hela den

samhälleliga rikedomerna, trots att ingen lag har gett honom äganderätt till den ... Denna förändring har han genomfört genom att ta ränta på kapitalet ... och det verkar ganska egendomligt, att alla lagstiftare i Europa har sökt förhindra detta genom lagstiftning mot ocker ... Kapitalistens makt över alla rikedomar i landet medför en fullständig förändring av äganderättsförhållandena, men genom vilken lag eller lagstiftning genomfördes denna förändring?”[1011*]

Författaren borde ha kunnat säga sig själv, att man inte gör revolutioner med hjälp av lagar.

Det penningkapital, som bildats genom ocker och handel, hindrades genom feodalbestämmelserna på landsbygden och skråväsendet i städerna att förvandlas till industrikapital.[1012*] Dessa skrankor ramlade, när de feodala fölgena upplöstes och lantbefolkningen exproprierades och delvis bortjagades. Den nya manufakturen upprättades i exporthamnarna eller ute på landsbygden, utanför de gamla stadslagarnas och skråväsendets kontroll. I England uppstod därför en förbittrad kamp mellan corporate towns[CCXVII*] och dessa nya industriella anläggningar.

Upptäckten av guld- och silverfyndigheter i Amerika, utrotningen och förslavandet av den infödda befolkningen, som levande begravningsgruvorna, den begynnande erövringen och utplundringen av Ostindien, Afrikas förvandling till en jaktmark för handel med neger-slavar - allt detta kan betecknas som den kapitalistiska produktionsperiodens morgonrodnad. Dessa idylliska tilldragelser utgör en väsentlig del av den ursprungliga ackumulationen. De europeiska nationernas handelskrig med hela världen som slagfält följer omedelbart efter. Det börjar med Nederländernas lösgörande från Spanien, antar jättedimensioner i Englands antirevolutionskrig och pågår ännu i rövartåg, sådana som opiumkriget mot Kina o.s.v.

Den ursprungliga ackumulationens olika element fördelas nu, mer eller mindre i kronologisk ordning, på speciellt Spanien, Portugal, Holland, Frankrike och England. Mot slutet av 1600-talet sammanfattas alla dessa element för Englands vidkommande i kolonialsystem, statsskuldssystem, modernt skattesystem och protektionssystem. Dessa metoder stöder sig delvis på det brutalaste våld, så t.ex. kolonialsystemet. Men alla använder statsmakten, samhällets organiserade och koncentrerade makt, för att på konstlad väg befördra övergången från feodalt till kapitalistiskt produktionsätt och för att förkorta övergångstiden. Våldet är födslohjälpen åt

varje gammalt samhälle, som går havande med ett nytt. Våldet är självt en ekonomisk potens. Om det kristliga kolonialsystemet säger W. Howitt, som specialiserat sig på kristendomen:

”De s.k. kristna rasernas barbari och skamlösa grymheter i alla världsdelar och mot varje folk, som de har kunnat undertrycka, har ingen motsvarighet i någon tidsålder av världshistorien, hos någon ras, hur vild, ociviliserad och utan medkänsla och skam den än må vara.”[1013*]

Den holländska kolonialpolitikens historia - och Holland var 1600-talets kapitalistiska mönsternation - ”uppvisar en obeskrivlig bild av förräderi, mutor, lönnmord och nedrighet.”[1014*] Ingenting kan bättre karakterisera detta system än människojakten på Celebes för att skaffa slavar till Java. Man hade en personal, som fått speciell utbildning för denna hantering. Rövaren, tolken och försäljaren var huvudfigurerna i denna handel, och infödda furstar var huvudförsäljarna. Den bortrövade ungdomen förvarades i Celebes’ hemliga fångelser, tills de unga var mogna att sändas med slavskeppen. En officiell rapport säger:

”Staden Makassar t.ex. är full av hemliga fångelser, det ena ruskigare än det andra, fullproppade med eländiga offer för girighet och tyranni, fängslade i kedjor, med våld bortrövade från sina familjer.”

Holländarna mutade den portugisiska guvernören för att komma i besittning av staden Malacka. Han öppnade staden för dem 1641. De skyndade genast till hans bostad och lönnmördade honom för att slippa betala ut mutbeloppet, 21.875 p.st. Ödeläggelse och avfolkning följde överallt i deras fotspår. Banjoewangi, en provins på Java, hade år 1750 över 80.000 invånare, 1811 endast 8.000. Det är detta, som kallas le doux commerce![CCXVIII*] Det engelska ostindiska kompaniet [47] fick som bekant inte bara det politiska herraväldet i Ostindien utan också uteslutande monopol på handeln med te, liksom på handeln med Kina överhuvud, och på fraktfarten från och till Europa. Men kompaniets högre tjänstemän lade sig till med monopoliet på kustfarten i Indien och mellan öarna, liksom också handeln i det inre av Indien. Monopol på salt, opium, betel och andra varor var outtömliga källor till rikedom. Tjänstemännen fastställde själva priserna på varorna och behandlade de olyckliga hinduerna helt godtyckligt. Generalguvernören deltog i denna privathandel. Hans gunstlingar fick kontrakt på sådana villkor, att de lyckades klara vad alkemisterna hade misslyckats med: att göra guld av ingenting. Stora förmögenheter växte upp som svampar ur jorden, och

den ursprungliga ackumulationen ägde rum, utan att en enda shilling satsades. Åtalet mot Warren Hastings vimlar av sådana exempel. Här ett fall. Ett opiumkontrakt tilldelas en viss Sullivan, just då han står i begrepp att å tjänstens vägnar resa till en trakt i Indien, långt från opiumdistrikten. Sullivan säljer sitt kontrakt till en viss Binn för 40.000 p.st., och denne säljer det samma dag för 60.000 p.st. Den slutliga köparen, som utnyttjar kontraktet, förklarar att han ändå tog ut en oerhörd vinst på affären. Enligt en lista som förelades parlamentet tog kompaniet och dess tjänstemän under åren 1757-1766 emot 6 milj. p.st. som ”gåvor” av indierna! Mellan 1769 och 1770 arrangerade engelsmännen en hungersnöd genom att köpa upp allt ris och vägra att sälja det utom till fabelaktiga priser.[1015*]

Behandlingen av de infödda var naturligtvis allra värst i de plantageområden, som endast arbetade för export, såsom Västindien, och i de rika och tätbefolkade länderna, såsom Mexico och Ostindien, som var helt prisgivna åt plundring. Men inte heller i de egentliga kolonierna förnekade sig den ursprungliga ackumulationens kristliga karaktär. Nya Englands puritaner, dessa fanatiska renlevnadsprotestanter, utfäste år 1703 genom beslut i sin assembly[CCXIX*] en belöning på 40 p.st. för varje indianskalp och varje infångat rödskinn. År 1720 höjdes belöningen till 100 p.st. pr skalp. År 1744, sedan staten Massachusetts hade förklarat en indianstam vara rebellisk, fastställdes följande taxor: Manliga skalper över 12 år 100 p.st., manliga fångar 105 p.st., fångna kvinnor och barn 55 p.st., skalper av kvinnor och barn 50 p.st.! Några årtionden senare tog kolonialsystemet hämnd på avkomman av de fromma pilgrimsfärderna, som under tiden hade blivit upproriska. De blev själva skalperade på engelsk anstiftan och mot engelsk betalning. Det brittiska parlamentet proklamerade, att blodhundar och indiantomahawker var ”medel, som Gud och naturen hade givit engelsmännen i handen” för att kväsa upproriska kolonister.

Kolonialsystemet stimulerade en drivhusmässig utveckling av handel och sjöfart. Monopolsällskapen (”die Gesellschaften Monopolia”, Luthers term) befremjade kapitalkoncentration i väldig skala. Kolonierna skaffade de uppblomstrande manufakturerna avsättningsmarknader, medan deras monopolställning bidrog till att öka ackumulationen. De skatter, som samlades utanför Europa genom direkt utplundring, slaveri och rånmord, flöt tillbaka till moderlandet och förvandlades där till

kapital. Holland, som först gav kolonialsystemet dess fulla utveckling, hade redan 1648 nått höjdpunkten på sitt handelsvälde. Det ”behärskade nästan fullständigt den ostindiska handeln och samfärdseln mellan sydvästra och nordöstra Europa. Dess fiske, sjöfart och manufakturer överträffade alla andra länders, och republikens kapital var kanske större än hela det övriga Europas sammanlagt”. [173] Gülich, som skrivit detta, glömmer att tillägga: Hollands befolkning var redan 1648 mera exploaterad, mera utarmad och mera brutalt undertryckt än hela det övriga Europas sammanlagt.

I våra dagar för industriellt herravälde med sig handelsherravälde. Under den egentliga manufakturperioden var det däremot handelsherraväldet, som gav det industriella försprånget. Det var därför, som kolonialsystemet då spelade en så framträdande roll. Det var ”den främmande guden”, som satte sig på altaret bredvid Europas gamla gudar och en vacker dag vräkte undan alla de andra med buller och brak. Kolonialsystemet proklamerade profitjakten som mänsklighetens sista och enda väsentliga mål.

Det offentliga kreditsystemet, d.v.s. statsskulden, som först uppstod i Genua och Venedig redan under medeltiden, tog hela Europa i besittning under manufakturperioden. Kolonialsystemet med sin transoceana handel och sina handelskrig stimulerade i hög grad kreditsystemet. Det offentliga kreditväsendet fick sina första rötter i Holland. Statsskulden, d.v.s. försäljningen av staten, sätter sin särprägel på den kapitalistiska tidsåldern, oavsett om statsformen är despotisk, konstitutionell eller republikansk. Den enda del av den s.k. nationalförmögenheten, som de moderna folken verkligen har någon andel i, är - statsskulden.[1015a*] Konsekvensen därav måste bli den åsikten, att ett folk blir rikare, ju mera det sätter sig i skuld. Den offentliga krediten blir en kapitalets lärosats. Och i stället för synden mot den helige ande blir löftesbrott, när det gäller betalning av statsskulden, den synd som det inte finns någon förlåtelse för.

Den offentliga skulden blir en av de mäktigaste faktorerna i den ursprungliga ackumulationen. Om man svänger slagrutan över de improduktiva pengarna, får de trollkraft, de förvandlas till kapital, utan att kapitalisten behöver utsätta sig för den möda och den risk, som är oskiljaktigt förbunden med industriella företag och t.o.m. med ockrarverksamhet. Statskreditorerna ger i verkligheten ingenting. De pengar de lå-

nar ut till staten, förvandlas till statsobligationer, som lätt kan överföras till andra, och som gör alldeles samma tjänst som pengar. Statsskulden skapar en ny klass av sysslolösa räntetagare, den improviserar rikedom till fördel för de finansiärer, som driver sitt spel mellan regeringen och nationen, liksom också en god del av varje statslån tjänstgör som ett kapital, nedfallet från himmelen, för skattearrendatorer, köpmän och fabrikanter. Men alldeles bortsett från allt detta har statsskulden utvecklat aktiebolagen, handeln med säljbara papper av alla slag, spekulationsväsendet, börsjobberiet - kort sagt: det moderna finansspelet och bankaristokratin.

Till en början var nationalbankerna endast stora privatbanker, uppfiffade med nationella namn, som ställde sig i regeringarnas tjänst och var i stånd att låna staten pengar på grund av de offentliga privilegier, som beviljades dem. Därför finns ingen mera tillförlitlig måttstock på statsskuldens ökning än den successiva kursstegringen på aktierna i dessa banker, vilkas moderna utveckling kan dateras, från grundandet av Englands bank (1694). Bank of England började med att låna staten pengar till 8 % ränta. Samtidigt fick den fullmakt av parlamentet att trycka penningsedlar till samma belopp, som därpå än en gång lånades ut till allmänheten. Med dessa sedlar hade den rätt att diskontera växlar, belåna varor och inköpa ädla metaller. Det dröjde inte länge, förrän de kreditpengar, som den själv hade framställt, blev det erkända mynt, vari Bank of England gav staten lån och för statens räkning betalade räntorna på den offentliga skulden. Inte nog med att den med ena handen tog tillbaka mera än hade gett med den andra; den hade till på köpet fått varje shilling, som den utbetalade, av nationen själv. Den blev så småningom den ofrånkomliga skattkammaren för landets ädla metaller och centrum för hela handelskrediten. Ungefär vid samma tid, då man i England slutade med att bränna häxor, började man i stället hänga sedelförfalskare. Den dåtida litteraturen, t.ex. Bolingbrokes skrifter, visar vilket intryck detta plötsligt uppdykande yngel av bankirer, rentierer, mäklare, spekulanter och börshajar gjorde på samtidens människor.[1015b*]

I samband med statsskulden uppkom ett internationellt kreditsystem, som ofta dolde källorna till den ursprungliga ackumulationen hos respektive nationer. Det skändliga venetianska rövarsystemet bildade det dolda underlaget för Hollands kapitalrikedom, genom att Holland lånade stora summor av Venedig under denna stads dekadansperiod. Ett

motsvarande förhållande utvecklades senare mellan England och Holland. Redan i början av 1700-talet överflyglades Hollands manufaktur av Englands, och Holland förlorade sin ställning som dominerande handels- och industriland. Ett av landets huvudgeschäfte under åren 1701-1776 blev därför att låna ut väldiga kapital, speciellt till den övermäktige konkurrenten England. Samma förhållande råder nu mellan England och Förenta staterna. En stor del av det kapital, som idag uppträder i USA utan födelseattest, var igår i England kapitaliserat barnarbete.

Då de årliga amorteringarna och räntorna på statsskulden måste täckas av statsinkomster, ledde statsskulden med nödvändighet till uppkomsten av det moderna skattesystemet. Statslånen gör det möjligt för staten att finansiera extraordinära utgifter, utan att skattebetalarna omedelbart behöver känna av dem, men förr eller senare måste resultatet bli skattehöjningar. Å andra sidan tvingar de ständigt ökande skatterna regeringen att ta upp nya lån, varje gång den skall finansiera något större företag. Det moderna fiskaliska systemet, vars kärna är skatt på de nödvändiga livsmedlen[CCXX*] (alltså deras fördyring), bär därför i sig självt fröet till automatisk skattestegring. Tunga skattebördor är alltså ingen tillfällig episod utan snarare en princip. I Holland, där detta system först infördes, har den store patrioten De Witt hyllat det i sina grundsatser som den bästa metoden att göra lönarbetarna underdåniga, sparsamma, flitiga och - överbelastade med arbete. I detta sammanhang är vi emellertid mindre intresserade av de ödeläggande verkningar, som statsskulden har för lönarbetaren, än för den expropriation av bönderna och den lägre medelklassen, som statsskulden medför. Om den saken råder inga delade meningar ens bland de borgerliga ekonomerna. Statsskuldens expropriation verkningar skärpes ytterligare genom det tullsystem, som den oundvikligen leder till.

Protektionssystemet var ett konstgrepp för att fabricera fabrikanter, att expropriera oavhängiga arbetare, att kapitalisera samhällets produktions- och livsmedel och att med våld förkorta övergångstiden från den gammaldags till den moderna produktionsordningen. De europeiska staterna tävlade med varandra, när det gällde att resa tullmurar, och sedan tullsystemet väl hade trätt i profitens tjänst, användes det inte bara till att brandskatta landets egna invånare, indirekt genom skyddstullar, direkt genom exportpremier, utan också till att utrota alla industrier i de avhängiga provinserna. De irländska yllemanufakturerna t.ex. utrotades

av engelsmännen. Efter Colberts föredöme blev processen ännu mera förenklad på den europeiska kontinenten. Det ursprungliga industrikapitalet flöt här delvis direkt ur statskassan.

”Varför”, utropar Mirabeau, ”skall man söka orsakerna till Sachsens industriella uppsving före sjuårskriget så långt borta? 180 miljoner i statsskuld!”[1016*]

Kolonialsystemet, statsskulden, skattetrycket, tullmurarna, handelskrigen o.s.v., dessa avläggare av den egentliga manufakturperioden, utvecklades våldsamt under storindustrins första tid. Storindustrins grundläggning firades med ett stort herodianskt barnaröv. Fabrikspersonalen rekryterades med tvång, på samma sätt som krigsflottans manskap. Sir F. M. Eden är fullständigt okänslig, när det gäller den grymma expropriation av lantbefolkningen från gård och grund, som hade pågått från slutet av 1400-talet och fram till hans egen tid i slutet av 1700-talet. Han accepterar denna process såsom nödvändig för den kapitalistiska jordbruksdriften och för ”att åstadkomma det riktiga förhållandet mellan åkerbruk och boskapsskötsel”. Ändå visar han inte samma ekonomiska insikt i nödvändigheten av barnaröv och barnslaveri för manufakturens förvandling till fabriksdrift och åstadkommandet av det rätta förhållandet mellan kapital och arbetskraft. Han skriver:

”Det kan kanske vara mödan värt, att allmänheten bildar sig en mening om huruvida en industri, som för att drivas framgångsrikt måste plundra kojar och fattighus på barn, vilka får avlösa varandra i grupper, natten igenom pressas till arbete och berövas sin vila - en industri, som packar ihop folk av båda könen, i olika åldrar och med olika böjelser, på ett sådant sätt att exemplen måste leda till förfall och liderlighet - om en industri med sådana arbetsförhållanden verkligen kan öka summan av nationell och individuell lycka?”[1017*]

Fielden skriver:

”I grevskapet Derbyshire, Nottinghamshire och i synnerhet i Lancashire används de nyligen uppfunna maskinerna i stora fabriker, belägna invid strömmar, som ger vattenkraft. På dessa platser, långt från städerna, behövdes nu plötsligt tusentals arbetare. I synnerhet Lancashire, som tidigare var relativt glest befolkat och ofruktbart, måste nu framförallt ha en större befolkning. Då det speciellt var små, flinka händer som behövdes, blev det snart vanligt att beställa lärlingar (!) från de kommunala arbetshusen i London, Birmingham och på andra platser. Många,

många tusen av dessa små hjälplösa varelser, från 7 till 13 eller 14 år, transporterades alltså norrut. Det var vanligt, att mästaren” (d.v.s. barnatjuven) ”skulle kläda och föda sina lärlingar och inlogera dem i ett lärlingshus nära fabriken. Förmän var anställda som arbetsledare, och deras största intresse var att pressa av barnen mesta möjliga arbete, ty förmännen avlönades i proportion till det arbete som presterades. Grymhet blev den naturliga följden ... I många fabriksdistrikt, i synnerhet Lancashire, förövades den mest härresande tortyr på dessa oskyldiga varelser, som utan vänner och beskyddare var helt överlämnade åt fabriks-herrarnas godtycke. De hetsades till döds genom ett omätligt arbete ... de piskades, hopkedjades och marterades med raffinerad grymhet, och de fick svälta, tills de liknade skelett, medan piskan tvingade dem till arbete ... Ja, i några fall drevs de t.o.m. till självmord! ... De natursköna och romantiska dalarna i Derbyshire, Nottinghamshire och Lancashire blev hemska skådeplatser för tortyr - ofta av mord! - som aldrig kom till offentlighetens kännedom. Fabrikanternas profiter var enorma, men det ökade endast deras glupande vargahunger. De införde nattarbete, d.v.s. sedan de hade slitit ut en grupp barn i dagskift, satte de in en ny grupp i nattskift. Dagskiftet fick använda de bäddar, som nattskiftet just hade lämnat, och tvärtom. Det har blivit ett talesätt i Lancashire, att bäddarna aldrig blev kalla.”[1018*]

Med den kapitalistiska produktionens utveckling under manufakturperioden förlorade den allmänna opinionen i Europa den sista resten av skamkänsla och anständighet. Varje nation skröt cyniskt med varje skändlighet, som utgjorde ett medel för kapitalackumulation. Man kan t.ex. läsa den troskyldige A. Andersons naiva handelshistoria. Han framställer det som en triumf för engelsk statsmannavisdöm, att England i Asiento-traktaten [174] med Spanien i freden i Utrecht tilltvingade sig rätten att driva slavhandel mellan Afrika och Sydamerika, medan engelsmännen tidigare endast hade rätt att driva denna handel på engelska Västindien. England fick rätt att intill år 1743 förse spanska Sydamerika med 4.800 negrer om året. Denna handel tjänade samtidigt som kamouflage för den brittiska smuglingen. Liverpool blev en världsstad genom slavhandeln, som var dess metod för ursprunglig ackumulation. Och ännu idag är samhällets stöttepinnar i Liverpool också de viktigaste stöttepinnarna för slavhandeln. Eller som dr Aikin säger i den citerade skriften av 1795: ”Slavhandeln stegrade den kommersiella företagsamheten

till lidelse, utbildade ypperliga sjömän och inbringade enorma pengar.” Liverpool befraktade 15 slavskipp år 1730, 53 st 1751, 74 st 1760, 96 st 1770 och 132 st 1792.

Samtidigt som bomullsindustrin införde barnslaveri i England, tog den också initiativet till att de tidigare patriarkaliska slavförhållandena i USA förvandlades till ett kommersiellt exploateringssystem. Överhuvud behövde det dolda slaveriet bland Europas lönarbetare som grundval det öppna slaveriet i Amerika.[1019*]

Tantae molis erat![CCXXI*][175] Se, vad det har kostat att genomföra den kapitalistiska produktionens ”eviga naturlagar”, att fullborda skilsmässan mellan arbetaren och arbetsbetingelserna, att å ena sidan förvandla de samhällseliga produktions- och livsmedlen till kapital, å andra sidan förvandla folkmassan till lönarbetare, till en fri ”arbetande armé”, detta den moderna historiens konststycke.[1020*] Om penningen, som Augier säger, kommer till världen ”med blodfläckar på ena kinden”, [1021*] så kommer kapitalet till världen, blod- och smutsdrypande ur alla porer från topp till tå.[1022*]

Noter

[1010*] ”Industriell” användes här i motsats till ”agrikulturell”. Som samhällsklass är arrendatorn en industriell kapitalist lika väl som fabrikanter.

[1011*] ”The Natural and Artificial Rights of Property Contrasted”, London 1832, s. 98, 99. Förf. till den anonyma skriften är Th. Hodgskin.

[1012*] Så sent som år 1794 sände de små tygproducenterna i Leeds en deputation till parlamentet med begäran om en lag, som skulle förbjuda varje köpman att bli fabrikant. (Dr Aikin: ”Description of the Country from thirty to forty miles round Manchester”, London 1795.)

[1013*] William Howitt: ”Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies”, London 1838, s. 9. Angående slaverna finns en god framställning hos Charles Comte: ”Traité de la Législation”, 3:e ed. Bruxelles 1837. Man måste studera detta ämne i detalj för att komma underfund med vad bourgeoisin gör med både sig själv och arbetaren, där den obehindrat kan omskapa världen efter sitt huvud.

[1014*] Thomas Stamford Raffles, tidigare guvernör på Java: ”Java and its Dependencies”, London 1817.

[1015*] År 1866 dog enbart i provinsen Orissa mer än en miljon hinduer svält döden. Inte desto mindre sökte man berika den indiska statskassan genom att sälja livsmedel åt de hungrande till höga priser.

[1015a*] William Cobbett anmärker, att i England alla offentliga inrättningar betecknas som ”kungliga”, medan man i gengäld talar om ”statsskulden” (national debt). [En osökt

parallell: är det någon, som någonsin hört talas om den "kungliga skulden" i Sverige? - IB.]

[1015b*] "Om tatarerna idag översvämmade Europa, skulle det bli mycket svårt att göra begripligt för dem, vad en finansman hos oss egentligen är för en figur." (Montesquieu: "Esprit des lois", ed. Londres 1769, vol. IV, s. 33.)

[1016*] Mirabeau: "De la Monarchie Prussienne", vol. VI, s. 101.

[1017*] Eden: "The State and the Poor", bd II, kap. 1, s. 421.

[1018*] John Fielden: "The Curse of the Factory System", London 1836, s. 5, 6. Beträffande fabriksväsendets ursprungliga ruskigheter jfr dr Aikin: "Description of the Country from thirty to forty miles round Manchester", London 1795, s. 219, och Gisborne: "Enquiry into the duties of men", 1795, vol. II. - Då ångmaskinen flyttade bort fabriken från vattenfallen på landsbygden och placerade dem inne i städerna, fann profitjägaren barnmaterial tillgängligt, utan att han behövde tillgripa slavtillförsel från arbetshusen. När Sir Robert Peel d.ä. framlade sitt lagförslag till skydd för barnen, 1815, förklarade Francis Horner (myntkommissionens ledande man och intim vän till Ricardo) i underhuset: "Det är allmänt bekant, att i konkursboet efter en fabrikant ett band - om man kan använda ett sådant uttryck - av fabriksbarn offentligt annonserades och såldes på auktion som en del av egendomen. För två år sedan (1813) kom ett avskyvärt fall inför Högsta domstolen. Det handlade om ett antal barn, som en kommun i London hade lämnat ut till en fabrikant, som i sin tur överlät dem till en annan. När de slutligen upptäcktes, befann de sig i ett fullständigt uthungrat tillstånd (absolute famine). Ett annat fall, ännu mer avskyvärt, kom till min kännedom genom en ledamot av den parlamentariska undersökningskommissionen: För några få år sedan slöt en Londonkommun ett avtal med en fabrikant, varvid det bestämdes, att fabrikanter på varje 20-tal friska barn skulle ha en idiot med på köpet."

[1019*] År 1790 gick det i brittiska Västindien 10 slavar på en fri, i franska Västindien 14 på 1, i holländska 23 på 1. (Henry Broughan: "An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers", Edinburgh 1803, vol. II, s. 74.)

[1020*] Uttrycket "arbetande fattiga" (labouring poor) återfinnes i de engelska lagarna från den tid, då lönarbetarna blev så många, att de uppmärksammades. "Arbetande fattiga" användes å ena sidan i motsats till "sysslösa fattiga" (idle poor) tiggare o.s.v., å andra sidan i motsats till de arbetare, som ännu inte är plockade höns utan fortfarande äger sina arbetsmedel. Från lagstiftningen övertogs uttrycket "arbetande fattiga" av den politiska ekonomin, från Culpeper, J. Child etc. till A. Smith och Eden. Från denna utgångspunkt kan man bedöma tilltron till "the execrable political cantmonger" (den förbannade politiske pratmakaren) Edmund Burke, som förklarar termen "arbetande fattiga" vara en "execrable political cant" (en förbannad politisk fras). Denne sykofant, som var i den engelska överklassens sold men spelade romantiker vis-à-vis den franska revolutionen, liksom han spelade liberal och anhängare till de amerikanska kolonierna vid deras uppror mot den engelska överklassen, var alltigenom en ordinär borgarbracka: "Handels lagar är naturlagar och alltså Guds lagar." (E. Burke: "Thoughts and Details on Scarcity", ed. London 1800, s. 31, 32.) Inte underligt, att han, själv trogen mot Gud och naturens lagar, alltid sålt sig själv till den högstbjudande. Man finner i Reverend Tuckers skrifter (Tucker var tory och präst men i övrigt en hederlig människa och duktig ekonom) en mycket god karakteristik av Burke under hans liberala period. Med den

lumpna karaktärslöshet, som härskar nuförtiden och i krypande underdånighet tror på "handels lagar", är det en plikt att utröttligt brännmärka dessa Burke-typer, som bara skiljer sig från sina efterapare på en punkt - talangen.

[1021*] Marie Augier: "Du Crédit Public", [Paris 1842, s. 265.]

[1022*] "Kapital", säger "Quarterly Reviewer", "flyr tumult och strid och är av en ängslig natur. Detta är sant men inte hela sanningen. Kapitalet avskyr frånvaron av profit eller mycket liten profit, alldeles som naturen avskyr tomrum. Med tillräcklig profit blir kapitalet djävrt: 10 % säkrade, och det kan användas överallt. 20 %, och det blir livaktigt. 50 %, positivt våghalsigt. För 100 % trampar det alla mänskliga lagar under fötterna. 300 %, och det tvekar inte för någon förbrytelse och riskerar t.o.m. galgen. Om tumult och strid ger profit, så främjar det bäggedera. Bevis: smugglingen och slavhandeln." (T. J. Dunning: "Trade-Unions and Strikes", London 1860, s. 36.)

[CCXVII*] "förenade städer, städer i samförstånd"

[CCXVIII*] "smidig handel"

[CCXIX*] lagstiftande församling

[CCXX*] Märk, att det den gången inte var fråga om någon omsättningsskatt i modern mening. - IB.

[CCXXI*] "Så mycket besvär behövdes!"

Workers Viewpoint Organization

Rasism, nationalism och rasteori: Relationer mellan materiell bas och ideologi

Verklig bas, felaktig uppfattning

Rasism är den ideologi som menar att rasmässiga skillnader mellan människor (som hudfärg och andra naturliga biologiska drag) är grunden för sociala skillnader (såsom ojämlikhet) i mänskliga samhällen och att dessa biologiska rasliga kvaliteter bestämmer människors materiella och andliga liv och alla andra sociala förhållanden. Sålunda delas människor in i en "överlägsen ras" och en "underlägsen ras". Den förra påstås vara skapare av materiell och andlig civilisation, ödesbestämd att regera, medan den senare är undermänsklig och ödesbestämd att regeras. Detta påstås vara en objektiv, rationell och evig naturlig orsakad av naturligt biologiska och rasliga skillnader.

Historiskt sett uppkom rasism på slaveriets materiella bas. Rasismen uppstod först när den ekonomiska basen hade ändrats från primitivt kollektivt samhälle till slavsamhälle, och den hjälpte i sin tur till att befästa och utveckla slaveriet. I senare stadier av det primitiva kollektivsamhället ledde framväxten av privat ägandeskap, den ökade sociala arbetsdelningen och produktivkrafternas utveckling till en polarisering mellan de fattiga och de rika i deras nyttjande och ägande av social rikedom. Alla dessa faktorer ledde till uppkomsten av de nödvändiga förutsättningarna som möjliggjorde att en social grupp kunde exploatera en annan, därav bröt de primitiva kollektiva samhällsrelationerna samman.

Arbetskraft från fångar efter stamkrig kunde därav exploateras i tvångsproduktion i fångenskap och trälldom. De dödades inte eller gjordes av med på annat sätt som tidigare utan gjordes istället till slavar åt de rika, de framväxande slavägarna. När slav-produktivkrafterna kämpade mot dess gamla fjättrar av primitiv kollektiva produktionsförhållanden tvångades också många fattiga människor till att bli slavar åt de rika. Mer frekventa rövarkrig mellan stammar ökade ytterligare utvecklingen av privat ägandeskap och klassmotsättningar. Den uppstigande slavägarklassen tog den dominerade ekonomiska position och krävde politisk makt för att stärka sina klassintressen. Detta ledde slutligen till förstörandet av den gamla primitiva kollektiva politiska överbyggnaden och till formerandet av slavägar-staten där slavägarna hade den politiska statsmakten; på så sätt ersatte slaveriet den primitiva kommunismen. I synnerhet i början av slaveriets utveckling var slavarerna i huvudsak fångar från andra stammar från stamkrig. Men senare gjordes även skuldsatta fattiga inom en stam till slavar, den fortsatta utvecklingen av slavsamhället byggde på rovplundringen av andra stammar (människogemenskap, "civilisationer"). Även för de underkuvade som hade liknande hudfärg som de som underkuvade dem så fanns det ändå rättfärdigande av rasskillnader i form av mytologisk stamtillhörighet och andra naturliga biologiska drag än hudfärg. Den rasistiska ideologin inte bara uppstod ur sådana materiella förhållanden, när den väl uppstått påverkade den också den materiella basen och underlättade dess utveckling. Ett exempel på detta är att konsolideringen av slavsamhällets expansion av slavägarimperier som Romarriket. Då det tjänade klassägarnas klassintressen blev rasismen en del av den ideologiska överbyggnaden i slavsamhället då härsarklassens ideologi generellt är den dominerande aspekten av överbyggnaden i slavsamhället.

Rasism är från grunden en falsk uppfattning av historien. Förklaringar i form av naturlig biologisk överlägsenhet och underlägsenhet reflekterar inte på ett korrekt sätt den objektiva verkligheten i mänskliga samhällen; skillnader är i själva verket sociala fenomen, som visar på motsättningar mellan bas och överbyggnad, motsättningar mellan produktivkraft och relationerna i produktionen och klassmotsättningar. När slaveriet utvecklades var motsättningen mellan slavägarklassen i ett slavsamhälle å ena sidan och de underkuvade i slavsamhället och de klansamhället som blev attackerade av det å andra sidan.

Materialismen menar att materian bestämmer idéerna, att socialt varande bestämmer socialt medvetande. Vi har förklarat de materiella förhållanden och det sociala varandet som ledde till uppkomsten till rasistisk ideologi som idéer och socialt medvetande. Det finns också en annan aspekt att beakta, nämligen om ett visst (subjektivt) socialt medvetande på ett korrekt sätt avspeglar den (objektiva) verkligheten av socialt varande. Den historiska utvecklingen av religion, även det en falsk uppfattning av historien, har vissa likheter med och historiska kopplingar till rasistisk ideologi. Vi kommer att försöka gå igenom den för att visa marxismens generella sanningar med vilka vi bättre kan förstå frågor om rasism.

Alla sociala produkter

I "Den Tyska ideologin" spårar Marx utvecklandet av medvetande i allmänhet, från dess början som ett direkt spontant sinnligt medvetande, och dess utveckling på grund av arbetsdelningen till socialt medvetande som börjar få sitt eget relativa oberoende och interna dynamik som korrekt eller inkorrekt avspeglar något som är verkligt objektivt.

Medvetandet är naturligtvis till en början bara medvetande om den närmaste sinnliga omgivningen och medvetande om det begränsade sammanhanget med andra personer och föremål omkring den individ som kommer till medvetande. [...] Arbetsdelningen blir en verklig fördelning först i det ögonblick då det andliga arbetet skiljs från det materiella. Från detta ögonblick kan medvetandet verkligen inbilla sig att det är något annat än medvetandet om den bestående praxis, att det verkligen kan föreställa något utan att föreställa något verkligt - från detta ögonblick är medvetandet i stånd att frigöra sig från världen och övergå till utformningen av den "rena" teorin, teologin, filosofin, moralen o.s.v.[1]

Engels förklarade de materiella villkor som ledde till religionen uppkomst på följande sätt:

Nu är all religion ingenting annat än en fantastisk återspeglning i människornas hjärnor av de yttre makter som behärskar deras dagliga tillvaro - en återspeglning i vilken de jordiska makterna antar formen av överjordiska. I historiens gryning är det först naturkrafterna som återspeglas och i den fortsatta utvecklingen genomgår de mångfaldigaste och brokigaste personifikationer hos de olika folken. [...] Men snart träder också de samhälleliga makterna i verksamhet vid sidan av naturkrafterna, makter

som synes människorna lika främmande och i början lika oförklarliga som själva naturkrafterna och som behärskar dem med samma skenbara naturnödvändighet. De fantasigestalter som i början endast återspeglar de hemlighetsfulla naturkrafterna får därmed samhälleliga attribut och blir representanter för historiska krafter. På ett mera framskridet utvecklingsstadium överföres samtliga naturliga och samhälleliga attribut hos de många gudarna till en allsmäktig gud, som å sin sida själv bara är en reflex av den abstrakta människan. [2.]

I den meningen att den uppkom ur sådana historiska förhållanden i det mänskliga samhället är religionen som ett ideologiskt socialt medvetande en social produkt (precis som att rasism är en social produkt). Det är en reflektion som antar att "formen av övernaturliga krafter" och i den utsträckningen "representerar" religionen "verkligen något" (precis som att rasistisk ideologi antar naturliga, fysiska, biologiska, rasliga kategorier och former, vilka likväl också är naturliga sociala kategorier). Eftersom dessa reflektioner inte på ett korrekt sätt avspeglar verkligheten av naturliga och sociala krafter i historien är religion en falsk uppfattning av historien (precis som rasism) och "utan något verkligt". Rasism var den härskande klassens ideologi under slaveriet. Enda sedan dess födsel har den använts av härskande klasser i olika samhällen för att upprätthålla dess reaktionära förtryck och utsugning och för att stötta upp deras välde med sådana falska föreställningar. De använder rasism för att omintetgöra det korrekta medvetandet hos de förtryckta klasserna likväl som för att implementera deras reaktionära taktik av att härska och söndra.

[...]

Rasismen lever vidare

Även om de ursprungliga materiella förhållandena under slaveriet som gav upphov till rasismen hade förändrats så dog inte rasismen som ideologi passivt ut. Detta är ett exempel på ideologins relativa oberoende från basen.

"Efter att den gamla ekonomiska basen förändrats så förändras inte direkt den gamla överbyggnaden, i synnerhet inte den gamla ideologin. Den kommer att fortsätta att existera en relativt lång tid. Den kommer att spela den reaktionära rollen av att undergräva den nya ekonomiska basen och återetablera den gamla och bli reaktionära styrkor som hindrar tillväxten av produktivkrafterna." [4.]

Slaveri och rasism hindrade tillväxten av den nationstäckande kapitalismen i USA före, under, och kort efter det Amerikanska inbördeskriget: av detta skäl stödde borgarklassen i nordstaterna rörelsen mot rasismen och för slaveriets avskaffande, i linje med sina klassintressen. Men när de väl vunnit vände de om utnyttjade rasismen och omformade den i sina kapitalistiska intressen för nationellt förtryck genom att använda de gamla formerna samtidigt som de ändrade innehållet klass- och nation-smässigt. (Precis som feodalklassen i Kina som använde legalism för att bekämpa slavägarklassen och konfucianismen, men som väl vid makten använde konfucianismen för att konsolidera feodalt styre. Precis som den uppåtstigande borgarklassen i Europa som använde protestantism för att bekämpa feodalism och katolicism, men som väl vid makten använde kristendom för att dupera massorna och rättfärdiga imperialistiskt plundrande.) Låt oss åter använda oss av religionen för att förklara vissa lagar i den dialektiska och historiska materialismen.

Idéernas relativa oberoende

Relaterande till förändringar i det sociala varat finns förändringar i det sociala medvetandet. Religionens form och innehåll ändras eller tas upp av de härskande klasserna i relation till historiska förändringar. Religion, trots sådan förändring i form och innehåll, fortsätter att existera så länge dess materiella bas existerar. Dess materiella bas är dominansen av vissa natur- och samhälleliga krafter som förblir oförklarliga och därför främmande för människan och hennes förmåga att förändra dem.

“Genom denna bekväma och lätthanterliga gestalt, som kan anpassas efter allting, kan religionen [syftandes på monoteistisk religion med en allsmäktig gud som representerar alla natur- och samhälleliga krafter [WVO:s kommentar]] fortsätta att äga bestånd som den omedelbara, d.v.s. känslomässiga formen för människornas förhållande till de naturliga och samhälleliga makter som behärskar dem så länge de ännu inte frigjort sig. Nu har vi emellertid flerfaldiga gånger sett att människorna i det nuvarande borgerliga samhället behärskas av ekonomiska förhållanden och produktionsmedel i vilka de ser en främmande makt, fastän det är de själva som skapat dem. Den faktiska grundvalen för den religiösa reflexakten finns således kvar och därmed även den religiösa reflexen som sådan.” [5.]

Religionen och all annat medvetande i den ideologiska överbyggnadens område, är relativt oberoende från basen när det väl uppkommit.

“Religionen uppkom under en mycket primitiv tid ur människornas oriktiga, primitiva föreställningar om deras egen och den dem omgivande yttre naturen. Varje ideologi utvecklar sig emellertid, sedan den en gång kommit till, i anslutning till det givna föreställningsstoffet och utbildar det vidare. Eljest skulle den inte vara en ideologi, d.v.s. syssla med tankar såsom med självständiga väsen, vilka har en egen oavhängig utveckling och endast är underkastad sina egna lagar.” [6.]

“Uppbyggandet av ett ideologiskt system är visserligen en medveten tankeprocess, men det rör sig knappast om någon total medvetenhet hos den så kallade tänkaren. De verkliga drivkrafterna förblir obekanta för honom; annars skulle det helt enkelt inte röra sig om något ideologiskt tänkande. Vad han tror sig uppfatta är alltså falska eller skenbara drivkrafter. Eftersom det är fråga om en tankeprocess, härleder han såväl innehållet som formen från det rena tänkandet - antingen hans eget eller hans föregångares. [...] Den historiske ideologen (med historisk menas här att han tillhör någon av de sfärer - politiska, juridiska, filosofiska, teologiska etc. - som har med samhället och inte enbart med naturen att göra) besitter inom varje vetenskapsområde ett material, som självständigt format sig genom tidigare generationers tänkande och som haft sin självständiga utvecklingsgång via hjärnorna i denna generationskedja.” [7.]

Sålunda tar borgerliga rasistiska ideologer också “förhistoriskt stoff” och “tankematerial” som kommer från slaveriets rasism som deras ”startpunkt” för att utveckla rasistisk ideologi.

I synnerhet med “arbetsdelningen” i den ideologiska överbyggnaden i olika discipliner som religion, etik, socialvetenskap, biologi, antropologi, filosofi etc., tror de borgerliga intellektuella

“att de arbetar i en oberoende disciplin”, “falska eller skenbara drivkrafter”, använder olik traditionella koncept för att skapa sina “egna teorier”.

Det ena rättfärdigar det andra

Religionen själv, i synnerhet teologin, tolkas för att ge rasismen religiöst rättfärdigande och acceptans. Den allsmäktiga guden är naturligtvis vit,

liksom Adam och Eva; vit är nåd, svart är synd; Bibelns ofelbarhet rättfärdigas genom kanonbåtar och kanoners oöverbinnerlighet; aggression och plundring för att introducera frälsning till barbarerna; de förtryckta och de som diskrimineras är rättfärdigt straffade för sina ursprungliga synder, dess frälsning finns i efterlivet. Religionen i USA är verkligen bunden till imperialistisk ideologi och rasistisk ideologi i synnerhet.

“De gudar, som på så sätt utformades hos varje folk, var nationalgudar, vilkas makt inte sträckte sig utöver det nationella område de skulle beskydda [...] De kunde leva kvar i föreställningen blott så länge nationen existerade; de föll då nationen gick under. Denna de gamla nationaliteternas undergång framkallades av det romerska världsväldet, vars ekonomiska uppkomstbetingelser vi här inte skall närmare behandla. De gamla nationalgudarna råkade i förfall, till och med de romerska, som ju också var tillskurna för staden Roms begränsade sfär. Behovet av att komplettera världsväldet med en världsreligion framgår tydligt därav...” [8.]

Detta visar tydligt kristendomens bedrägligt och dess anpassningsförmåga till att bli en imperialistisk världsreligion som ger teologiskt rättfärdigande för imperialistisk plundrande.

Kristendomens sociala principer har rättfärdigat det antika slaveriet, förskönat medeltidens livegenskap, och förstår att när så behövs försvara proletariats [och de förtryckta nationerna och nationella minoriteterna] undertryckande [och har så gjort] om än med sorgsen min. Kristendomens sociala principer predikar nödvändigheten av en härskande och en förtryckt klass och erbjuder för den senare endast den fromma önskan att den förre ska vara välgörande. Kristendomens sociala principer förklarar att alla avskyvärda handlingar av förtryckarna mot de förtryckande antingen för rättfärdiga straff för arvsynden och andra synder, eller för prövningar som Herren i sin oändliga vishet pålagt de frälsta. Kristendomens sociala principer predikar feighet, självförakt, förnedring, undergivenhet, kryperi, ödmjukhet, kort sagt alla egenskaper som packet [proletariatet och de förtryckta nationerna] har... [9.]

Och den “vetenskapliga” frågan

Utvecklingen av natur- och samhällsvetenskaperna hjälpte också till att skapa rasismens pseudo-vetenskapliga fasad, vars syfte är att upprätthålla bedrägeriet och utvecklingen. Detta är fallet med darwinismen som

gjordes till socialdarwinism, och Malthus idé om teori om överbefolkning.

Darwinismens evolutionsteori, med “kampen för överlevnad” och “den bäst lämpades överlevnad” var ett stort bidrag till naturvetenskapen. Men den hade också inneboende svagheter i det att den ensidigt överdrev betydelsen av yttre orsaker och förringade interna orsaker till utveckling. För övrigt, som Engels påpekade: “Den väsentliga skillnaden mellan människans samhälle och djurets samhälle består i det faktum att djur som mest samlar medan människan producerar. Denna enda men avgörande skillnad utesluter det enkla överförandet av naturens lagar till humanvetenskaperna. [...] Därför, när någon som påstått är naturvetenskapsman tar sig friheten att reducera hela den historiska utvecklingen med all dess rikedom och variation till en ensidig och torftig fras - “kampen för överlevnad” - en fras som även i naturens sfär måste tas med en nypa salt, innehåller denna fras enbart ett fördömande av den som uttalar det.” [10.] Detta är exakt vad borgarklassens ideologer gjorde. Hävdandes att sådana djungels lagar är inneboende lagar i samhället, att social ojämlikhet är resultatet av inneboende och/eller fysisk ojämlikhet hos individer, rättfärdigade de exploateringen av arbetarklassen och imperialistisk plundring av förtryckta nationer och nationella minoriteter. De framställer borgarklassen som legitima vinnare i en rättvis kamp för överlevnad och de som visades sig vara mest lämpade.

Den Malthusianska idén om överbefolkning är ett annat exempel av reaktionär borgerlig teori. Den går hand i handske med borgerlig nationalekonomi, rasistisk ideologi och rättfärdigande av imperialistisk plundring och aggression. Den förklarar social utveckling med ökning/minskning av befolkningen och ökning/minskning av existensmedel. Kapitalismen är därför överlägsen på grund av dess utvecklade produktivkrafter som skapar existensmedel, och problemet i ett kapitalistiskt samhälle är blott att få dessa två i harmoni. För förtryckta nationaliteter och minoriteter är deras problem deras efterblivenhet i produktion av existensmedel och då sker “överbefolkning”, de förlorar mot de mer “lämpade” imperialisterna. Grundläggande sociala motsättningar, klassmotsättningar och nationella motsättningar anses irrelevanta.

Engels har kritiserat även detta: “I England har ekonomerna sedan länge brukat koncentrera själva teorin till en rationell tillämpning: befolkningsutvecklingens tryck påverkar inte existensmedlen utan endast

tillgången på sysselsättning; mänskligheten kan komma att växa i snabbare takt än vad som ligger i det moderna borgerliga samhällets intresse. Detta är ytterligare en anledning till att detta samhälle måste betraktas som en utvecklingshämmande faktor, som bör undanröjas.” [11.]

USA:s borgarklass har också frambringat sina rasteoretiker som Jensen och Hernstein, som klär upp rasism i vetenskapen namn och rättfärdigar nationellt förtryck. Reaktionära teorier från höger-konservativa till vänsterliberala har förändrat alla aspekter av USA:s ideologiska överbyggnad för att lura massorna. Detta gäller kultur, konst, etik, likväl som oskrivna vanor, folktro och språk. Dessa idéer är genomgående i, och förstärks av media, i utbildningen, och alla aspekter av sociala relationer. I Tyskland hjälpte Nietzsches filosofi till att klä rasism i filosofi och etik; och rasism användes av nazisterna. Amerikansk pragmatism spelar en motsvarande roll som filosofisk och etisk klädsel; omedelbara praktiska resultat är kriteriet för sanning och upplevelsen av tillfredsställelse är kriteriet för det goda. Sådan reaktionär filosofi har reducerat allt till “varurelationer” och “pengarelationer”, rättfärdigar förtryck som legitimt och exploatering som rationellt. I detta påstådda “möjligheternas land”, kan alla lyckas och bör kämpa för sitt eget. De förtryckta nationerna och de förtryckta minoriteterna är inte förtryckta, deras chans har bara inte kommit, eller så är de för lata eller dumma, eller något rasligt underlägsna. Detta är återigen inget annat än “djungels lag” som nämnts ovan, kombinerad med borgerligt demokratiska illusioner och flyttad till den nationellt specifika formen av amerikansk pragmatism.

Förtydligande riktning för “huvudslaget”

Så du ser hur rasismens stinkande lik som förlorade de ursprungliga materiella förhållandena för sin existens har återupplivats upprätthållits av borgerligt styre. I klassamhället är den härskande klassens ideologi den dominerande aspekten i samhällets ideologiska överbyggnad.

Den härskande klassens tankar är under varje epok de härskande tankarna, d.v.s. den klass, som är den härskande materiella makten i samhället, är samtidigt dess härskande andliga makt. Den klass, som förfogar över de materiella produktionsmedlen, förfogar därmed också över de andliga produktionsmedlen, så att deras tankar, som måste undvara de andliga produktionsmedlen, därmed också genomgående är underkastade de förras tankar. De härskande tankarna är heller ingenting

annat än det ideella uttrycket för härskande materiella förhållandena, de härskande materiella förhållandena uttryckta i tankar; alltså de förhållanden som just gör denna klass till den härskande, alltså tankarna om dess herradöme. [12.]

Därför dominerar nationalchauvinism och rasism som delar av den härskande klassens ideologi i den ideologiska överbyggnaden i USA och har tydliga effekter på proletariatet och andra arbetande massor. Borgarklassen får speciell hjälp av sina förmän, arbetararistokratin, att påföra denna ideologi på proletariatet och olika massrörelser. Därför är det viktigt att skilja mellan den rasism och nationalchauvinism som tillhör borgarklassen och arbetararistokratin

och arbetararistokrati och den chauvinism och de rasistiska idéer och fördomar som arbetare har som är påverkade av dessa efterblivna (m.a.o. icke-proletära, motsatta till den proletära klasständpunkten) idéer.

Nationalchauvinism och rasism måste bli grundligt avslöjade som borgerligt reaktionär ideologi och borgarklassen och fackförenings(miss) ledarna måste bekämpas som klassfiender; på samma gång måste arbetare som är påverkade med sådana chauvinistiska och rasistiska idéer ständigt utbildas och vinnas under kampens gång och får inte blandas ihop med de förra. Att förneka denna nödvändiga distinktion kommer att leda till en ståndpunkt mot arbetarklassen såsom “white blind spot theory” och “mutstatsteorin”. De förklarar antingen vit chauvinism som riktning för huvudslaget, vilket objektivt innebär att se vita arbetare som smittats med chauvinism som kampens måltavla eller hävdar rakt ut all vit arbetarklass är mutad och tillhör arbetararistokratin.

Noter:

- [1.] Marx & Engels - Den Tyska ideologin (1845-1846)
- [2.] Engels - Anti-Dühring (1878)
- [4.] "Economic Base and Superstructure," Peking Review, No. 33, 1975. (Vår översättning).
- [5.] Engels - Anti-Dühring (1878)
- [6.] Engels - Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut (1886)
- [7.] Engels - Brev från Engels till F. Mehring (1893)
- [8.] Engels - Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut (1886)
- [9.] Marx - Der Kommunismus des "Rheinischen Beobachter" (1847) (Vår översättning, allt satt inom klammer är WVO:s anmärkningar).
- [10.] Engels to P.L. Laverov in London, Selected Works, op. cit., 478. (Vår översättning).
- [11.] Engels - Brev från Engels till F. A. Lange (1865)
- [12.] Marx & Engels - Den Tyska ideologin (1845-1846)

Sven Lindqvist Utrota varenda jävel (utdrag) 1992

Guancherna var ett högstående, berbertalande stenåldersfolk, det första folk som förintades av den europeiska expansionen. De var av afrikansk härkomst men bodde sedan länge på "de lyckliga öarna", nuvarande Kanarieöarna, och hade förlorat kontakten med fastlandet. Man har uppskattat deras antal till omkring 80000 '— innan européerna anlände.

1478 sände Ferdinand och Isabella en militär expedition med kanoner och hästar till Gran Canaria. Slätterna intogs snabbt av spanjorerna men i bergen fortsatte guancherna ett hårdnackat gerillakrig. 1483 kapitulerade slutligen 600 krigare och 1.500 kvinnor, barn och gamla — allt som återstod av den en gång talrika befolkningen.

La Palma gav upp 1494. Teneriffa höll ut till 1496. Slutligen tecknade en ensam infödingskvinna åt spanjorerna att komma närmare. "Det fanns ingen kvar att strida med, ingen att frukta — alla var döda".

Hennes ord blev legend. Den levde fortfarande 400 år senare, när Cunninghame Graham skrev "Higginson's dream".

Varken hästar eller kanoner bestämde krigets utgång. Bakterierna segrade. De infödda kallade den okända sjukdomen "modorra". Av Teneriffas 15 000 invånare överlevde endast en handfull.

Skogen avverkades, flora och fauna europeiserades, guancherna förlorade sin jord och därmed sin försörjning. Modorran återvände flera gånger, dysenteri, lunginflammation och veneriska sjukdomar härjade.

De som överlevde sjukdomarna dog istället av själva underkastelsen — förlusten av släktingar, vänner, språk och livsstil. När Girolamo Benzoni besökte La Palma 1541 fanns det en enda guanch kvar, 81 år gammal, alltid berusad. Guancherna hade gått under,

Denna skärgård i östra Atlanten var den europeiska imperialismens lekskola. Nybörjarna lärde sig där att europeiska människor, växter och djur klarar sig bra även i områden där de inte finns av naturen.

De lärde sig att även om den infödda befolkningen är överlägsen i antal och bjuder förbittrat motstånd så blir den besegrad, ja rentav utrotad — utan att någon riktigt vet hur det går till.

När européerna begav sig österut som korsriddare på 1100- och 1200-talet mötte de folk som var dem överlägsna i kultur, diplomatisk slughet, teknisk kunskap och inte minst i erfarenhet av epidemier. Tusentals korsriddare dog redan av sin bakteriekulturs underlägsenhet.

När européerna begav sig västerut på 1400-talet var de själva bärare av de överlägsna bakterierna. Folken dog ut överallt där européerna drog fram.

1492 kom Columbus till Amerika. Omfattningen av den s k ”demografiska katastrof” som sedan följde har uppskattats olika av olika forskare. Säkert är att den är utan motstycke i världshistorien.

Enligt en numera vanlig uppfattning fanns det vid Columbus ankomst ungefär lika många människor i Amerika som i Europa — mer än 70 miljoner. Under följande tre hundra åren ökade världsbefolkningen med 250 procent. Europa ökade snabbast med mellan 400 och 500 procent. Den amerikanska ursprungsbefolkningen däremot minskade med 90-95 procent.

Snabbast och grundligast var den demografiska katastrofen i de tätbefolkade delar av Latinamerika som först fick kontakt med européerna: de västindiska öarna, Mexiko, Centralamerika och Anderna. Bara i Mexiko kan det ha funnits 25 miljoner människor vid européernas ankomst 1519. Femti år senare hade antalet sjunkit till 2,7 miljoner. Ytterligare 50 år senare fanns det 1,5 miljoner indianer kvar. Mer än 90 procent av den ursprungliga befolkningen hade utplånats på hundra år.

Det stora flertalet av dessa människor dog inte i strid. De dog helt fredligt av sjukdom, svält och omänskliga arbetsförhållanden. Indianernas sociala organisation hade slagits sönder av de vita erövrarna och i det nya samhället var ännu bara en bråkdel av dem användbara. Som arbet-

skraft för de vita var indianerna av låg kvalitet. Och det fanns mycket fler indianer än det lilla fåtalet vita kunde exploatera med existerande metoder.

Den direkta dödsorsaken var oftast sjukdom men den bakomliggande orsaken var att indianerna var alltför talrika för att ha något ekonomiskt värde inom ramen för erövrarnas samhälle.

Var det försvarligt att fortsätta en erövring med så katastrofala följder? Den frågan blev det stora diskussionsämnet bland 1500-talets spanska intellektuella. Det gick så långt att Karl V den 16 april 1550 förbjöd ytterligare erövringar i avvaktan på en debatt om deras berättigande — ”en åtgärd utan motstycke i den västerländska expansionens hävder”, skriver Magnus Mörner.

Debatten hölls i Valladolid i augusti 1550 inför en domstol av höga jurister, som inte kunde enas om något domslut.

Och vad hade det tjänat till? Inget domslut i världen hade förmått de spanska erövrarna att utföra vad de ansåg vara indianarbete. Inget domslut hade hindrat dem från att behandla indianerna som underlägsna varelser, som med våld skulle tvingas att underkasta sig sina naturliga herrar. Att indianerna av okänd orsak dog på kuppen var beklagligt men tydligen ofrånkomligt.

Adam Smith formulerade den lag som reglerar tillgången på arbetskraft:

”Efterfrågan på människor, liksom på alla andra varor, reglerar produktionen av människor; ökar den när den går för långsamt och minskar den när den går för fort”.

Denna lag gäller förstås även indianer. De fortsatte att dö tills det började uppstå brist på indiansk arbetskraft i Latinamerika. Då blev den värdefull. En rad olika sociala former uppstod för att ta tillvara de återstående indianerna, binda dem till ekonomiska enheter där de behövdes och rationellt utnyttja deras arbetskraft. Under 1600-talet började den indianska befolkningskurvan sakta stiga uppåt.

Vid mitten av 1800-talet nåddes Latinamerika av den ekonomiska och tekniska förnyelse som utgick från Västeuropa. Den innebar ökad efterfrågan på råvaror och livsmedel från Latinamerika. Befolkningen ökade snabbare än förut och den tillgängliga arbetskraften exploaterades hårdare.

Befolkningen fortsätter att öka i snabb takt. Samtidigt har den tekniskt-ekonomiska förnyelse i Europa som för en tid skapade ökat behov

av arbetskraft i Sydamerika, under senare decennier tvärtom tenderat att minska efterfrågan på arbetskraft. Det kan inte råda något tvivel om att denna tendens fortsätter — den måste fortsätta om de sydamerikanska ekonomierna skall utvecklas inom ramen för det ekonomiska system, som idag är det enda existerande.

Industrin följer med i automatiseringen för att bli konkurrenskraftig på internationella marknader. Storgodsens mekaniseras eller övergår till extensiv boskapsskötsel. En växande andel av den snabbt växande befolkningen blir olämplig eller överflödigt från arbetsgivarsynpunkt.

Gäller inte Adam Smiths lag även i dag? Kommer ett samhälle som inte kan hävda rätten till arbete i längden att kunna hävda rätten till liv?

För mig verkar det tydligt att några av de avgörande betingelserna för 1500-talets demografiska katastrof nu åter föreligger i Sydamerika, liksom på flera andra håll i världen.

Ännu har inte de hungriga och desperata miljardernas tryck blivit så starkt, att världens mäktiga ser Kurtz' lösning som den enda humana, den enda möjliga, den i grunden självklara. Men den dagen är inte långt borta. Jag ser den komma. Därför studerar jag historien.

[...]

Cirka 5 miljoner av den amerikanska befolkningen bodde i det nuvarande USA. I början av 1800-talet återstod fortfarande en halv miljon. Vid tiden för Wounded Knee 1891 — den sista stora indianmassakern i USA — nådde befolkningsantalet bottenivån: en kvarts miljon eller 5 procent av det ursprungliga antalet indianer.

Att indianerna dog ut i de spanska besittningarna förklarades i den anglosaxiska världen med spanjorernas välkända grymhet och blodtörst. När samma fenomen uppträdde som följd av den anglosaxiska bosättningen i Nordamerika, krävdes andra förklaringar. Först trodde man på gudomligt ingripande.

”Där engelsmännen kommer för att bosätta sig, där röjer en Gudomlig hand väg för dem genom att bortföra eller skörda indianerna, antingen genom inbördeskrig mellan stammarna eller genom någon dödlig sjukdom”, skrev Daniel Denton 1670.

Under 1800-talet ersattes de religiösa förklaringarna av biologiska. De utrotade folken var färgade, de utrotande vita. Det föreföll självklart att någon raslig naturlag var i arbete och att utrotningen av icke-européer var ett led i världens naturliga utveckling.

Att infödingarna dog bevisade att de tillhörde en lägre ras. Låt dem dö så som framstegets lagar befäller! sa somliga. Andra tyckte att de av humanitära skäl borde skyddas genom att man flyttade dem till någon avlägsen plats — och sedan, som av en ren tillfällighet, kunde överta deras goda åkermark och bruka den för egen räkning.

Så undanträngdes, utrotades eller förflyttades från och med 1830-talet en rad stammar och folkslag Nordamerika, Sydamerika, Afrika och Australien. När Darwin skrev att vissa människoraser är dömda att bli utrotade, byggde han sin förutsägelse på allmänt kända historiska händelser.

Ibland hade han själv varit åsyna vittne.

I de efterblivna sydvästra delarna av Sydamerika var den europeiska erövringen ännu inte fullbordad, när Darwin anlände i augusti 1832. Den argentinska regeringen hade just beslutat utrota de indianer, som fortfarande behärskade Pampas.

Uppdraget anförtroddes åt general Rosas. Darwin träffade honom och hans trupper vid Coloradofloden och tyckte att en mera avskrämd banditarmé aldrig hade skådats.

I Bahia Blanca såg han en annan truppstyrka, asberusad och nedsmetad med blod, smuts och spyor. Han intervjuade en spansk befälhavare som berättade hur man från tillfångatagna indianer pressade fram upplysningar om var deras anförvanter befann sig.

Nyligen hade han och hans soldater på så sätt hittat 110 indianer som alla blivit tillfångatagna eller dödade, ”ty soldaterna sablar ned varenda en”.

”Indianerna är nu så skräckslagna att de inte bjuder samlat motstånd utan flyr var och en för sig, lämnande kvinnor och barn efter sig; men som vilda djur slåss de när de blir upphunna, mot vilken övermakt som helst, till sista andetag. En döende indian satte tänderna i sin motståndares tumme och släppte inte taget ens när han fick ögonen utklämda.”

”En mörk bild; men ännu mer chockerande är det faktum, som ingen förnekar, att alla kvinnor som verkar äldre än 20 år blir kallblodigt mördade. När jag utropade att detta verkade rätt omänskligt, svarade han: — Vad skall vi ta oss till med dem, så som dom förökar sig!”

”Alla här är övertygade om att detta är ett rättfärdigt krig, eftersom det förs mot barbarer. Vem skulle unna tro att i vår tid sådana illdåd kan begås i ett kristet, civiliserat land.”

”General Rosas plan är att döda alla kringströvande indianer och att fösa samman de övriga på ett ställe där man till sommaren kan gå samman med chilena och angripa dem. Operationen skall upprepas tre på varandra följande år.”

Ännu 1871 när Darwin utgav Människans härstamning pågick indianjakten för fullt i Argentina. Den finansierades med obligationslån. När marken gjorts indianfri, delades den ut till långivarna. Varje obligation gav rätt till 2500 hektar.

Darwin upprördes över brutaliteten i den argentinska människojakten. Hans läromästare, Charles Lyell, hjälpte honom att placera in vad han sett i ett större sammanhang. Människan var en del av naturen och i naturen är även förintelsen naturlig.

Vi människor, skriver Lyell i sin *Principles of Geology* (kapitlet ”Extirpation of species by man”) har ingen anledning att ha dåligt samvete för att vår framfart utrotar djur och växter.

Till vårt försvar kan vi anföra att när vi erövrar jorden och med våld försvarar våra besittningar, gör vi bara som alla andra arter i naturen. Varje art som spritt sig över ett stort område har på liknande sätt minskat eller helt och hållet utrotat andra arter och måste försvara sig genom kamp mot inkräktande växter och djur.

Om ”även de minsta och obetydligaste arter i naturen var och en har förintat tusentals andra” — varför skulle då inte vi, skapelsens herrar, göra det?

Den blide Lyell ville lika lite som den blide Darwin indianerna något ont. Men den rättighet att utrota andra arter som Lyell så obetänksamt tillerkände människan, hade redan länge använts även för att utrota människor. I praktiken innebar den: ”utrota varenda jävel”.

Tasmanierna var det mest kända av de utrotade folken och fick ofta stå som symbol för dem alla.

Tasmanien är en ö av samma storlek som Irland och ligger sydost om den australiska kontinenten. De första kolonisterna — 24 straffångar, 8 soldater och ett dussin frivilliga, varav 6 kvinnor — anlände 1803. Året därpå inträffade den första massakern på infödingar, den sk ”Risdon massacre”. Det var fritt fram för ”bushrangers”, förrymda straffångar, att jaga kängurur och infödingar. Man tog deras kvinnor, man gav deras kroppar till hundarna eller grillade dem levande.

En man vid namn Carrots blev känd för att han efter mordet på en

tasmanier tvingade dennes hustru att bära med sig sin döde mans huvud i ett band om halsen. De infödda behövde inte behandlas som människor, de var ”brutes” eller ”brute beasts”.

På 1820-talet ökade den vita invandringen och därmed trycket på de inföddas försörjning.

Eftersom de svalt började de stjäla från de vita, som satte ut fallor för dem och sköt dem från trädtopparna. Tasmanierna svarade med överfall på ensliga nybyggare. Deras ledare fångades och avrättades för mord 1825.

Van Diemens Land Company utrotade kängurur och planterade in får på en halv miljon tunnland. Den vita befolkningen fördubblades vart femte år. Lokalpressen krävde allt högljuddare att regeringen skulle ”förflytta” infödingarna. Om inte, skulle de bli ”hunted down like wild beasts and destroyed”.

Det var vad som hände. 1827 rapporterade Times att 60 tasmanier dödats som hämnd för mordet på en nybyggare; vid ett annat tillfälle fick 70 tasmanier sätta livet till. Våldet trappades upp tills man drog också kvinnor och barn ur deras hål, ”dashing out their brains”.

1829 beslöt regeringen att koncentrera infödingarna till ett område på den ofruktbara västra kusten. Straffångar skickades ut på jakt och fick fem pund för varje inföding de förde med sig till uppsamlingslägret. Det anses att nio tasmanier dog för var och en som anlände levande. ”Det svarta kriget” gick vidare.

1830 mobiliserades 5 000 soldater till skallgång för att driva samman de infödda på en liten udde i sydöst. Det kostade 30000 pund. Kedjan gick med 45 meters lucka i några veckor tvärs över hela ön. När den var framme hade inte en enda inföding fångats. Det fanns, visade det sig senare, bara 300 kvar.

En metodistisk murare vid namn G A Robinson ville rädda dem. Han gick obeväpnad ut i bushen, var nära att bli dödad, men räddades av en infödingskvinna vid namn Truganina. Tillsammans med henne lyckades han övertyga 200 tasmanier att följa med till säkerheten på Flinder's island, där ingen skulle jaga dem.

Det var läget när Darwin besökte Tasmanien. ”Jag fruktar”, antecknade han i sin dagbok 5/2 1836, ”att denna onda cirkel inleddes med de nidingsdåd som några av våra landsmän begick”.

Robinson försökte civilisera sina skyddslingar genom att införa

marknadsekonomi 'och kristendom på Flinder's island. Snart kunde han rapportera enastående framgångar. Tasmanierna hade börjat arbeta, de hade köpt kläder och åt med kniv och gaffel. Natliga orgier hade ersatts av andliga sånger. Kunskaperna i katekesen gick framåt med stormsteg. Det fanns bara en enda hake: de dog som flugor.

Efter ett halvår var hälften döda. När även denna hälft hade halverats lämnade de återstående 45 ön och flyttade in till en slum utanför huvudstaden, Hobart Town, där de snabbt alkoholiserades och gick under.

När Darwins Arternas ursprung kom 1859 fanns det bara nio tasmanska kvinnor kvar, alla för gamla att föda barn. Den siste tasmanske mannen, William Ianey, dog 1869. Hans skalle blev stulen redan före begravningen, efteråt grävdes liket upp ur graven och plundrades på resten av skelettet.

Den sista tasmaniern blev Truganina, hon som räddat Robinsons liv. Hon dog 1876, några år efter Darwins Människans härkomst. Hennes skelett står på tasmanska museet i Hobart.

1800-talets vetenskapsmän tolkade tasmaniernas öde i ljuset av Cuviers upptäckt, som nu blivit var mans egendom, Bland tusentals redan utdöda arter hade tasmaniernas överlevt tack vare sin geografiska isolering. De var "levande fossil", lämningar från en försvunnen förhistorisk tid, som inte klarat den plötsliga kontakten med tidskalans andra ända. Att de blev utrotade innebar bara att de återvände till den sedan länge döda värld, där de utvecklingsmässigt hörde hemma.

1800-talets vetenskapsmän tolkade tasmaniernas öde i ljuset av Darwins upptäckt. Den skapelsens stege som medeltiden hade trott på, den zoologiska hierarki som Cuvier så skarpt hade kritiserat, den rasernas hierarki som Petty, Tyson och White hade fabulerat hop — den blev hos Darwin ett historiskt skeende. De "lägre" formerna i hierarkin var de "högres" föreångare i tiden. Och inte nog med det. "Lägre" och "högre" hängde också ihop som orsak och verkan. Kampen mellan dem skapade allt "högre" former.

Vi europeiska människor var modifierade och förbättrade avkomlingar av tasmanierna. Därför var vi med det darwinistiska fadermordets logik, tvungna att utrota föräldraarten. Den omfattade alla de "vilda raserna" i hela världen. Alla var de dömda att dela tasmaniernas öde.

[...]

I början av 1800-talet levde 1700-talskritiken av imperialismen fortfarande kvar och för många var det självklart att ta ställning mot folk mord.

I sin stora kolonialhistoria *European colonies in various parts of the world viewed in their social, moral and physical condition* (1834), skriver John Howison: "Civilisationens välsignelser har redan nästan berövat den amerikanska kontinenten dess urinvånare. Av samma skäl återstår inte en enda familj av de västindiska öarnas ursprungliga befolkning. Sydafrika kommer snart att vara i samma situation och Stilla havets öbor minskar snabbt i antal genom europeiska sjukdomar och fanatiska missionärers despoti.

Det är hög tid att denna förintelse upphör; och eftersom lång och sorglig erfarenhet visar att vi alltid misslyckas med att göra de barbarer vi besöker eller besegrar vare sig lyckligare, visare eller bättre, bör vi nu lämna dem ifred, rikta vårt uppfostrande nit mot oss själva och försöka att undertrycka...vår girighet, vår själviskhet och våra laster."

Det här var en inställning med rötter både i kristen tro och upplysningstidens jämlikhetsidéer.

Men under 1800-talets europeiska expansion växte en ny inställning fram. Man började betrakta folk mord som framstegets ofrånkomliga biprodukt.

För den store antropologen J C Prichard var det självklart att "de vilda raserna" inte kunde räddas. Man fick inrikta sig på var istället, sa han i sitt före drag "On the extinction of human races" (1838), att i vetenskapens intresse samla så mycket information som möjligt om deras fysiska och moraliska egenskaper.

Utrotningshotet motiverade en antropologisk forskning, som i gengäld gav utrotarna alibi genom att förklara utrotningen ofrånkomlig.

Samma år, 1838, föreläste Herman Merivale i Oxford om "Colonization and colonies". Han noterade där att Prichards teori, att "den vita rasen är ödesbestämd att utrota vilden", blir allt vanligare. Utrotningen skulle inte bara bero på krig och epidemier utan ha djupare och mera hemlighetsfulla orsaker: "blotta kontakten med européer är av okänd orsak dödlig för honom".

Merivale avvisar med skärpa denna teori. Det finns inga exempel på oförklarlig mortalitet. "Ödslandet med människoliv" är enormt, det vet vi. Men det har naturliga orsaker.

Den främsta är att "civilisationen" där ute i vildmarken representeras av "handelsmän, nybyggare, pirater förrymda straffångar", kort sagt av vita som kan sig till vad som helst utan att riskera kritik eller kontroll.

”Den europeiska expansionens historia i Amerika, Afrika och Australien uppvisar överallt samma allmänna drag — en snabb och omfattande förintelse av de infödda raserna genom okontrollerat våld av individer eller ibland av de koloniala myndigheterna, följt av regeringarnas senfärdiga försök att gottgöra de begångna brotten.”

Till samma slutsats kom en brittisk parlamentarisk kommission som 1837 tillsattes för att undersöka orsakerna till de olyckor som drabbat tasmanierna och andra infödda folk. Kommissionen fann att européerna orättmätigt hade lagt under sig de inföddas territorium, decimerat deras antal och undergrävt deras levnadssätt. ”Grövsta grymhet och orättvisa” var huvudorsaken till att de infödda dog ut.

Som en direkt följd av kommissionens arbete bildade 1838 The aborigines protection society i syfte att förhindra utrotningen av infödda folk. Denna kamporganisation mot folkmord arbetade under resten av 1800-talet i allt starkare motvind.

[...]

Fördomar mot främmande folkslag har alltid funnits. Men i mitten av 1800-talet gavs dessa fördomar organiserad form och skenvetenskaplig motivering.

I den anglosaxiska världen hette pionjären Robert Knox. Hans bok *The races of man. A fragment* (1850) visar rasismen i själva födelseögonblicket, just som den tar språnget från folklig fördom via medgiven okunnighet till ”vetenskaplig” övertygelse.

Knox hade studerat jämförande anatomi för Cuvier i Paris. Cuviers stora bedrift var att bevisa att otaliga djurarter har upphört att existera. Men hur de dog ut eller varför — därom yttrar han sig inte, säger Knox.

Lika lite vet vi varför de mörka raserna går under. ”Kände vi den lag som blev deras upphov skulle vi också känna lagen för deras utsläckande; men vi känner den inte. Allt är hypoteser, osäkerhet.”

Vi vet bara att sedan historiens början har de mörka raserna varit de ljusares slavar. Vad beror det på? ”Jag känner mig böjd att tro (I feel disposed to think) att det måste finnas en fysisk och följaktligen också psykisk underlägsenhet hos de mörka raserna i allmänhet”.

Det beror kanske inte bara på brister i hjärnans storlek utan snarare på brister i dess kvalitet. ”Hjärnan är, skulle jag tro, i allmänhet mörkare och de vita partierna mer fiberhaltiga; men jag talar här utifrån mycket begränsad erfarenhet”.

Hur begränsad denna erfarenhet var framgår på ett annat ställe i boken, där Knox talar om att han bara har obducerat en enda färgad person. Hos detta lik påstår han sig ha funnit en tredjedel färre nerver i armar och ben än hos en vit man av motsvarande storlek. De båda rasernas själ, instinkt och förnuft måste då, det säger sig självt, påstå han, skilja sig i motsvarande grad.

Från total okunnighet kommer Knox via denna enda obduktion med ett jättekliv direkt till satser som:

”För mig är ras, eller med andra ord härstamning, allt: den märker mannen.”

”Rasen är allt: dikt, vetenskap, konst, kort sagt civilisation — allt beror på rasen.”

Det finns något nästan gripande i den barnsliga öppenhet med vilken Knox blottlägger bristen på empiriskt underlag för sina påståenden. Det sjätte kapitlet som handlar om de mörka raserna, fortsätter så här:

”När vi nu i korthet har betraktat några av de mörka rasernas fysiska egenskaper och visat att vi verkligheten vet mycket lite om dem, att vi saknar de fakta varpå en mänsklighetens fysiska historia skulle kunna byggas, så...”

Så vad?

Jo, på grundval av denna konstaterade avsaknad av fakta levererar Knox utan betänkande de mest kategoriska påståenden om de mörka rasernas underlägsenhet och ofrånkomliga förintelse.

Darwin talade om ”de vilda raserna”, utan att klart ange vilka han menade. Wallace och flera andra författare skrev ”de lägre” eller rentav ”de lägre och mera fördärvade raserna” — vilket lämnade läsaren i djup oklarhet.

Var det vad vi våra dagar kallar den fjärde världen de talade om? Eller var det hela den tredje? Eller ännu mera?

Många ansåg ju att alla raser var lägre och mera fördärvade än den vita; och bland de vita ”raserna” var alla lägre än den anglosaxiska. Hur stor del av mänskligheten var under sådana förhållanden dömd till utdöende?

Knox använder uttrycket ”de mörka raserna”. Vilka är de, närmare bestämt? Den frågan är inte lätt att besvara, säger Knox.

Är judarna en mörk ras? Zigenarna? Kineserna? Mörka är de förvisso i viss utsträckning; och det är också mongolerna, de amerikanska indi-

anerna och eskimåerna, invånarna i nästan hela Afrika, i Östern och i Australien. ”Vilket utrotningens slagfält (field of extermination) ligger inte framför saxerna och övriga europeiska raser!”

Förintelseviljan, ja förintelseglädjen lyser om formuleringarna när Knox från sin pulpet tar livet av det ena folkslaget efter det andra.

Han indigneras bara över en sak: hyckleri. Britterna har på Nya Zeeland just genomfört den fräckaste annekteringen i aggressionernas historia — ”för att beskydda de infödda”! Jo, jag tackar! säger Knox. Britter får de inte bli, när man tar, deras land ifrån dem -- de skall ”beskyddas”!

Saxerna beskyddar inte de mörka raserna, de beblandar sig inte med dem, de låter dem inte behålla ett enda tunnland jord i de ockuperade länderna; så är det åtminstone i det anglosaxiska Amerika.

‘Mexikaners, peruaners och chilenaers öde är också ‘beseglat. Rasens förintelse, säker förintelse — det förnekar man inte ens.’

Kan de mörka raserna civiliseras? Absolut inte, svarar Knox. Den saxiska rasen kommer aldrig att tolerera dem eller hålla fred med dem.

”Det hetaste krig som någonsin förts, de blodigaste slag Napoleon utkämpade går inte upp mot de krig som nu rasar mellan våra anförvanter i Amerika och de mörka raserna; det är ett utrotningskrig med döds-kalle på varje fana och ingen pardon given; den ena eller den andra måste dö.”

Jag anklagar inte saxarna, fortsätter Knox; jag har inte ens rätt att kritisera dem. Människan handlar enligt sina djuriska impulser och när hon någon gång använder förnuftet är det för att mystifiera och dölja sina verkliga motiv.

Amerikanen var antagligen på väg mot utplåning redan när européerna först anlände. ”Alla dessa nationer kommer att möta samma öde; det följer av deras befolkningars natur och ingenting kan hejda det.”

Se på Sydafrika! Den saxiska framåtandan ledde där till massaker på infödingarna. ”Har vi gjort slut på hottentotter och bushman? Jag antar det; snart kommer de att framstå som kuriositeter; en finns redan uppstoppad i England, en annan i Paris om jag inte misstar mig...Kort sagt: de försvinner snabbt från jordens yta.”

Och kineser, mongoler, tatarer och allt vad de heter — hur kommer det att gå för dem? Tja, man vet ju hur det gick i Tasmanien, anglosaxaren svepte bort infödingarna från deras hemland. ”Han hade inga samvetskval över det blixtnedslag som utsläckte en ras”.

Kineserna kan vänta sig detsamma, Kina tycks ju fullständigt stillastående utan vare sig uppfinningar eller upptäckter. Den berömda kinesiska konsten måste tillhöra någon annan ras, som kineserna har lånat den från utan att riktigt begripa den.

Nej, kineserna har nog sett sina bästa dagar — genomlevt sin bestämda bana och tidsperiod, skyndande mot den slutstation där allt som återstår är kvarlevorna efter utdöda varelser, som — likt däggdjuren och fåglarna i Cuviers förgångna värld — för länge sedan har upphört att existera.

Vem var denne man som med sådan förtjusning vältrade sig i förintelsen av människor?

Han var skotte, hade tjänstgjort som militärläkare i Sydafrika och grundade en anatomiskola i Edinburgh. Darwin hörde som ung student hans kontroversiella föreläsningar.

Alla anatomer köpte på den tiden specimen från gravplundrare, men Knox blev misstänkt för att ha anlitat professionella mördare för att försäkra sig om lämpliga lik. Därmed var hans forskarbana slut.

Han såg sig själv som en ropandes röst i öknen. Han och endast han hade upptäckt en stor sanning, rasens sanning, som bara dumbommar och hycklare kunde förneka.

Arternas uppkomst betydde en vändpunkt för Knox’ idéer. Darwin varken bekräftade eller förnekade dem, men utvecklingsläran var klart användbar för rasister.

Knox togs till nåder och blev strax före sin död medlem i Etnologiska sällskapet, där en ny grupp ”rasmedvetna” antropologer nu angav tonen.

1863 bröt sig Knox’ lärjungar ut och bildade Antropologiska sällskapet, som var mera utpräglat rasistiskt. Det första föredraget — ”On the negroe’s place in nature” -- betonade negerns nära släktskap med apan.

När ett uppror av svarta bönder hänsynslöst slogs ned på Jamaica samlades sällskapet till ett offentligt möte. Kapten Gordon Pim framhöll i sitt tal att det var en filantropisk princip att döda infödingar — det fanns, sa han, barmhärtighet i en massaker, ”mercy in a massacre”.

Tiden hade börjat hinna i kapp Robert Knox.

Tidigare hade man sett ras som en av flera faktorer t.o.m. påverkar den mänskliga kulturen. Efter Darwin blev rasen i vida kretsar den helt utslagsgivande förklaringen. Rasismen accepterades och blev ett centralt inslag i brittisk imperieideologi.

[...]

Tyskarna hade i mitten av 1800-talet ännu inte utrotat något folk. De kunde därför se mera kritiskt på företeelsen än andra européer.

Den grundligaste undersökningen av de utrotningshotade människoarterna gjorde den store tyske antropologen Theodore Waitz i *Anthropologie der Naturvölker* (1859-62), som sammanfattar och analyserar uppgifter i forskningsresandes rapporter.

Hans lärjunge Georg Gerland specialstuderade utrotningsproblemet i *Über das Aussterben der Naturvölker* (1868).

Gerland går igenom och värderar alla tänkbara orsaker som nämnts i debatten: naturfolkens bristande omsorg om den egna kroppen och om barnen, tabun mot vissa livsmedel, personlighetsdrag som indolens, rigiditet och melankoli, sexuell lastbarhet och benägenhet att hemfalla åt berusningsmedel, avtagande fruktsamhet, aborter och barnamord, stamkrig, kannibalism och människooffer, talrika dödsstraff, ogästvänlig natur och slutligen inflytande från högre kulturer och de vitas behandling av de koloniserade folken.

Slutsatsen blir att de vitas sjukdomar ofta varit en avgörande utrotningsfaktor. Även friska vita kan vara smittsamma eftersom de bär på en "miasma", ett "sjukdomsdamm", vilket var tidens namn på vad vi skulle kalla bakterier och virus.

Miasman verkar kraftigare ju mera fjärran och fritt från detta damm ett folkslag tidigare har levat. Européerna har långsamt förvärvat en motståndskraft mot miasmer, som de i naturen levande folken saknar. Alltså dör de.

Men en ännu mer avgörande faktor är de vitas fientliga uppträdande, som utgör ett av de mörkaste kapitlen i mänsklighetens hela historia. Vad man kunde kalla det "kulturella våldet" är därvid ännu verksammare än det fysiska, menar, Gerland.

Naturfolkens levnadssätt är så helt anpassat till klimat och natur att plötsliga förändringar, hur oskyldiga och rentav nyttiga de än kan verka, blir ödesdigra. Genomgripande förändringar, som att privatisera mark som tidigare varit allmän egendom, rycker undan grunden för ett helt livssätt.

Européerna förintar av rovgirighet eller oförstånd grunden för allt vad de infödda tänkte, kände och trodde. När livet förlorat sin mening för dem, dör de ut.

Fysiskt våld är den tydligaste och påtagligaste utrotningsfaktorn. De vitas blodtörst är desto mera skrämmande som den utövas av intellek-

tuellt högt utvecklade människor. Man kan inte säga att våld tillgrips bara av enstaka personer som skulle kunna göras individuellt ansvariga — nej, "grymheterna har tämligen likformigt utövats av hela befolkningar i kolonierna eller har i varje fall godkänts av dem; ja, än idag blir våldet inte alltid klandrat."

Det är ingen naturlag att naturfolken måste dö ut. Fullständigt förintade har hittills bara några få folk blivit. Kroppslig eller andlig oförmågenhet till utveckling har vi ingenstans funnit bland dem, slutar Gerland. Om de inföddas naturliga rättigheter blir respekterade, kommer de att leva vidare.

Darwin läste den här boken och hänvisar till den i *Människans härkomst* (1871). Men han tog mera intryck av Lyell och Wallace och Greg och Galton, som dragit "darwinistiska" slutsatser för människa och samhälle redan av *Arternas uppkomst* (1859). Darwin blev förekommen av sina eftersägare och lät sig förföras av deras överbud.

Sekelskiftets tyska auktoritet på området hette Friedrich Ratzel. Han ägnar tionde kapitlet av sin *Anthropogeographie* (1891) åt "Kulturfattiga folks tillbakagång vid beröring med kulturen".

Det har, skriver han, blivit en sorglig regel att lågt stående folk dör ut vid kontakten med högt kultiverade folk. Detta gäller så gott som samtliga australier, polynesier, nordasiater, nordamerikaner och många folk i Sydafrika och Sydamerika.

"Läran att detta utdöende är förutbestämt av den enskilda rasens inre svaghet är felaktig", skriver Ratzel.

Det är européerna som orsakar förintelsen eftersom "den överlägsna rasen" är i minoritet måste den försvaga de infödda för att vinna heraväldet. Man dödar dem och driver bort dem, man proletariserar dem och bryter sönder deras sociala sammanhang.

Grunddraget i den vita politiken är de starkares övervåld mot de svaga. Avsikten är att ta ifrån dem marken. Sin mest storslagna form har företeelsen tagit i Nordamerika. Jordhungrika vita tränger sig in mellan indianernas svaga, delvis förfallna bosättningar. Denna fördragsstridiga invandring, som medan Ratzel sitter och skriver fortfarande växer i omfattning, är en av huvudanledningarna till indianernas utdöende.

Så långt låter Ratzel precis som Gerland. Detta hade ända sedan Waitz' tid varit den tyska antropologins ståndpunkt. Tyskarna hade ju inga kolonier.

Men i början av 1890-talet hade de koloniala ambitionerna vaknat även i Tyskland. Samma år som Ratzel utgav sin *Anthropogeographie* var han med och grundade "Alltyska förbundet", en högerradikal kamporganisation som främst på sitt program hade skapandet av ett tyskt kolonialvälde.

Det ger upphov till vissa motsägelser i Ratzels syn på de lägre rasernas undergång.

Frågan är om inte den "sorgliga processen" trots allt drivs framåt av en viss "demonisk nödvändighet", fortsätter han. Våld och markstöld är visserligen huvudorsaken till de inföddas tillbakagång. Men det vore en alltför enkel logik att tro, att det är just därför de dör ut.

Den som blickar djupare ser att de europeiska angreppen egentligen bara skärper ett ont som redan existerade. Det finns hos de kulturfattiga folken inre förstörelsekrafter som utlöses av minsta anledning. Deras borttynande kan därför inte ses enbart som följderna av angrepp från mera framskridna folk.

Nej, de kulturfattiga har en i grunden passiv karaktär. De söker uthärda snarare än besegra de omständigheter som minskar deras antal. Beröringen med européer bara påskyndar ett utdöende som redan tidigare förekom. Många folk på lägre kulturnivå har dött ut av inre orsaker, utan yttre angrepp överhuvudtaget.

Därmed har Ratzel gått varvet runt. Han påstår nu vad han började med att förneka. För en blivande imperiebyggare var den nya ståndpunkten onekligen bekvämare.

Judarna kunde inte precis betraktas som ett "kulturfattigt folk" i Ratzels mening. En standardanklagelse mot dem var tvärtom, att deras ställning i tyskt kulturliv var alltför dominerande.

Men i sin bok *Politische Geographie* (1897), kan Ratzel i alla fall para ihop dem med folk som enligt honom är dömda till förintelse. Judar och zigenare sammanförs med "de småvuxna, jägarfolken i Innerafrika" och "otaliga liknande existenser" till klassen "utspridda folk utan land".

Land utan folk finns däremot inte längre. Inte ens öknarna kan i dag betraktas som herrelöst tomrum. Ett växande folk som behöver mer jord måste alltså erövra mark, "som genom dödandet och bortförandet av invånarna förvandlats till obebott land".

Redan Perikles avfolkade Aigina för att bereda plats för attiska invånare. Rom gjorde liknande omplanteringar. Sedan dess har den bara

blivit alltmer nödvändiga, eftersom obebott land numera saknas. "Kolonisation har sedan länge blivit undanträngning."

Den amerikanska kolonisationshistorien ger många exempel på folk som förts bort och planterats om. "Ju högre invandrarnas kultur står över de ursprungliga invånarnas, ju lättare blir processen..." USA är det bästa exemplet på snabb rumslig utbredning: från 1,8 miljoner km² 1783 till 4,6 miljoner 1803 och 9,2 miljoner 1867.

Europa är den i särklass mest tätbefolkade kontinenten och den vars befolkning växer snabbast. Kolonier är alltså för Europa en nödvändighet.

Men det är ett misstag att tro att kolonier måste ligga på andra sidan haven. Gränskolonisation är också kolonisation. Den närmare belägna besittningen är lättare att försvara och assimilera än den avlägsna. Rysslands utbredning i Sibirien och Centralasien är det viktigaste exemplet på denna typ av kolonisation, framhåller Ratzel.

Lika tydligt som Karl XII:s staty i Kungsträdgården hade Ratzel därmed pekat ut var i den politiska geografin Tysklands framtid enligt hans mening låg. Hitler fick boken 1924, när han satt i Landsbergsfängelset och skrev *Mein Kampf*.

[...]

Folkrätten då?

Britterna hade alltid betraktat sin egen expansion som en självklar rättighet. Fransmännens expansion i Nordafrika och ryssarnas i Centralasien såg de däremot som förkastliga angreppshandlingar. Och att tysk expansion vore höjden av omoral — därom var både fransmän, ryssar och briter ense.

Robert Knox drog slutsatsen att makt är rätt:

"Just som jag skriver detta är den keltiska rasen på väg att erövra Nordafrika med samma rätt varmed vi tog Hindustan — det vill säga makt, fysiskt våld — den enda sanna rätten är det fysiska våldet (the only real right is physical force)", skriver han.

Britterna förfasar sig nu över den franska invasionen och betraktar den som en hänsynslös aggression. Vi glömmer, säger Knox, att "lagar är gjorda för att binda de svaga och brytas av de starka". Kunde vi verkligen vänta oss att det mäktiga Frankrike skulle nöja sig med att — "inhägnat, instängt, fängslat" — stanna kvar inom de gränser som slumpen och krigslyckan hade tilldelat henne? Nej, givetvis inte.

Och detta även om man betraktar Frankrike bara som nation! Ser vi det från högre synpunkt och erinrar oss att Frankrike representerar en ras — så inser vi att de franska anspråken är fullständigt berättigade. ”Den keltiska rasen kräver att som sin arvslott få ut den del av jordklotet som motsvarar dess energi, dess antal, dess civilisation och dess mod.

Så Knox 1850. Samma argument formulerades nu på tyska för att motivera tysk expansion österut.

Som tysk lektor i Glasgow (1890-1900) hade Alexander Tille lärt känna den brittiska imperieideologin. Han förtyskade den genom att förknippa Darwins och Spencers lära med Nietzsches övermänniskomoral till en ny ”utvecklingsetik”.

På folkrättens område innebar utvecklingsetiken att den starkare har rätt. Genom att tränga undan de lägre raserna, gör människan bara vad de bättre organiserade växterna gör med de sämre organiserade och vad de högre utvecklade djuren gör med de mindre utvecklade. ”Gentemot den starkares rätt är alla historiska rättigheter ogiltiga”, skriver Tille i *Volksdienst* (1893).

I naturen segrar överallt det högre över det lägre. De svagare raserna dör ut även om inget blod flyter. Det är ”den starkare rasens rätt att förrinta den lägre”.

”När denna inte behåller sin motståndsförmåga så har den ingen rätt att existera. Ty den som inte kan hävda sig, måste låta sig nöja med att gå under.”

Dessa järnhårda ”lagar” var hos Tille så allmänt formulerade att syftningen lätt kunde flyttas från atom-europeiska naturfolk till de ekonomiskt mindre framgångsrika folken i Europa.

Alltyska förbundets tidning ”*Alldeutsche Blätter*” skrev året därpå, 1894, att den germanska rasens livsbetingelser kunde säkras bara genom ett ”armbågsrum” som sträckte sig från Baltikum till Bosporen.

Därvid behövde man inte låta hindra sig av att ”sådana mindervärdiga folk som tjecker, slovenier och slovakier” skulle förlora sin för civilisationen värdelösa tillvaro. Bara ”de större kulturfolken” har rätt till en egen nationalitet.

[...]

I Sydvästafrika 1904 visade tyskarna att även de behärskade en konst som amerikaner, briter och andra européer utövat under hela 1800-talet — konsten att påskynda ett ”kulturfattigt” folks utdöende.

Efter nordamerikanskt föredöme hänvisades hererofolket till reservat och deras betesmarker överlämnades till tyska invandrare och kolonisationsbolag.

När hereros gjorde motstånd utfärdade general von Trotha i oktober 1904 order om att hererofolket skulle utrotas. Varje herero som påträffades inom de tyska gränserna med eller utan vapen skulle skjutas.

Men de flesta dog utan våld. Tyskarna drev helt enkelt ut dem i öknen och spärrade gränsen.

”Den med järnhård stränghet genomförda, månadslånga avspärrningen av ökenområdena fullbordade förintelseverket”, skriver generalstaben i den officiella krigshistoriken. ”De döendes roslingar och vansinnets vredesrop ...förklingade i oändlighetens sublimes tystnad.”

”Straffdomen var slutförd.

Hereros hade upphört att vara ett självständigt folk”,

Det var ett resultat som generalstaben var stolt över. Armén förtjänade, skrev man, hela fäderneslandets tacksamhet.

När regntiden kom hittade de tyska patrullerna skellet liggande kring torra gropar, 12 -- 16 meter djupa, som hereros förgäves hade grävt för att söka nå ned till vatten. Hela folket — omkring 80 000 människor — gick under i öknen. Bara några tusen blev kvar, dömda till straffarbete i tyska koncentrationsläger.

Därmed gjorde ordet ”koncentrationsläger”, uppfunnet 1896 av spanjorerna på Kuba, anglifierat av amerikanerna och återanvänt av engelsmännen under boerkriget, sitt inträde i det tyska språket och politiken.

Orsaken till upproret var ”hereros krigiska och frihetsälskande natur”, skrev generalstaben.

Särskilt krigiska var nu inte hereros. Deras ledare Samuel Maherero hade i två decennier slutit det ena avtalet efter det andra med tyskarna och avträtt stora områden för att undvika krig.

Men lika lite som amerikanerna kände sig bundna av sina avtal med indianerna, lika lite tyckte tyskarna att de som högre ras behövde hålla avtal som slutits med infödingar.

Den vid sekelskiftet planerade tyska invandringen förutsatte, precis som den nordamerikanska, att de infödda skulle avhysas från all mark av värde. Upproret var därför välkommet som ett tillfälle att ”lösa hererofrågan”.

Man talade ännu inte om ”den slutgiltiga lösningen”, men det var den man menade.

Och de argument som engelsmän, fransmän och amerikaner länge använt för att försvara sina folkmord, blev nu också formulerade på tyska:

”Både för folk och individer gäller, att existenser som inte skapar värden, inte kan göra anspråk på rätten att finnas till”, skrev Paul Rohrbach i sin bestseller *Den tyska tanken i världen* (1912). Det var som chef för den tyska invandringen i Sydvästafrika han hade lärt sig sin kolonialfilosofi:

”Ingen falsk filantropi eller rasteori, kan övertyga förnuftiga människor om att bevarandet av någon stam av södra Afrikas kaffrer ... är viktigare för mänsklighetens framtid än utbredandet av de stora europeiska nationerna och den vita rasen överhuvud.”

”Först därigenom att den infödde lär sig att i den högre rasens tjänst, d v s i dess och sitt eget framåtskridandes tjänst, producera värden, erhåller han moralisk rätt att vara till.”

[...]

Alltyska förbundets ”armbågsrum” fick vingar när Friedrich Ratzel vid sekelskiftet döpte det till ”livsrum”.

Geografen Ratzel var ursprungligen zoolog. I begreppet ”livsrum” knöt han ihop den biologiska läran om livet med den geografiska läran om rummet till en ny lära, laddad med politiskt sprängstoff.

Mellan livets aldrig vilande rörelse och jordens oföränderliga rum finns en motsägelse, som alltid och överallt ger upphov till kamp; skriver Ratzel i *Der Lebensraum* (1901, i bokform 1904).

Sedan livet första gången nådde rummets gränser kämpar liv med liv om rum. Vad som kallas kampen för tillvaron är egentligen en kamp om rummet. Verklig ”rum snöd” ser vi tydligast hos djur som lever samman i kolonier, De först anlända tar de bästa platserna, de försenade får nöja sig med de sämsta. Bland dem är barnadödligheten störst, hundratals lik ligger strödda på marken. Liknande förlopp uppstår i människolivet, skriver Ratzel. Hans läsare visste vad han syftade på. Tyskland hörde till de sist anlända bland de europeiska nationerna. I en värld som kolonialmakterna redan delat upp emellan sig, fick Tyskland nöja sig med de sämsta platserna. Därför dog de arbetslösa barn i Berlin och Hamburg — det var den slutsats läsaren förväntades dra. Ratzel hade som ung

man rest i Nordamerika och sett hur vita och röda kämpade om marken. Denna kamp blev för honom ett paradigm, som han ständigt återopade. Några få hundratusen förfallna, till ogynnsamma trakter tillbakaträngda indianer har fått se sin kontinent europeiseras till folk-, djur- och väx-tvärld. Spanjorerna satt i städerna och regerade de jordbrukande indianerna. De germanska och franska bosättarna i Nordamerika däremot övertog marken från de infödda för att själva bruka den. ”Följden blev en förintelsekamp vars segerpris var marken, rummet.”

Denna kamp gäller inte bara ”boenderum”, som när en fågel bygger sitt näste. Den gäller det mycket större ”försörjningsrummet”. För att erövra och behålla ett tillräckligt försörjningsrum, måste andra trängas undan, det vill säga förlora rum — vilket ofta innebär att arten försvagas och dör ut, det vill säga helt och hållet lämnar rummet.

Knappheten på livsrum på denna jord gör det nödvändigt att en gammal art försvinner för att bereda den plats en ny behöver för sin utveckling. Undergång är förutsättning för nyskapelse och framsteg. ”Historien om hur naturfolken dör ut vid kulturfolkens framträngande ger många belägg för detta”.

Hur mycket av den gamla artens rumsförlust som beror på inre orsaker, såsom avtagande livskraft, och hur mycket som beror på den nya artens segerrika framträngande, är fortfarande en öppen fråga. Säkert är bara att en arts tillbakagång alltid tar sig uttryck i att den trängs ihop till ett allt mindre rum.

En av de stora gåtorna i livets historia är att några av de äldsta och största djurgrupperna dog ut på tröskeln till tertiärtiden. De reptiler som hade behärskat land och vatten under Trias, Jura och Krita dog ut i början av Tertiär och ersattes av däggdjur och fåglar.

Vi vet inte varför. Från vår utgångspunkt räcker det, säger Ratzel, att konstatera vad som hände: en djurgrupp ersatte en annan i rummet. Utdöendet föregicks ofta av en tillbakagång i antal som måste innebära att även utbredningen i rummet minskade.

Ratzel behövde inte själv dra slutsatsen. Den stod ändå fullständigt klar: ett folk som inte ville dela dinosauriernas öde måste ständigt utvidga sitt livsrum. Territoriell expansion är det säkraste, ja i grunden det enda verkliga tecknet på nationens och rasens livskraft.

Ratzels lära var en bra sammanfattning av vad som hänt under 1800-talet. Européernas utbredning över fyra kontinenter, de brittiska,

franska och ryska imperiernas tillväxt — sådana exempel tycktes visa att territoriell expansion var nödvändig och gynnade erövrarna. Ett stagnerande territorium ansågs lika onormalt och illavarslande som idag en stagnerande BNP.

Men redan vid sekelskiftet 1900 när begreppet livsrum föddes, var rumsättet föråldrat. Rummets storlek hade varit avgörande för agrarstaten, men för industristaten är andra faktorer viktigare. Det geografiskt obetydliga Tyskland utvecklade i slutet av 1800-talet sin ekonomi lika snabbt som det väldiga USA och betydligt snabbare än det brittiska imperiet. Teknik och utbildning var redan viktigare ekonomiska drivkrafter än rumslig storlek.

Livsrumsläran var tillbakablickande. Kanske just därför blev den en enorm succé. Den vädjade till den sist anlända stormakten att härma sina föregångare. ”Förloren från 1870”, som man i Tyskland kallade Frankrike, hade sedan dess byggt upp världens näst största kolonialvälde. Varför inte Tyskland? Tyskarna hade halkat efter. Tyskland måste komma i kapp!

Och det kriterium man då hade i tankarna var inte bruttonationalprodukt eller export eller levnadsstandard (siffror som alla vid den här tiden utvecklade sig mycket förmånligt för Tyskland) utan territorium, fast egendom, real estate.

Livsrumsläran ville att Tyskland skulle använda den styrka landet vunnit genom ett nytt produktionsmedel, industri, för att skaffa sig mer av det gamla produktionsmedlet, jord — ungefär som de nya industribaroner visade sin makt genom att tränga undan den gamla adeln från gods och herresäten.

Varför? Ja, varför vill en bodybuilder att musklerna skall svälla? Expansion var självändamål, skälen skenskal.

Ett växande folk behöver utrymme, sa man. Ett folk som inte ”klarar sin egen försörjning” är dömt att dö ut. Varför? Inget svar.

Hitler började krig för att skaffa mer jordbruksmark ett par decennier innan alla Europas stater började ge sina bönder betalt för att lägga ned jordbruken.

När Adolf Hitler trädde in i politiken, var den ena av Tysklands expansionsmöjligheter stängd. Brittiska flottan behärskade haven och förhindrade varje försök att erövra ny mark i kolonierna.

Återstod kontinenten. Hitler beskriver redan i Mein Kampf (1925-27) hur Tyskland och England skall dela världen mellan sig. Tyskland

skall expandera österut som England redan hade expanderat västerut i Amerika, och söderut i Indien och Afrika.

Det var dessa planer Hitler satte i verket genom överfallet på Sovjetunionen i juni 1941.

Den tyska propagandan framställde kriget som ett antikommunistiskt korståg. Därigenom hoppades Hitler vinna sympatier bland alla dem i Västeuropa och USA som hatade kommunismen.

Men korståget hade aldrig blivit av om det inte också funnits ekonomiska skäl för det.

Kortsiktigt ville Hitler genom att erövra jordbruksområdena i västra Sovjetunionen förbättra försörjningsläget i krigets Tyskland. Att därigenom ett okänt antal miljoner människor (”zig Millionen Menschen”) i Sovjet skulle dö av svält, var ytterligare en fördel.

Långsiktigt avsåg Hitler att införliva dessa jordbruksområden med det tyska livsrummet. Marken, ”som genom dödandet och bortförandet av invånarna förvandlats till obebott land” (för att tala med Ratzel), skulle övergå i tysk ägo. Den starkt decimerade slaviska befolkningen skulle, som hereros i Sydvästraafrika, bli det tyska herrefolkets tjänare och arbetare.

Natten till den 18 september 1941 målade Hitler för sina medarbetare upp en rosig framtid där Ukraina och Volgabäckenet har blivit Europas kornbodar. Där byter den tyska industrin till sig spannmål mot billiga bruksföremål. ”Åt ukrainarna levererar vi huvuddukar, glaspärlor och annat som kolonialfolk gillar”.

Han skämtade givetvis. Men för att förstå Hitlers fälttåg i öster måste man inse att det var ett kolonialkrig han ansåg sig föra. För sådana krig gällde särskilda regler. Det hade den tyska extremhögerens mest älskade statsvetare, Heinrich von Treitschke, slagit fast redan i Politik (1898):

”Folkkrätten blir fras om man vill tillämpa dess grundsatser även på barbariska folk. För att straffa en negerstam måste man bränna byarna, utan att statuera sådana exempel kan man där intet uträtta. Om det tyska riket i sådana fall tillämpade folkkrätten, vore det inte humanitet eller rättskänsla utan skamlig svaghet.”

Treitschke formulerar bara den praxis som de europeiska staterna länge tillämpat och som Hitler nu använde mot sina blivande ”kolonialfolk” i öster.

I kriget mot västmakterna iakttog tyskarna krigets lagar. Endast 3,5 procent av engelska och amerikanska krigsfångar dog i fångenskap.

Av sovjetiska krigsfångar dog 57 procent.

Sammanlagt avlivades 3,3 miljoner ryska krigsfångar, 2 miljoner av dem redan under krigets första år, genom en kombination av svält, köld, sjukdomar, arkebusering och gasning. De första som gasades i Auschwitz var ryssar.

Det finns en avgörande skillnad mellan dessa mord och morderna på judar. Av icke-judiska ryssar skulle endast vissa kategorier, framförallt intellektuella och kommunister, totalförintats. Bland övriga ryssar skulle enligt planerna några tiotal miljoner gallras ut, men resten skulle få leva kvar som slavarbetskraft under tyskt befäl. Det judiska folket däremot skulle i sin helhet utrotas.

Däri är Förintelsen unik — i Europa. Den västerländska expansionens historia i andra världsdelar däremot uppvisar många exempel på total utrotning av hela folk.

[...]

Auschwitz var den moderna, industriella tillämpningen av en förintelse, på vilken det europeiska världsherraväldet sedan länge vilade.